

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Eraõiguse osakond

Leanyka Libeon

**KOHTUTE ROLL ALAEALISI LAPSI PUUDUTAVATES HAGILISTES
ÜLALPIDAMISVAIDLUSTES**

Magistritöö

Juhendaja:
PhD Tiina Mikk

Tallinn
2024

Sisukord

SISSEJUHATUS.....	3
1. HAGITA MENETLUSE TUNNUSED HAGILISES ALAEALISE LAPSE ÜLALPIDAMISVAIDLUSES.....	8
1. Hagimenetluse ja hagita menetluse olemus.....	8
1.2 Kohtute õigus iseseisvalt asjaolusid välja selgitada	12
1.3 Kohtute õigus täiendavate tõendite küsimiseks ning omaalgatuslikuks kogumiseks.....	16
1.4 Kohtute õigus väljuda vaidlust lahendades nõude piiridest.....	18
2. KOHTUTE ROLL ASJAOLUDE VÄLJASELGITAMISEL JA TÕENDAMISEL SEADUSJÄRGSE MIINIMUMIELATISE VÄLJASELGITAMISEL	24
2.1 Seadusjärgse miinimumelatisel summa kujunemine	24
2.2 Lastetoetus ja lasterikka pere toetusega arvestamine	25
2.3 Kohustatud vanema juures viibimise aja arvestamine.....	28
2.4 Mastaabisäästuga arvestamine.....	34
3. KOHTUTE ROLL ASJAOLUDE VÄLJASELGITAMISEL JA TÕENDAMISEL MIINIMUMMÄÄRAST SUUREMA ELATISE VÄLJAMÕISTMISEL	39
3.1 Elatise suurendamise alused	39
3.2 Lapse esmavajadused ja nende väljaselgitamine.....	41
3.3 Lapse varasema elulaadiga arvestamine.....	45
3.4 Kohustatud vanema sissetulekuga arvestamine.....	48
4. KOHTUTE ROLL ASJAOLUDE VÄLJASELGITAMISEL JA TÕENDAMISEL ELATISE VÄHENDAMISEL ALLA MIINIMUMMÄÄRA.....	54
4.1 Kohustatud vanema keskmisest kehvem varaline seisundi hindamine	54
4.2 Kohustatud vanema teiste laste huvidega arvestamine.....	59
KOKKUVÕTE.....	63
SUMMARY	67
KASUTATUD KIRJANDUS	70
KASUTATUD ÕIGUSAKTID	71
KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA	72
MUUD ALLIKAD	77

SISSEJUHATUS

1. jaanuaril 2022 jõustusid perekonnaseaduse (PKS)¹ muudatused, mis sidusid ühele lapsele makstava miinimumelatis suuruse lahti Vabariigi Valitsuse kehtestatud kuupalga alammäärast. Seadusemuudatuse tulemusel ei ole enam ühtset seadusjärgset miinimumelatis suurust, vaid miinimumelatis arvutatakse valemi järgi, mille komponendid sõltuvad igast konkreetsest lapsest.

Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskirja kohaselt ei olnud enne 2022. aastat kehtinud miinimumelatis suurus õiglane ega vastanud Eesti tegelikule elustandardile, kuna oli valdava osa elatist maksma kohustatud isikute jaoks liiga kõrge.² Ka Riigikohus on enne 2022. aastat kehtinud PKS-i miinimumelatis regulatsiooni kritiseerinud, leides, et poole miinimumpalgana määratud miinimumelatis maksmine on elukallidusest kiirema ja keskmisest sissetulekust suurema miinimumpalga kiire tõusu tõttu muutunud ebaproportsionaalselt suureks.³

Kui arvestada, et enne 2022. aastat kehtinud PKS redaktsiooni alusel oli miinimumelatis 2021. aastal lapse kohta 292 eurot kuus, siis alates 2022. aastast kehtima hakanud PKS redaktsiooni alusel oli 2022. aasta aprillikuuni miinimumelatis summa ühe lapse kohta 243,44 eurot kuus. Lahutades sellest maha veel pool ühele vanemale lapse eest makstavast lapsetoetusest, oli elatise suuruseks 213,33 eurot.⁴ Lähtudes baassumma indekseerimisest, oleks ühele lapsele miinimumelatis summa alates 1. aprillist 2023 vastavalt 260,33 eurot ning 2024. aastal 287,72 eurot.⁵

Elatise väljamõistmise hagnosisid esitati maakohtutesse 2019. aastal kokku 2240, 2020. aastal 2473, 2021. aastal 1832, 2022. aastal 1920 ning 2023. aastal kokku 1831.⁶ Arvulisele langustrendile vaatamata on elatise nõudmise hagnosisid siiski jätkuvalt kõikide maakohtutesse saabunud tsiviilasja liikide osakaalu arvestades kõrgel kohal.⁷

¹ Perekonnaseadus. – RT I, 22.12.2021, 15.

² Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus, 474 SE, seletuskiri I, lk 3-4.

³ RKTko 09.06.2017, 3-2-1-35-17, p 30.

⁴ Periooditi on võimalik võrrelda elatiskalkulaatori abil: <https://www.just.ee/elatiskalkulaator/>.

⁵ Summa kujuneb vastavalt PKS § 101 lg-tele 3-5.

⁶ Kohtute menetlusstatistika andmed arvutivõrgus: <https://www.kohus.ee/eesti-kohtud/kohtute-menetlusstatistika> (01.03.2024). Viidatud statistika ei kajasta üksnes alaealisele lapsele väljamõistetavat elatist, vaid sinna alla kuulub mh ka täisealisele õppivale lapsele ning muudele abivajavatele alanejate või ülenejatele sugulastele elatise nõudmine.

⁷ Samas. Võrdluseks, et aastal 2023. moodustasid kõigi maakohtutesse saabunud tsiviilasjadest 19,9% laenu- ja krediitdilepingud, 9,2% isiku paigutamine haiglasse ning 5,7% piiratud teovõimega täisealisele isikule eestkostja määramine.

Kohtupraktikat analüüsid on märgata, et seadusjärgset miinimumsummat ületavate elatiste nõuete osakaal on tagasihoidlik. Ka alaealisele lapsele elatise arvutamise korra muutmise rakenduspraktika analüüsis on täheldatud, et kohtupraktikas on elatise suurendamise võimalust seni väga tagasihoidlikult kasutatud.⁸ Pärnu Maakohtu kohtunik Leanika Tamm on 2023. aasta intervjuus Eesti Päevalehele spekuleerinud, et üle miinimumsumma nõutavate elatiste arv kohtutes on vähene hagejal lasuva laste kulutuste tõendamiskoormise tõttu, mis on last esindava vanema jaoks muutunud liiga keeruliseks, tõenduslikult koormavaks ning menetluslikult ajakulukaks.⁹ Autori hinnangul ei peaks lapse ülalpidamist puudutavad kohtuvaidlused muutuma miinimumikeskseks üksnes seetõttu, et miinimummääras suurema elatishõude esitamine oleks lapsele ja teda peamiselt kasvatavale vanemale liigselt koormav.

Lapsed, kes elavad ainult ühe vanemaga leibkonnas, on 20% suurema tõenäosusega majanduslikult kehvas olukorras kui kahe vanemaga koos elavad lapsed.¹⁰ Euroopa riikidest on Eesti üksikvanemaga leibkondade arvu poolest üks kõrgemaid: Rootsis on üksikvanemaga leibkondade protsent 34, Taanis 29, Eestis 28 ning Lätis ja Leedus 25.¹¹ Seega on lahuselavalt vanemalt lapse ülalpidamiseks vajaliku rahalise toetuse väljamõistmine ühiskondlikult olulise tähtsusega, et vähendada laste vaesusriski sattumise ohtu. Lapse õiguste konventsiooni artikkel 27 lg 2 viitab, et esmane vastutus lapse kasvatamise ja arengu osas lasub tema vanematel.¹² Ka Eesti Vabariigi põhiseaduse § 27 lg 5 näeb ette, et perekonnal on oma abivajavate liikmete eest hoolitsemise kohustus.

Töö autori hinnangul on kehtiv PKS redaktsioon ning miinimumelatise suuruse vähendamine tõstnud oluliselt kohtute rolli rakendada ülalpidamisvaidlustes kohtute uurimispõhimõtet. Kui lähtuda eeldusest, et lapse ülalpidamiseks kulub kahekordne seaduses sätestatud miinimumelatise summa, tuleb kohtupraktika kohaselt last peamiselt kasvataval vanemal tõendada lapse vajadusi, mille katmiseks kulub rohkem kui seadusjärgse miinimumelatise

⁸ T. Mikk, T. Uusen-Nacke, A. Stalmeister. Alaealisele lapsele elatise arvutamise korra muutmine. Rakenduspraktika analüüs, 2023, lk 40.

⁹ K. Ibrus. Riigikohus: lastega suhtluskorda määrares tuleb eelistada laste huve, mitte lahus elava vanema soove. Eesti Päevaleht, 28.02.2023. Kättesaadav arvutivõrgus: [Riigikohus: lastega suhtluskorda määrares tuleb eelistada laste huve, mitte lahus elava vanema soove - Eesti Päevaleht \(delfi.ee\)](https://delfi.ee/riigikohus-lastega-suhtluskorda-maarares-tuleb-eelistada-laste-huve-mitte-lahus-elava-vanema-soove) (02.03.2022).

¹⁰ E. Barcena-Martin, M.C. Blanco-Arena, S. Perez-Moreno. Social Transfers and Child Poverty in European Countries: Pro-poor Targeting or Pro-child Targeting? Journal of Social Policy, 2018, lk 749. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-social-policy/article/social-transfers-and-child-poverty-in-european-countries-pro-poor-targeting-or-pro-child-targeting/D3B974C94308DB867C2010FF42DCA69D> (01.04.2024).

¹¹ Eurostat, 2021. How many single-parent households are there in the EU? Kättesaadav aadressil <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/edn-20210601-2> (01.04.2024).

¹² J. Tobin (koost). The UN Convention on the Rights of the Child. Oxford University Press: 2019, lk-d 1041-1042.

summa.¹³ Arvestades, et kehtiv elatise suuruse väljamõistmise kontseptsioon põhineb absoluutnumbrina väljendatud baassummal, mille ostujõudu on kiire inflatsioon järsult kahandanud, ei pruugi kehtiv elatise arvutamise regulatsioon ka tänasel päeval oma eesmärki täita.¹⁴

Käesoleva magistritöö autor kaitses 2023. aastal uurimistöö, milles analüüsis 2022. aasta kohtupraktikat uue elatise suuruse väljamõistmise regulatsiooni rakendamisel. Töö autor võrdles uurimistöös eelkõige elatise baassumma määramisel välja toodud laste esmavajaduste rahuldamiseks tehtavate kulutuste suurust¹⁵ kohtute poolt põhjendatuks peetud kulutuste suurusega. Autori olulisem järeldus 2022. aasta kohtupraktikat analüüsidest oli, et kehtivas seaduses sätestatud alused elatise suurendamiseks on hädavajalikud, et lapse vajadused saaksid kohtumenetluse järgselt ka tegelikult rahuldatud, kui lapse esmavajaduste rahuldamiseks tehtavate kulutuste suurust ei suuda last peamiselt kasvatav vanem kohtumenetluses tõendada. Analüüsitud kohtupraktika näitas, et lapse vajaduspõhise miinimumelatise uuringu lõpparuandes (edaspidi töös nimetatud ka kui RAKE uuring) toodud summade vastavust tegelikkusele võib nii mõnegi kulukomponendi osas kahtluse alla seada, kuid ometigi on mitmete kulukomponentide osas tekkivate kulutuste tõendamine kohtumenetluses peaaegselt võimatu.¹⁶

Eesti õiguskord ei sea olulisi piiranguid sellele, et keskmisest jõukamad vanemad võiksid oma laste heaolu oluliselt rohkem suurendada. Pärmissaaduse¹⁷ (PärS) § 13 kohaselt on esimese järjekorra seadusjärgsed pärijad pärandaja alanejad sugulased. PärS § 18 lg 1 kohaselt on seadusjärgne pärija pärandi avanemise koha kohalik omavalitsusüksus, kuid seda juhul, kui pärijal puudub abikaasa, registreeritud elukaaslane ja seaduses nimetatud sugulased. Tegemist on pärimisõiguse garantiiga, mis annab varale kaitse pärast omaniku surma ning tagab õigusjärgluse kaudu, et vara jääb eraomandisse.¹⁸ Perekonna pärimisjärgluse põhimõttest lähtuvalt saab tõlgendada, et demokraatlikus ja turumajanduslikus ühiskonnas arvestatakse

¹³ RKTko 08.01.2014, 3-2-1-165-13, p 15.

¹⁴ Statistikaameti kodulehel avaldatud tarbijahinnaindeksi kalkulaator näitab, et võrreldes 2021. aasta I kvartaliga on tarbijahinnaindeks tõusnud 2023. aasta IV kvartaliks 35,7%. Kätesaadav arvutivõrgus: <https://www.stat.ee/et/avastastatistikat/valdkonnad/rahandus/hinnad/tarbijahinnaindeks> (17.03.2023).

¹⁵ Lapse vajaduspõhise miinimumelatise uuringu lõpparuandes välja toodud kulude suurus, mis on aluseks võetud elatise baassumma määramisel. E. Trumm, jt. Lapse vajaduspõhine miinimumelatise uuringu lõpparuanne. Justiitsministeerium: 2020. Kätesaadav arvutivõrgus: [JUM-Miinimumelatise lõpparuanne final.pdf \(etag.ee\)](https://www.riigiteataja.ee/akt/2022/04/10/202204100001) (04.10.2022).

¹⁶ L. Libeon. 2022. aastast kehtiva miinimumelatise piisavus lapse esmavajaduste rahuldamiseks ning kohtute seisukohad elatise suurendamise alustest. Uurimistöö. Tallinn: Tartu Ülikool 2023.

¹⁷ Pärmissaadus. – RT I, 06.07.2023, 67.

¹⁸ Ü. Madise jt (koost). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: 2020. – A. Kelli, M. Ots, P. Roosma, § 32, komm. 29. kommenteeritud väljaanne, § 32, p 29.

ühiskonnaliikmete motivatsiooniga oma vara suurendada eesmärgiga jagada oma heaolu lastega. Ühiskondlike väärtustega kooskõlas olevaks tuleks pidada hoiakut, et keskmiselt varakamad lapsevanemad on moraalselt kohustatud enda heaolu lastega jagama. Sellest tulenevalt tuleks oluliselt rohkem lähtuda lapsele elatise väljamõistmisel mitte niivõrd lapse minimaalsete vajaduste rahuldamise tagamisele, vaid vanemate võimalustele oma last ülal pidada. Alates 2022. aastast kehtiva PKS-i regulatsiooni § 102 lg 3 seda ka võimaldab, sätestades, et lapsele seadusjärgsest miinimumist suuremas summas elatise väljamõistmine võib olla põhjendatud lähtuvalt kummagi vanema varalisest seisust.

Tartu Ringkonnakohtu kohtunik Triin Uusen-Nacke on 2023. aastal avaldatud *Juridica* artiklis märkinud, et tsiviilkohtumenetluse seadustiku § 436 lg 6 sisu – kohus ei ole esitatud asjaolude ja seisukohtadega seotud perekonnaasjas – on lapse ülalpidamisasjades kohtupraktika kujundada.¹⁹ Käesoleva töö autor lähtub hüpoteesist, et kohtupraktika, seda eelkõige alates 2022. aastast kehtiva elatise regulatsiooni valguses, on alaealise lapse ülalpidamisvaidlustes kohtute uurimisprintsipi arvestades ebaühtlane ning tihti jäävad lapse huvid hagimenetlusele omase võistlevuse põhimõtte varju. Käesoleva magistr töö eesmärk on analüüsida, milline on kohtute roll laste ülalpidamisvaidlustes ning kas ja kuidas on kohtutel võimalik hagilises ülalpidamisvaidluses kaitsta lapse ehk nõrgema poole huvisid. Sealjuures analüüsib autor, kuidas muutub kohtute uurimiskohustus, kui laps nõuab seadusjärgsest miinimummäärast suuremat või väiksemat elatist.

Töö koosneb neljast põhiosast, mis omakorda jagunevad alapeatükkideks. Esimeses peatükis käsitleb autor hagita menetluse tunnuste kohaldamist hagilises alaealise lapse ülalpidamisvaidluses, sealjuures analüüsides kohtute võimalikku õigust iseseisvalt asjaolusid välja selgitada, menetlusosalistelt täiendavaid tõendeid küsida, neid omaalgatuslikult menetluses koguda ning õigust väljuda vaidlust lahendades nõude piiridest. Teises peatükis analüüsib autor kohtute rolli asjaolude väljaselgitamisel ning töendamisel seadusjärgse miinimumelatisel väljamõistmisel. Kolmandas peatükis käsitleb autor kohtute uurimisprintsipi miinimummäärast suuremas summas elatise väljamõistmiseks, samuti võimalikke olulisi asjaolusid, mis võiksid miinimumelatisest suuremas summas elatise väljamõistmisel oluliseks osutada. Neljandas peatükis keskendub autor kohtute rollile miinimummäärast väiksemas ulatuses elatise väljamõistmisel, keskendudes kohustatud vanema sissetulekule ning kohustatud

¹⁹ T. Uusen-Nacke. Ülalpidamisnõue kohtuveskis. Kas ja mis ulatuses rakendub alaealise lapse ülalpidamisasjades uurimisprintsip? *Juridica* 6/2023, lk 500.

vanema teistele ülalpeetavatele. Magistritöö koostamisel on autor töötanud läbi ning võrrelnud nii maakohtute, ringkonnakohtute kui ka Riigikohtu kohtupraktikat ning õiguskirjandust.

Ülalpidamiskohustusest ning selle menetlusest kohtus on varasemalt kirjutanud oma magistritöö 2014. aastal Merily Mets, kes analüüsis põlvnemisest tuleneva ülalpidamiskohustuse õiguslikku regulatsiooni ning kehtivate normide piisavust.²⁰ Samuti on seadusest tulenevat alaealiste laste ülalpidamiskohustust analüüsinud Tartu Ülikooli magistritöös 2019. aastal Kadri Lillemäe.²¹ Käesolev magistritöö keskendub üksnes alaealise lapse ülalpidamisvaidluses just kohtute rollile ning seda põhjalikumalt 1. jaanuarist 2022 kehtiva elatise regulatsiooni valguses. Arvestades, et miinimumelatise muutunud regulatsioon jõustus alles 2022. aastal, on käesolevas magistritöös olemas uudsuse aspekt.

Käesolevat magistritööd iseloomustavad märksõnad on järgnevad: alaealised, elatis, perekonnaõigus, tsiviilkohtumenetlus.

²⁰ M. Mets. Põlvnemisest tulenev ülalpidamiskohustus ning selle menetlus kohtus. Magistritöö. Tallinn: Tallinna Tehnikaülikool 2014.

²¹ K. Lillemäe. Miinimumelatis alaealise lapse elatise arutamise vahendina – abinõude kriitika ja lahendused. Tallinn: Tartu Ülikool 2019.

1. HAGITA MENETLUSE TUNNUSED HAGILISES ALAEALISE LAPSE ÜLALPIDAMISVAIDLUSES

1. Hagimenetluse ja hagita menetluse olemus

Tsiviilkohtumenetluse seadustik (TsMS)²² näeb ette tsiviilasjade läbivaatamise kas hagita menetluses või hagimenetluses. Perekonnaasju – näiteks vanema õiguste määramine lapse suhtes ja lapsega suhtlemise korraldamine, alaealise teovõime laiendamine, nõusoleku andmine lapse nimel tehingu tegemiseks – lahendavad kohtud menetlusseadustiku alusel üldreeglina²³ hagita menetluses. Samas näeb TsMS ette ka perekonnaasju, mida erinevalt eelnimetatutest lahendatakse hagimenetluses. Nii kuuluvad hagiliste perekonnaasjade hulka isikust põlvnemise tuvastamine isiku eluajal, abielu lahutamine ning ülalpidamisasjad, sealhulgas alaealise lapse nõue vanema ülalpidamiskohustuse täitmiseks.

Hagita menetluses lahendatakse üldjuhul asju, kus puudub hagimenetlusega võrreldav vaidlus poolte vahel.²⁴ Näiteks kontrollib kohus piiratud teovõimega täisealisele isikule eestkostja määramise menetluses eestkoste seadmise eeldusi ning, nagu Riigikohus on viidanud, täidab sisuliselt talle üle kantud avalikku ülesannet.²⁵ Samas on hagita menetluses ka olemuslikke vaidlusmenetlusi, kus hagimenetluse formaalsete reeglite range järgimine ei võimalda puudutatud isikute suure arvu, väheste õigusteadmiste, menetluseseme algse piiratuse tõttu või mõnel muul põhjusel efektiivselt lahendada asja õigesti, mõistliku aja jooksul ja võimalikult väikeste kuludega.²⁶ Sellisteks vaidlusteks on näiteks avalikult kasutatavale teele juurdepääsu asjad, kus kohus saab omal algatusel kaasata menetlusse puudutatud isikutena kõigi kinnisasjade omanikud, kelle kinnisasjade kaudu juurdepääsu määramine võib kõne alla tulla, et tagada vaidluse lahendamine tervikuna ning kõigi naabrite suhtes siduvalt.²⁷

Riigikohus on hagimenetluse ja hagita menetluse olulisemaid erisusi välja tuues selgitanud, et hagi menetletakse TsMS § 5 lg 1 kohaselt poolte esitatud asjaolude ja taotluse alusel, lähtudes nõudest, ning vastavalt TsMS § 4 lg-le 2 määravad pooled vaidluse eseme ja menetluse käigu

²² Tsiviilkohtumenetluse seadustik. – RT I, 22.04.2024, 7.

²³ Näiteks sätestab TsMS § 550 lg 2 erisusena, et hooldus- ja suhtlusõiguse asja võib kohus lahendada ka hagimenetluses, kui seda nõutakse hagimenetluses koos abielu lahutamise, kooselulepingu lõpetamise või elatise väljamõistmisega.

²⁴ RKTkm 17.05.2010, 3-2-1-42-10, p 18

²⁵ RKTkm 09.05.2011, 3-2-1-25-11, p 26.

²⁶ RKTkm 17.05.2010, 3-2-1-42-10, p 18.

²⁷ Samas, p 24.

ning otsustavad taotluste ja kaebuste esitamise. TsMS § 5 lõike 2 kohaselt määrab pool ise, milliseid asjaolusid ta oma nõude põhjendamiseks esitab ja milliste tõenditega neid asjaolusid tõendab. Hagita menetluses ei ole kohus seevastu TsMS § 477 lg 5 kohaselt seotud menetlusosaliste esitatud taotluste ega asjaoludega ning TsMS § 5 lg-st 3 ja TsMS § 477 lg-st 7 lähtuvalt selgitab kohus ise asjaolusid ja kogub ka tõendeid.²⁸

Seega kehtib hagimenetluses võistleva menetluse põhimõte, mis väljendub selles, et pooled vastutavad lahendi tegemiseks olevate asjaolude kohtule teatavaks tegemise ja tõendamise eest. Seda seetõttu, et hagimenetlus teenib eelkõige vaidlevate poolte erahuve.²⁹ Hagita menetluses kohaldub seevastu aga kohtu uurimisprintsip, mis väljendub selles, et kohus ei ole seotud poolte esitatuga ning peab ise asjas tähtsust omavad asjaolud välja selgitama, sealhulgas vajadusel tõendeid koguma.³⁰ Riigikohus on TsMS § 477 lõikes 7 sätestatud hagita menetluse uurimispõhimõtet käsitledes selgitanud, et uurimispõhimõte ei võta pooltelt täielikult lahendi tegemiseks vajalike asjaolude esitamise ja tõendamise kohustust, üksnes kohtu roll tõendite kogumisel on aktiivsem kui hagimenetluses.³¹ Sealjuures peaks kohtu uurimisprintsip tagama, et asja lahendamiseks olulised asjaolud ei jääks välja selgitamata üksnes seetõttu, et menetlusosaline ei osanud ette näha vajadust esitada lisatõendeid.³²

Õigusteadlased on muuhulgas välja toonud, et hagita asjade sätete rakendamise eelduseks on just kohtu initsiatiivi ning uurimiskohustuse suur osatähtsus menetluses.³³ Kohtute seesugune roll on oluline seejuures nii üksikisiku kui ka ühiskonna tasandil. Uurimisprintsipi rakendades tegutseb kohus hagita menetluses nende isikute huvides, kes ise oma õiguste realiseerimisega hakkama ei saa ning vajavad seetõttu erilist kaitset. Kuna hagita menetlus ei piirdu alati menetlusosaliste vahelise õigussuhte reguleerimisega, vaid puudutab teatud juhtudel ühiskonda tervikuna, on kohtul ka ühiskondlikult korraldav ja õiguslikke probleeme ennetav funktsioon.³⁴ Seega seisneb hagimenetluse ja hagita menetluse erinevus eelkõige selles, et hagita menetluses on objektiivse tõe väljaselgitamine tähtsam kui see on poolte erahuve puudutavates vaidlustes.³⁵

²⁸ RKTkm 17.05.2010, 3-2-1-42-10, p 19.

²⁹ V. Kõve, I. Järvekülg, J. Ots, M. Torga (koost.). Tsiviilkohtumenetluse seadustik I. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2017, § 5 komm. 3.1 (I. Järvekülg, V. Kõve).

³⁰ Samas, § 5 komm. 3.6 (I. Järvekülg, V. Kõve).

³¹ RKTkm 02.03.2016, 3-2-1-186-15, p 13.

³² RKTkm 27.02.2009, 3-2-1-45-09, p 14.

³³ V. Kõve, I. Järvekülg, J. Ots, M. Torga (koost.). Tsiviilkohtumenetluse seadustik III. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2018, § 550 komm. 3.10.1 (T. Göttig, T. Uusen-Nacke).

³⁴ Samas, sissejuhatus 11. osale, 1.2. b ja c (I. Järvekülg, V. Kõve).

³⁵ Tsiviilkohtumenetluse seadustik I. Kommenteeritud väljaanne. (viide 29), § 5 komm. 3.3 (b) (I. Järvekülg, V. Kõve).

Perekonnaõiguslikes vaidlustes on olemas riigi huvi perekonna kui ühiskonna ja riigi tähtsa alustala vastu.³⁶ Eesti Vabariigi põhiseaduse § 27 sätestab, et perekond rahva püsimise ja kasvamise ning ühiskonna alusena on riigi kaitse all. Eraldi kaitse all on aga perekondlikes suhtes lapsed, kellelt ei saa oodata iseenda õiguste realiseerimist. Seda, et laste õigusi peetakse erilist kaitset vajavateks, näitab juba see, et kohtutel on õigus vajadusel sekkuda perekonna eraellu hagita menetluste omal käel algatamise kaudu.³⁷ Näiteks on kohtutel PKS § 134 lg 1 alusel koosmõjus TsMS § 476 lg-ga 1 ja 2 kohustus kaaluda menetluse algatamist vanema hooldusõiguse piiramiseks omal algatusel olukorras, kus kohtule on teatatud lapse heaolu ohustamisest.³⁸ Alaealisele lapsele elatise väljamõistmiseks kohtute omaalgatuslikku menetluse algatamist kehtiv seadus ette ei näe. Samas seda, et lapse õigus saada oma vanemalt ülalpidamist on riigi erilise kaitse all, näitab asjaolu, et seadusandja on pidanud lapse ülalpidamise kohustusest hoidumist KarS § 169 alusel kuriteona karistatavaks. Sealjuures võivad süüteo koosseisu objektiivsed tunnused olla täidetud olukorras, kus kohustatud vanem maksab kohtuotsusega välja mõistetud elatist väiksemas ulatuses, kui tema varaline seisund seda võimaldaks või kui ta jätab elatise osaliselt maksmata, tegemata sealjuures mõistlikke jõupingutusi oma varalise seisundi parandamiseks, et oma ülalpidamiskohustust täita.³⁹

Lapse õiguste konventsiooni⁴⁰, millega Eesti ühines 1991. aastal, artikkel 3 sätestab, et igasugustes lapsi puudutavates ettevõtmistes riiklike või erasotsiaalhoolekandeametuste, kohtute, täidesaatvate või seadusandlike organite poolt tuleb esikohale seada lapse huvid. Lastekaitseseaduse⁴¹ § 21 lg 1 sätestab, et kõigi last mõjutavate otsuste vastuvõtmisel, vastu võtmata jätmisel ning otsuse kavandamisel eri võimaluste vahel valimisel tuleb selgitada välja lapse huvid ning lähtuda otsuse tegemisel nendest kui esmatähtsast kaalutlusest. Lapse huvidega arvestamise olulisust võib tuletada ka TsMS § 552¹ lg-st 1, mis näeb ette, et kohus kuulab last puudutavas hagita asjas isiklikult ära lapse, kes on suuteline seisukohti omama. Ka PKS § 123 lg 1 näeb ette kohtu kohustuse teha lapsesse puuduvaid asju läbi vaadates esmajoonel lapse huvidest lähtuva lahendi, arvestades kõiki asjaolusid ja asjaomaste isikute õigustatud huvi. Sealjuures on säte piiratud üksnes seaduse 10. peatükiga, milles on reguleeritud

³⁶ T. Uusen-Nacke, T. Göttig. Perekonnaõiguse seosed teiste tsiviilõiguse valdkondadega. *Juridica* II/2010, lk 86.

³⁷ Tsiviilkohtumenetluse seadustik III. Kommenteeritud väljaanne. (viide 33), § 476 komm. 3.3.2.1 (I. Järvekülg, V. Köve).

³⁸ RKTkm 20.12.2011, 3-2-1-132-11, p-d 16 ja 18.

³⁹ J. Sootak, P. Pikamäe (koost.). *Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne*. Tallinn: Juura 2021, § 169 komm. 6.1 (J. Sootak).

⁴⁰ Lapse õiguste konventsioon. – RT II 1996, 16, 56.

⁴¹ Lastekaitseseadus. – RT I, 06.01.2023, 15.

vanema õigused ja kohustused lapse suhtes, kuid mitte põlvnemisest tulenevad ülalpidamiskohustused.

Eeltoodu põhjal võiks üldistatult järeldada, et lapse õigusi puudutavad perekonnaõiguslikud vaidlused tuleks lapse õiguste kaitseks lahendada sarnaselt teistele perekonnaõiguslikele vaidlustele hagita menetluses, kus ühiskondlik huvi kaalub üle erahuvist tuleneva võistlevuse ning kohtutele on antud laiemad õigused nõrgema poole huvide kaitseks. Triin Uusen-Nacke on alaealise lapse ülalpidamisasjades kohtute uurimisprintsipi analüüsid märkinud, et kohtute roll on 1. jaanuaril 2022 jõustunud PKS muudatusi arvestades sarnane hagita asjade menetlemisega ning kaaluda võiks kõikide perekonnaasjade suhtes ühtse menetlusseadustiku väljatöötamist.⁴² Siiski näeb kehtiv menetlusseadustik ette alaealise lapse ülalpidamisvaidluse lahendamise erinevalt teistest perekonnaasjadest justnimelt hagimenetluses. Sellele viitab kõige selgemini TsMS § 103 lg 4 p 1, mis sätestab, et ülalpidamisasi on tsiviilasi, kus lahendatakse hagi, mille esemeks on seadusest tuleneva vanema ülalpidamiskohustuse täitmine alaealise lapse suhtes. Samuti viitab alaealise lapse ülalpidamisvaidluse kui hagilisele perekonnaasjale TsMS § 164, mille pealkirjaks on menetluskulude jaotus hagilises perekonnaasjas ning mille lõige 1 sätestab, et hagilises abieluasjas, alaealise lapse ülalpidamisasjas ja põlvnemisasjas kannab kumbki pool oma menetluskulud ise.

Kuigi menetlusseadustik piiritleb selgelt kohtute rolli hagita ja hagimenetluses, ei ole kohtute roll lapse hagilises ülalpidamisvaidluses niivõrd selge. Kuigi hagimenetluse üldreegli kohaselt menetleb kohus hagi poolte esitatud asjaolude ja taotluse alusel, sätestab TsMS § 436 lõige 6, et kohus ei ole perekonnaasjas seotud esitatud asjaolude ega seisukohtadega. Riigikohus on varasemalt märkinud, et TsMS § 436 lg 6 eesmärk elatisasjades on kaitsta last.⁴³ Samuti sätestab TsMS § 230 lõige 3, et abieluasjas ja põlvnemisasjas, samuti lapse huve puudutavas vaidluses ja hagita menetluses võib kohus koguda tõendeid omal algatusel. Kuigi lapse ülalpidamise kohustuste täitmisest tulenev elatise vaidlus on liigitatud hagimenetluse alla, milles reeglina kehtib poolte võistlevuse printsiip, ei ole see siiski tavapärane võistlev kohtumenetlus. Seda põhjusel, et kohtutel on võimalus hagilises perekonnaasjas rakendada hagita menetluses omast uurimisprintsipi, st selgitada välja asjaolud ning vajadusel koguda omal algatusel tõendeid.⁴⁴

Kohtute praktika alaealise lapse ülalpidamisvaidlustes lapse tegelike huvide väljaselgitamisel ei ole paraku ühtne. Sealjuures ei ole üheselt selge, kas ja millises ulatuses tuleks kohtul

⁴² T. Uusen-Nacke (viide 19), lk 500.

⁴³ RKTko 23.03.2018, 2-16-11905, p 23.

⁴⁴ RKTko 29.04.2015, 3-2-1-21-15, p 11.

ülalpidamisvaidluses lähtuda hagimenetluse ning millises ulatuses hagita menetluse põhimõtetest, sh rakendada hagita menetlusele omast uurimispõhimõtet.⁴⁵ Näiteks ei ole maakohus asjas 2-22-141174 rahuldanud laste miinimumsuuruses elatise nõuet täies ulatuses, kuna laste väljatoodud kulud ei õigustanud kohtu hinnangul seadusjärgses miinimummääras elatise väljamõistmist. Viidatud kohtumenetluses märkisid lapsed, et nende mõlema kulud on keskmiselt 478 eurot kuus. Kohus luges kulutuste suurused põhjendatuks, märkis sealjuures, et kohustatud vanema vastuväited laste kuludele on üldsõnalised ning tõendamata. Samuti leidis kohus, et kostja majanduslik olukord elatise maksmiseks on piisavalt hea. Kohus arvestas laste keskmiste kulutuste suuruseks 478 eurot kuus, millest lapsetoetuse suurust maha arvates tuleks kummalgi vanemal kanda kummagi lapse kulusid summas 209 eurot kuus.⁴⁶ Tsiviilasjas nr 2-21-7320 ei hinnanud maakohus aga laste kulusid 292-eurose elatisnõude lahendamisel üldse, vaid leidis, et kohustatud vanema varaline seis võimaldab nõutud suuruses lapsele elatist tasuda. Sealjuures kontrollis kohus kohustatud vanema varalist seisut omal algatusel.⁴⁷

Eelnevalt välja toodud näited on vaid üksikud, mida töö autor kohtupraktikat analüüsides kohtas. Siiski annavad need aimu erinevatest lähenemistest kohtute võimalikule rollile alaealise lapse ülalpidamisvaidlust lahendades. Järgnevates alapeatükkides analüüsib autor konkreetsemalt kohtute üldisi menetluslikke õigusi ning võimalusi lapsi puudutavates hagilistes ülalpidamisvaidlustes.

1.2 Kohtute õigus iseseisvalt asjaolusid välja selgitada

Õiguskirjanduses on selgitatud, et tsiviilkohtumenetluses ei kujuta tõe väljaselgitamine üldjuhul omaette eesmärki, mistõttu saab üldises hagimenetluses kohus lahendit tehes tugineda üksnes asjaoludele, mida pooled on menetluse käigus välja toonud. Sealjuures piisab asja lahendamiseks asjaoludest, mille esitamist pooled vajalikuks peavad.⁴⁸ Vastutus asja lahendamiseks vajalike asjaolude kohtule teatavaks tegemise eest lasub seega hagimenetluses pooltel endil.⁴⁹ Eelnevast põhimõttest tulenevalt ei või kohus tugineda otsuses asjaolule, mida

⁴⁵ TsMS komm vlj § 5 (p 3.6 (a)) on märgitud, et uurimispõhimõte kehtib mingil määral ka hagimenetluses perekonnaasjades, viidates sellele, et tegemist ei ole absoluutse põhimõttega.

⁴⁶ HMKo 18.05.2023, 2-22-141174, p-d 3, 14, 15, ja 17.

⁴⁷ VMKo 14.06.2023, 2-21-7320.

⁴⁸ Tsiviilkohtumenetluse seadustik I. Kommenteeritud väljaanne. (viide 29), § 5 komm. 3.2.1 (a) (V. Kõve, I. Järvekül).

⁴⁹ Samas, § 5 komm. 3.2.1 (b) (V. Kõve, I. Järvekül).

pool asja läbivaatamisel ei esitanud.⁵⁰ Sealjuures peavad asjaolud olema kohtule esitatud selgelt ning kohus ei saa hakata asjaolusid otsima näiteks menetluses esitatud tõenditest.⁵¹ Kui hageja on hagi alusena mõne olulise asjaolu jätnud märkimata, tuleb kohtul anda hagejale võimalus hagi muutmiseks või täiendamiseks. Kui kostja esitatud faktilised asjaolud ei ole tema vastuväiteid arvestades piisavad, tuleb ka kostjale anda võimalus esitada vastuväiteid kinnitavaid täiendavaid faktilisi asjaolusid.⁵²

Tsiviilkohtumenetluse seadustiku § 436 lg 6 näeb ette, et kohus ei ole perekonnaasjas seotud poolte esitatud asjaolude ega seisukohtadega. Riigikohus on selgitanud, et viidatud sätte eesmärgiks on elatisasjades kaitsta lasta.⁵³ Lapse huvide kaitsmise vajadusest lähtuvalt ei ole seega põhjendatud jätta lahendi tegemiseks oluliste asjaolude kohtu ette toomine üksnes poolte kohustuseks.⁵⁴ Samas ei ole kohtupraktikast võimalik ühtselt järeldada, millised on asja lahendamiseks vajalikud olulised asjaolud ning kas kohtud peaksid need asjaolud ise välja selgitama. Näiteks ei ole maakohus pidanud vajalikuks kontrollida kohustatud vanema majanduslikku seisukorda, kuna laps ei ole toonud välja, et kohustatud vanema sissetulekust sõltuvalt võiks elatise suurus olla PKS § 101 alusel arvatust suurem.⁵⁵ Teisalt on maakohus aga omaalgatuslikult kohustatud vanema varalist seisukorda kontrollinud, et tuvastada, kas esineb mõjuvaid põhjuseid lapsele PKS § 101 alusel arvatust summast suurema elatise väljamõistmiseks.⁵⁶

Riigikohus on elatisvaidluses pidanud oluliseks menetlusõiguse normi rikkumiseks seda, kui kohus on võtnud ülalpidamiskohustuse suuruse tuvastamisel ilma poolte taotlusteta ning pooltega arutamata lahendi tegemisel arvesse miinimumsuuruses elatise maksmise vähendamist võimaldavaid asjaolusid. Tsiviilasjas nr 3-2-1-174-16 oli vaidluse all, kas kohus võis omaalgatuslikult kohustatud vanema ülalpidamiskohustuse suuruse tuvastamisel võtta arvesse lapsetoetusi, mille arvestamine oli enne 2022. aastat kehtinud PKS redaktsiooni kohaselt elatise vähendamise alus PKS § 102 lg 2 mõistes. Kolleegium leidis, et TsMS § 230 lg-st 3 tulenev õigus koguda kohtul tõendeid omal algatusel, ei tähenda, et kohus võiks lahendi tegemisel arvesse võtta asjaolusid, mida menetlusosalised ei ole kohtu ette toonud. Asjaolusid miinimumsuuruses elatise vähendamiseks saab kohus arvesse võtta üksnes juhul, kui

⁵⁰ RKTko 17.11.2011, 3-2-1-96-11, p 10.

⁵¹ RKTko 16.12.2013, 3-2-1-141-13, p 17.

⁵² RKTko 13.04.2016, 3-2-1-17-16, p 12.

⁵³ RKTko 28.03.2018, 2-16-11905, p 23.

⁵⁴ T. Uusen-Nacke (viide 19), lk 493.

⁵⁵ HMKo 21.04.2022, 2-21-126009, p 46.

⁵⁶ VMKo 14.06.2023, 2-21-7320, lk 10-11.

menetlusosaline on sellele menetluses tuginenud. Sealjuures viitas Riigikohus TsMS § 436 lg-le 3, mille kohaselt võib kohus tugineda otsust tehes üksnes tõenditele, mida pooltel oli võimalik uurida, ning asjaoludele, mille kohta oli pooltel võimalus oma arvamust esitada.⁵⁷

Autori hinnangul ei saa eelnevast Riigikohtu seisukohast järeldada, et kolleegium oleks pidanud lubamatuks kohtutel omaalgatuslikult lahendi tegemiseks olulisi asjaolusid välja selgitada. Riigikohtu seisukohta tuleks koosmõjus TsMS § 436 lg-ga 6 tõlgendada selliselt, et kohus võib lapse elatisvaidluses otsust tehes arvesse võtta küll asjaolusid, mida pooled ise ei ole menetluse kestel välja toonud, kuid mis on kohtule teatavaks saanud, ning seda üksnes juhul, kui kohus pooltega nende asjaolude üle arutab ning annab poolte võimaluse oma seisukohti nende osas väljendada. Seda seisukohta toetab näiteks Riigikohtu 2022. aastal tehtud lahend lapsele elatise väljamõistmise nõudes, kus kolleegium selgitas kehtiva PKS redaktsiooni valguses, et PKS § 101 alusel arvatava miinimumelatise määramisel on kohtu ülesanne selgitada välja asjaolud, mis on vajalikud PKS § 101 alusel elatise suuruse arvutamiseks. Sealjuures peab kohus sõltumata poolte taotlusest hindama, kas lapse vajadused saab rahuldada lapsetoetuse ja lasterikka pere toetuse arvel.⁵⁸ Kolleegiumi seisukohta arvestades ei saa kohus jätta lapsetoetuse maksmise fakti arvestamata üksnes seetõttu, et pooled pole sellele menetluses üldse tuginenudki. Vaatamata sellele, et alates 2022. aastast kehtiv PKS redaktsioon võimaldab lapsetoetuseid arvesse võtta juba seadusjärgse miinimumelatise suuruse arvutamisel, kinnitab eelnev Riigikohtu seisukoht autori hinnangul seda, et kohtud ei ole lapsi puudutavates elatisvaidlustes seotud üksnes poolte esitatud seisukohtadega.

Hagilises lapse ülalpidamisvaidluses nõuab nõrgema poole kaitse kohtutelt suuremat aktiivsust, mistõttu on kohtutel uurimispõhimõtte rakendamiseks piiramatult õigus koguda asja õigeks lahendamiseks vajalikku informatsiooni ja tõendusmaterjali.⁵⁹ Õiguskirjanduses esitatud tõlgenduste kohaselt ei ole kohtutel samas kohustust hakata igaks juhuks kontrollima asjaolude esinemist või nende puudumist, kui kohtule esitatud informatsioon selleks alust ei anna. Seega lähtuvad kohtud praktikas uurimispõhimõtet kohaldades üksnes asjaoludest, mida menetlusosalised on menetluses välja toonud. Teisalt lasub aga vastutus tõe väljaselgitamise eest asjades, kus kehtib uurimisprintsip, kohtul.⁶⁰

⁵⁷ RKTko 22.03.2017, 3-2-1-174-16, p 11.

⁵⁸ RKTko 22.06.2022, 2-19-19160, p-d 14.3 ja 15.

⁵⁹ Tsviilkohtumenetluse seadustik I. Kommenteeritud väljaanne. (viide 29), § 5 komm. 3.2.1 (b) ja komm. 3.6 (b) (V. Kõve, I. Järvekülg).

⁶⁰ Samas, § 5 komm. 3.6 (c) (V. Kõve, I. Järvekülg).

Kohtute kaasvastutus asjaolude väljaselgitamisel realiseerub kohtu selgitamiskohustuse kaudu. Perekonnaasjades, kus kohus saaks ise tõendeid koguda ning asjaolusid välja selgitada, kuid mingil põhjusel seda ei tee, on kohtute selgituskohustus suurem.⁶¹ Kuna kohus ei ole TsMS § 436 lg 6 kohaselt seotud esitatud asjaolude ja seisukohtadega seotud perekonnaasjas, tähendab autori hinnangul selgitamiskohustus hagilises lapse ülalpidamisasjas seda, et kohus peaks selgitamiskohustust täites püüdma menetlusosaliste kaasabil selgitada välja kõik asjas tähtsust omavad asjaolud. Seega on kohtutel võimalik asja lahendamiseks tähtsust omavad asjaolud välja selgitada kohtu enda selgitamiskohustuse kaudu.

Riigikohus on märkinud, et uurimispõhimõtte eesmärk on tagada, et asja lahendamiseks olulised asjaolud ei jääks välja selgitamata ainuüksi seetõttu, et menetlusosaline ei osanud ette näha vajadust esitada lisatõendeid.⁶² Sealjuures viitas kolleegium lahendile, mis on tehtud halduskohtumenetluses, kus kehtib uurimisprintsip juba olemuslikult. Halduskolleegium selgitas, et kohus ei pea uurimisprintsipiibist tulenevalt asja otsustamiseks üksnes vajalikke tõendeid koguma, vaid kohtu aktiivsus peab olema nõrgema protsessiosalise puhul üleüldiselt suurem.⁶³ Viidatud lahendis on kolleegium tuginenud omakorda halduskolleegiumi otsusele, milles kohus selgitas, et asja lahendamisel tähtsust omavad asjaolud peab vajaduse korral välja selgitama omal initsiatiivil ning tõendite kogumise abil kõrvaldama lüngad menetlusosaliste poolt kohtule antud teabes selliselt, et asja otsustamisel tähtsust omavate asjaolude osas ei oleks enam kahtlusi.⁶⁴

PKS § 96 ja § 97 p 1 kohaselt on ülalpidamist õigustatud saama alaealine laps oma vanematelt. Seega on õigussuhte pooleks elatisvaidlustes alaealine laps. Sellest tulenevalt on kohtutel juba laste kui nõrgemate poolte kaitseks oluliselt suurem roll asjas tähtsust omavad asjaolud laste huvides nende õiguste igakülgseks kaitseks välja selgitada. Samas on kehtiva kohtupraktika valguses küsitav, milliseid asjaolusid tuleb lapse elatisvaidluses pidada tähtsust omavateks ning millise aktiivsusega peab kohus omal algatusel neid menetluses välja selgitama. Seda analüüsib töö autor muuhulgas teises, kolmandas ning neljandas peatükis.

⁶¹ I. Soots. Kohtu selgitamiskohustus hagimenetluses. *Juridica* 2011/5, lk 324, 329.

⁶² RKTkm 27.04.2009, 3-2-1-45-09, p 14.

⁶³ RKHKm 04.04.2003, 3-3-1-32-03, p 24.

⁶⁴ RKHKo 23.10.2001, 3-3-1-49-01, p 5.

1.3 Kohtute õigus täiendavate tõendite küsimiseks ning omaalgatuslikuks kogumiseks

Asjaolusid, millele pool tugineb, tuleb TsMS § 230 lg 1 kohaselt hagimenetluses tõendada. See, mida kohus menetluse käigus saab lugeda tuvastatuks, sõltub võistlevas menetluses sellest, milliste tõenditega on menetlusosaline oma väiteid tõendanud. TsMS § 5 kohaselt määrab pool ise, mis asjaolud ta oma nõude põhjendamiseks esitab ja milliste tõenditega neid asjaolusid tõendab. TsMS § 230 lg 2 teise lause kohaselt võib kohus teha menetlusosalistele ettepaneku esitada ka täiendavaid tõendeid.

Õiguskirjanduses on selgitatud, et selgitamiskohustusest tulenevalt on kohtul võimalik teha poolele ettepanek tema esitatud väidete tõendamiseks esitada täiendavaid tõendeid juhul, kui pool ei ole talle lasuvat tõendamiskoormust *prima facie* tasemel täitnud.⁶⁵ Sealjuures ei ole kohtul võistlevas menetluses õigust teha menetlusosalisele ettepanekut täiendavate tõendite esitamiseks üksnes seetõttu, et kohtu arvates ei ole pool enda nõude rahuldamiseks piisavas määras tõendeid esitanud. Piisavate tõendite esitamise tagamise eest vastutab menetlusosaline ise.⁶⁶ Seega on kohtute sekkumine menetlusosaliste tõendite esitamise kohustusse hagimenetluses võimalik üksnes juhul, kui pool ei ole oma faktiväidete tõendamiseks täitnud ka tavalisest madalamat tõendamisstandardit. Seda, kas poolte esitatud väited on ka piisavalt tõendatud, otsustab kohus üldjuhul TsMS § 438 lg 1 järgi alles otsust tehes.⁶⁷

Riigikohus on rõhutanud, et ülalpidamise kohustuse täitmisest tulenev elatise vaidlus ei ole tavapärane võistlev kohtumenetlus, kuna selles menetluses ei ole kohus seotud poolte esitatud seisukohtadega ning samuti võib kohus omal algatusel ka tõendeid koguda.⁶⁸ Sellest lähtudes ei saa autori hinnangul alaealise lapse ülalpidamisvaidluses eelnevalt viidatud ranged menetlusreeglid kehtida. Kohtupraktikas on kohtute uurimiskohustuse osas lapse elatisvaidlustes märgitud, et kui kohus ei pea menetlusosalise esitatud väidet kohtumenetluses piisavalt tõendatuks, tuleb kohtul juhtida sellele asjaolule menetlusosalise tähelepanu ning anda talle võimalus esitada asjakohaseid tõendeid.⁶⁹ Lapse ülalpidamisvaidlustes kehtib küll esmane eeldus, et pool peab enda väiteid tõendama, kuid sealjuures on kohtupraktikas leitud, et olukorras, kus menetluses ei ole pool esitanud usaldusväärseid asjaolusid ega tõendeid oma

⁶⁵ Tsiviilkohtumenetluse seadustik I. Kommenteeritud väljaanne. (viide 29), § 230 komm. 3.4.1 (b) (A. Kangur).

⁶⁶ RKTko 3-2-1-41-15, 29.04.2015, p 19.

⁶⁷ Riigikohus on leidnud, et tegemist ei ole eelmenetluse ülesannete rikkumisega, kui kohus annab esitatud tõenditele hinnangu alles kohtuotsuses, kuna eelmenetluses tuleb üksnes otsustada, kas esitatud tõendid on asjakohased ja lubatavad. RKTko 29.04.2015, 3-2-1-41-15, p 19.

⁶⁸ RKTko 29.04.2015, 3-2-1-21-15, p 11.

⁶⁹ RKTko 08.01.2014, 3-2-1-165-13, p 14.

väidete tõendamiseks, peab kohus lapse ülalpidamise asjas tegema vajadusel pooltele ettepaneku esitada asjas tähtsust omavate asjaolude kohta täiendavaid tõendeid või neid ise koguma.⁷⁰ Seega erinevalt tavapärasest võistlevast hagimenetlusest kehtib lapse ülalpidamisvaidlustes tõendite hindamise kohustus juba eelmenetluses ning kohtul on õigus nõuda menetlusosalistelt täiendavate tõendite esitamist.

TsMS § 230 lg 3 sätestab, et abieluasjas ja põlvnemisasjas, samuti lapse huve puudutavas vaidluses ja hagita menetluses võib kohus tõendeid koguda omal algatusel, kui seadusest ei tulene teisiti. Sätte sõnastusest nähtuvalt on tegemist kohtu õiguse, mitte kohustusega. Riigikohus on asunud seisukohale, et kohus peab näiteks elatist maksuma kohustatud vanema teiste laste huvide kaitseks kohustama kohustatud vanemat tõendeid tema teiste laste kohta esitama ning kohus peab vajadusel nõudma asjakohast teavet TsMS § 230 lg 5 alusel ka muudelt isikutelt või asutustelt.⁷¹ Autori hinnangul tuleks Riigikohtu seisukohast järeldada, et kohus on kohustatud ka tõendeid ise koguma, kui see on vajalik laste huvide väljaselgitamiseks.

Erinevalt hagimenetlustest võib kohus TsMS § 229 lg 2 kohaselt lugeda hagita menetluses asjaolude tõendamiseks piisavaks ka seaduses nimetamata tõendusvahendeid, muu hulgas menetlusosalise seletuse, mis ei ole antud vande all. TsMS kommenteeritud väljaandes on selgitatud, et erisuse põhjuseks on asjaolu, et hagita menetlus on mitteformaalsem menetlus, kus kohtul on võrreldes hagimenetlusega aktiivsem roll ning kohustus asjaolud iseseisvalt välja selgitada.⁷² Autori hinnangul võiks tuleks lapse huvidest lähtuvalt kohaldada sama põhimõtet ka hagilises lapse ülalpidamisvaidluses ning vajadusel püüda asjaolusid välja selgitada ka oluliselt rohkemal määral kui üksnes TsMS § 230 lg-s 5 viidatud asutustelt andmeid küsides. Näiteks on Tartu Ringkonnakohus võtnud lapse elatisvaidluses tõendina asja juurde kohustatud vanema Facebooki kasutajakonto väljatrüki, millest nähtuvalt osutab kohustatud vanem vaimse tervise teenust. Ringkonnakohus luges kohustatud vanema tegutsemise tervendajana väljatrüki alusel tõendatuks, mistõttu asus maakohus õigele järeldusele, et kostja teenib tulu sularahas, mille täpset suurust ei saa kohus andmete puudumise tõttu tuvastada, kuid lähtuda saab seisukohast, et kohustatud vanema sissetulek tervendamisest on piisav.⁷³

Kuigi TsMS § 230 lg 3 kohaselt on kohtutel õigus lapse huve puudutavas vaidluses koguda tõendeid omal algatusel, tuleb arvestada, et kohtutel on selleks piiratud võimalused.

⁷⁰ RKTko 08.04.2009, 3-2-1-31-09, p-d 11 ja 12.

⁷¹ RKTko 28.03.2007, 3-2-1-21-07, p 14.

⁷² Tsiviilkohtumenetluse seadustik I. Kommenteeritud väljaanne. (viide 29), § 299 komm. 3.7 (A. Kangur, T. Uusen-Nacke, T. Götting).

⁷³ TrtRnKo 05.05.2023, 2-22-111975, p-d 8 ja 10.

Õiguskirjanduses on märgitud, et uurimiskohustustest tulenevalt on kohtutel võrreldes võistleva hagimenetlusega suurem tegutsemisvabadus ning sellest tulenevalt näiteks õigus omal algatusel nõuda menetlusosalistelt informatsiooni esitamist ja tõendite kättesaadavaks tegemist. Sealjuures ei tohi kohus tõendamiskoormist täielikult üksnes menetlusosalistel õlule jätta.⁷⁴ Autori hinnangul tuleks eelnevalt järeldada, et kui kohtutel on võimalus omal algatusel tõendeid koguda, tuleks seda asjas tähtsust omavate asjaolude väljaselgitamiseks ka teha. Järgnevates peatükkides analüüsib kohus muuhulgas ka kohtute võimalusi iseseisvalt tõendeid koguda.

1.4 Kohtute õigus väljuda vaidlust lahendades nõude piiridest

Kohtumenetluse efektiivseks läbiviimiseks on oluline, et nii kohtul kui ka pooltel endil on selge, mille üle täpselt vaieldakse. Hagimenetluses määravad vaidluse eseme ja selle ulatuse TsMS § 4 lg 2 kohaselt pooled ise. Riigikohus on hagimenetluse ja hagita menetluse erisusi selgitades märkinud, et kui hagimenetluses ei või kohus otsuses ületada nõude piire ega teha otsust nõude kohta, mida ei ole esitatud, ei ole hagita menetluses kohus seevastu menetlusosaliste esitatud taotluste ega asjaoludega.⁷⁵ Sisuliselt on Riigikohus viidanud, et hagita menetluses ei ole kohus lisaks esitatud asjaoludele seotud ka nõude piiridega. Samas ei ole TsMS § 436 lg 6 kohaselt menetlusosaliste esitatud taotluste ega asjaoludega kohus seotud ka hagilises perekonnaasjas.

TsMS § 439 sätestab, et kohus ei või otsuses ületada nõude piire ega teha otsust nõude kohta, mida ei ole esitatud. Nõudeks nimetatakse TsMS § 363 lg 1 p 1 kohaselt hagi eset. Riigikohtu definitsiooni kohaselt on hagi ese hageja protsessuaalne taotlus, milles palutakse kohtult millegi väljamõistmist või tuvastamist ning mille kohta võtab kohus seisukoha asja lahendava kohtuotsuse resolutsioonis. Hageja nõue peab olema selgelt väljendatud hagiavalduse resolutsioonis, hagi aluseks olevad faktilised asjaolud ja tõendid aga hagiavalduse kirjeldavas osas.⁷⁶

Õigusteaduses tunnustatud seisukohast lähtudes on hageja menetluslik nõue kohtule siduv, mistõttu peab kohtule esitatav taotlus olema esitatud selliselt, et haginõue oleks üheselt mõistetav.⁷⁷ Riigikohus on leidnud, et haginõudele esitatakse samad kriteeriumid, mis

⁷⁴ Tsiviilkohtumenetluse seadustik I. Kommenteeritud väljaanne. (viide 29), § 5 komm. 3.6 (a-c) (V. Kõve, I. Järvekül).
⁷⁵ RKTkm 17.05.2010, 3-2-1-42-10, p 19.

⁷⁶ RKTko 10.10.2007, 3-2-1-53-07, p 14.

⁷⁷ V. Kõve, I. Järvekül, J. Ots, M. Torga (koost.). Tsiviilkohtumenetluse seadustik II. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2017, § 363 komm. 3.2.2.2 (b) (V. Kõve, I. Järvekül).

kohtuotsuse resolutsioonile. See tähendab, et ka haginõude sõnastus peab olema selgelt arusaadav ja täidetav ka muu kirjeldava tekstita.⁷⁸ Teisalt on leitud, et kohus ei ole hagi- ega ka hagita menetluses rangelt seotud menetlusosalise taotluse sõnastusega, vaid peab seda lähtuvalt taotluse eesmärgist ning hageja esitatud asjaoludest tõlgendama. Sealjuures on oluline, et nõude sõnastuse muutmise ei kaasneks nõude sisulist muutumist.⁷⁹

Kui enne 2022. aastat kehtinud PKS regulatsiooni kohaselt oli miinimumelatis seotud poole Vabariigi Valitsuse kehtestatud kuupalga alammääraga, siis kehtiva PKS regulatsiooni alusel on seadusjärgse miinimumelatis arutamiseks ette nähtud rida komponente, millest lähtuvalt miinimumelatis summa kujuneb. Riigikohus on kehtiva PKS regulatsiooni miinimumelatis arutamise aluseid selgitades märkinud, et PKS § 101 miinimumelatis arutamisel arvesse võetud asjaolusid tuleb arvestada ka kohtuotsuse resolutsiooni sõnastamisel. Kolleegium leidis, et muutuva suurusena elatis väljamõistmisel rikub kohus menetlusnorme, kui jätab resolutsioonis selgelt välja toomata, millistest komponentidest nimetatud summa koosneb. Sealjuures tuleb komponendid nimetada summaliselt ning resolutsioonist peab nähtuma muuhulgas ka see, milliseid komponente ja kuidas tuleb perioodiliselt ümber arvutada. Kui elatis suurus muutub vastavalt lapsetoetuse või lasterikka pere toetuse suurusele, tuleb resolutsioonis ka märkida, millisest ajast alates toetuse suuruse muutmist elatis arutamisel arvesse võetakse.⁸⁰

Kui lähtuda eelnevalt viidatud Riigikohtu juhistest ning rakendada neid nõudeid elatis väljamõistmise hagiavaldusele, võib seadusjärgse miinimumelatis väljamõistmise nõude korrektne sõnastamine usutavasti tekitada last esindavale vanemale raskusi. Kohtute kodulehelt on leitav hagiavalduse vorm lapsele elatis väljamõistmiseks, mis peaks lihtsustama haginõude esitamist kohtule.⁸¹ Hagiavalduse vorm võimaldab välja tuua muuhulgas vanemate varalise seisundi kirjelduse, ööpäevade arvu, mille laps veedab kostjaga, lapse vajadused ühe kuu kohta ning nõutava elatis summa. Sealjuures on võimalik hagiavalduse vormile märkida lahtriise linnuke, kui soovitakse elatis väljamõistmist seadusjärgses miinimumsummas. Siiski ei ole kohtute praktikas alati piisanud hagiavalduse täidetud vormi esitamisest nõude menetluse võtmiseks. Praktikas on autorile teadaolevalt⁸² maakohtud TsMS § 363 lg 1 p-st 1 lähtuvalt palunud hagejal lähtuda elatis nõude täidetava ja selge resolutsiooni sõnastamisel Riigikohtu

⁷⁸ RKTko 03.04.2012, 3-2-1-20-12, p 17.

⁷⁹ Tsiviilkohtumenetluse seadustik II. Kommenteeritud väljaanne. (viide 77), § 439 komm. 3.2 (V. Kõve, J. Lints).

⁸⁰ RKTko 22.06.2022, 2-19-19160, p17.1, 18.1, 19 ja 20.3.

⁸¹ Hagiavaldus lapsele elatis väljamõistmiseks, kättesaadav aadressil <https://www.kohus.ee/dokumendid-ja-vormid/hagiavaldus-lapsele-elatis-valjamõistmiseks> (12.03.2024).

⁸² Autoril on tööülesannetest tulenevalt olnud võimalus tutvuda menetlustega kohtute infosüsteemis.

tsiviilasjas nr 2-19-19160 viidatud praktikast ning pole lugenud piisavaks hagiavalduse vormil märgitud valikut elatise väljamõistmiseks miinimumsummas. Teisalt on kohtud hagiavalduse vormil esitatud miinimumsuuruses elatise nõudeid pidanud ka menetlusse võtmiseks piisavaks.

Riigikohtu 2-19-19160 juhistelevi viidates oleks ekslik järeldada, et kohus on kohtulahendi resolutsiooni selguse ja täidetavuse osas pidanud silmas ka lapse ülalpidamisasjas taotletavale nõude sõnastusele esitatavaid kriteeriume. Hagiavalduse sisule esitatavaks nõudeks on TsMS § 363 lg 1 p 1 kohaselt hageja selgelt väljendatud nõue, kuid on küsitav, kas taotlus elatise väljamõistmiseks seadusjärgses miinimumsuuruses ilma elatise arvutamise aluseks olevate komponentide nimetamiseta teeb nõude ebaselgeks. Viidatud Riigikohtu lahendis on kolleegium välja toonud, et kui hageja soovib elatist PKS § 101 alusel arvutatud määras, on kohtu enda ülesanne selgitada välja asjaolud, mis on vajalikud PKS § 101 alusel elatise suuruse arvutamiseks.⁸³ Sellest järeldades ei saa autori hinnangul panna hagejast lapsele kohustust esitada kohtule nõue, millest nähtuks, mida kohus peab miinimumelatise suuruse arvutamisel arvesse võtma. Kui laps esitab kohtule nõude, millest on võimalik üheselt aru saada, et laps soovib kohustatud vanemalt elatise tasumist seadusjärgses miinimummääras, kuid ei ole sealjuures välja toonud, millistest PKS § 101 sätestatud komponentidest elatise suurus peaks sõltuma, ei saa nõude piiride ületamiseks pidada kohtuotsuse resolutsiooni, milles seadusjärgse miinimumelatise suuruse arvutamiseks vajalikud komponendid on välja toodud.

Kohtute range seotus nõude piiridega alaealise lapse elatise nõuetes tooks teatud juhtudel kaasa materiaalõigusest kõrvalekaldumise. PKS § 101 lg 1 sätestab, et igakuine elatis ühele lapsele ei või olla väiksem kui käesoleva paragrahvi alusel arvutatud summa. Kohtupraktikast nähtuvalt on lapsele PKS § 101 alusel arvutatud summast väiksema elatise nõudmisel lähtutud siiski reeglist, mille kohaselt kohus ei tohi otsuses ületada nõude piire. Tsiviilasjas nr 2-23-6311 nõudis laps kohustatud vanemalt igakuist elatist summas 200 eurot. Kohus on otsuse põhjendustes toonud välja, et elatise kalkulaatori järgi võiks laps nõuda kostjalt elatise väljamõistmist 260,33 eurot kuus. Mõjuvaid põhjuseid miinimumsuurust väiksemas ulatuses elatise väljamõistmiseks otsusest ei nähtu. Kohus ise on märkinud, et kostjal ei ole peale hageja teisi lapsi ning kostja ei ole toonud välja ka töövõimetust, mis takistaks tal sissetuleku teenimist ning sellest tulenevalt elatise maksmist. Kohus mõistis kostjalt hageja kasuks välja elatise 200 eurot kuus.⁸⁴ Tsiviilasjas nr 2-23-4386 märkis kohus, et ei pea kostja vastuväiteid elatise

⁸³ RKTko 22.06.2022, 2-19-19160, p 15.

⁸⁴ TMKo 03.10.2023, 2-23-6311, p-d 10 ja 11. Mõjuvaid põhjusi elatise vähendamiseks ei leitud ka näiteks Tartu Maakohtu 05.07.2023 lahendis 2-22-148796 (p 12), kohus rahuldab hageja nõude ning mõistis kostjalt hagejale igakuise elatise summas 200 eurot.

maksmisele mõistlikuks ning kostja vastuväited ei anna alust miinimumist väiksema elatise väljamõistmiseks, kuid TsMS § 439 tulenevalt ei või kohus ületada otsuses ka nõude piire. Kuivõrd hagejad nõudsid kostjalt elatist 140 eurot kuus, rahuldab kohus selles ulatuses ka hagi.⁸⁵ Tsiviilasjas nr 2-23-372 märkis kohus samuti, et kohustatud vanem ei olnud esitanud ega põhistanud mõjuva põhjuse olemasolu, mis õigustaks elatise tasumist alla PKS § 101 alusel arvatud summa, kuid kuna lapse seaduslik esindaja nõustus igakuise elatise maksmisega summas 215,64 eurot, vähendas kohus lapsele väljamõistetud elatist 215,64 euronit kuus ilma elatise summat indekseerimata.⁸⁶

Eelnevalt viidatud lahendite põhjal on põhjendatud arutleda, kas kohus on rikkunud materiaaldõiguse normi, kui on lähtunud asja lahendamisel üksnes sellest, et menetlusõiguslikult on kohus seotud hageja esitatud nõudega. PKS § 101 alusel arvatud elatise summat on PKS § 102 lg 2 kohaselt lubatud vähendada üksnes mõjuval põhjusel. Kuigi mõjuvate põhjuste loetelu ei ole ammendav, on siiski küsitav, kas mõjuva põhjusena saab käsitleda last menetluses esindava vanema kaudu esitatud nõuet või nõustumist miinimumist väiksema elatise saamiseks. Kohtupraktikas on leitud, et mõjuva põhjuse hindamisel PKS § 102 lg 2 mõttes tuleb arvestada, et kahjustada ei saaks elatise maksmise eesmärki, milleks on lapse igapäevaste vajaduste rahuldamine ja tema arenguks piisavate vahendite tagamine.⁸⁷ Põhjuseid, miks kohtusse esitatakse seadusjärgsest miinimumist väiksemaid elatise nõudeid või miks väiksemate elatistega kohtumenetluses nõustutakse, võib olla mitmeid. Autori hinnangul võib olla eluliselt usutav, et last esindav vanem ei ole osanud PKS § 101 alusel arvatavat miinimumelatise suurust korrektselt arvutada või on vanem pidanud perspektiivikamaks väiksemas suurusel elatise nõudmist. Samuti võib põhjuseks olla soov lõpetada kohtumenetlus kiirelt ja võimalikult väikeste kuludega. Siiski tuleks arvestada, et ükski neist põhjustest ei lähtu üldjuhul lapse huvidest.

Ka Riigikohus on elatisevaidluses kompromissi kinnitamisel rõhutanud, et kui kompromissi kinnitamisega makstakse lapsele elatist alla seadusjärgse miinimummäära, on oluline, et kompromissi kinnitamise määruks kajastuksid asjaolud, millest nähtuvalt on elatise väljamõistmine alla miinimummäära põhjendatud. Sealjuures viitas kohus, et kompromissi, mis on vastuolus PKS-ga ega taga lapsele vajalikku ülalpidamist, kohus TsMS § 430 lg 3 kohaselt

⁸⁵ TMKo 29.05.2023, 2-23-4386, p-d 5 ja 6.

⁸⁶ VMKo 25.04.2023, 2-23-372, p 12. Kohus tuvastas, et alates 01.04.2023 oleks PKS § 101 järgne elatise suurus 260,33 eurot.

⁸⁷ Vt RKTko 07.02.2018, 2-16-118651, p 12 ja seal viidatud kohtupraktika.

ei kinnita.⁸⁸ Põhjendamatu oleks järeldada, et lapse huve riivavat kompromissi ei tohi kohus kinnitada, ent samadel tingimustel esitatud haginõude rahuldamist tuleks pidada lubatavaks ilma elatise suuruse vähendamist võimaldavate asjaolude esinemist kontrollimata või üksnes põhjusel, et laps ise ei ole miinimumsuuruses elatist kohustatud vanemalt nõudnud.

Seadusjärgset miinimumelatisest suurust ületavate väljamõistetud elatiste puhul on Tallinna Ringkonnakohus leidnud, et maakohus ületas hagi lahendamisel nõude piire, kui mõistis kohustatud vanemalt välja suurema elatise, kui seda nõudis hageja. Viidatud tsiviilasjas palus laps mõista kohustatud vanemalt välja miinimumelatisena 292 eurot kuus, kuid mitte vähem kui pool Vabariigi Valitsuse poolt kehtestatud kuupalga alammäära.⁸⁹ Pärast menetluse kestel muutunud PKS redaktsiooni tõi hageja esile, et kostja peaks elatist tasuma 300 eurot kuus. Kuigi hageja menetluse kestel oma nõuet vaatamata kohtu palvele ei täpsustanud, esitas hageja kohtule nimekirja oma kulutustest, mille suurus oli 1876 eurot kuus. Maakohus mõistis kostjalt välja elatise 535,50 eurot kuus lähtudes lapse igakuistest tuvastatud vajadustest, mis kohtu hinnangul oli 1161 eurot kuus. Ringkonnakohtu hinnangul ületas maakohus aga 300 eurot ületavas elatise osas nõude piire. Ringkonnakohus pidas piisavaks haginõude suurendamiseks asjaolu, et hageja on oma nõude suurendamise tahet, et välja mõistetaks 300 eurot, menetluses mitmel korral väljendanud.⁹⁰ Sellest tulenevalt pidas ringkonnakohus õigeks välja mõista 300 eurot, mitte 535,50 eurot, mis nähtus lapse tegelikest kulude suurusest, mille oli väljamõistetava summa aluseks võtnud maakohus.

Riigikohus on aga 2022. aasta lahendis selgitanud kehtiva PKS regulatsiooni alusel elatise väljamõistmist ning märkinud elatise suurendamise osas järgmist: „Kohus võib PKS § 102 lg 3 kohaselt välja mõista elatise suuremas ulatuses, kui oleks konkreetse alaealise lapse kohta PKS § 101 alusel arvatud summa sõltumata sellest, kas pooled sellele tuginevad. Suurema elatise väljamõistmine PKS § 102 lg 3 alusel on kohtu diskretsiooniotsus, kuid kohus peab otsustuse aluseks olevad asjaolud menetluses välja selgitama ning otsustust nõuetekohaselt põhjendama.“⁹¹ Sealjuures on autori arvates oluline just see, et Riigikohtu hinnangul võib

⁸⁸ RKTko 09.06.2017, 3-2-1-35-17, p 37.2.

⁸⁹ 2021. aastal kehtinud PKS § 101 lg 1 kohaselt ei võinud igakuine elatis ühele lapsele olla väiksem kui pool Vabariigi Valitsuse kehtestatud kuupalga alammäära. 2021. aastal oli töötasu alammääraks 584 eurot kuus (Vabariigi Valitsuse 19.12.2019 määrus nr 115, RT I 21.12.2019, 27). Seega oli tegemist hagi esitamise ajal kehtinud miinimumelatisest suurusega vastavalt PKS § 101 lg 1.

⁹⁰ TlnRnKo 22.08.2023, 2-21-19506, p-d 6.4.2, 6.4.4, 15 ja 15.115.1. Vaidlustatud Harju Maakohtu otsus tehti 21.10.2022.

⁹¹ RKTko 22.06.2022, 2-19-19160, p 14.8.

lapsele määratavat elatise summat suurendama sõltumata sellest, kas pooled on sellele tuginenud või mitte.

Kuna Riigikohus on pärast 2022. aastat kehtima hakanud PKS redaktsiooni väljendanud selgelt, et PKS § 102 lg 3 alusel miinimumelatisest suuremas summas elatise väljamõistmine on kohtu diskretsiooniotsus⁹², tuleks autori hinnangul jaatada kohtute õigust ületada alaealise lapse ülalpidamisvaidlustes kohtule esitatud nõude piire, kui selleks annavad aluse kohtule selgeks saanud asjaolud ning kohus peab seda lapse huvidest lähtuvalt põhjendatuks. Autor leiab, et lapse huve silmas pidades on kohtutel nii õigus kui ka kohustus selgitada välja lapse tegelikud huvid ning vajadusel omaalgatuslikult väljamõistetavat elatist suurendada ka PKS § 102 lg 3 alusel.

Järgnevates peatükkides analüüsib autor, millised on need olulised asjaolud ning tõendid, mida kohus peaks elatise väljamõistmisel omaalgatuslikult või poolte kaasabiga välja selgitama või millele vähemalt menetlusosaliste tähelepanu laste huvidest lähtuvalt juhtima.

⁹² RKTko 22.06.2022, 2-19-19160, p 14.8.

2. KOHTUTE ROLL ASJAOLUDE VÄLJASELGITAMISEL JA TÕENDAMISEL SEADUSJÄRGSE MIINIMUMIELATISE VÄLJASELGITAMISEL

2.1 Seadusjärgse miinimumelatisel summa kujunemine

PKS § 96 lg 1 ja § 97 p 1 kohaselt on alaealine laps õigustatud saama oma vanematelt ülalpidamist. Ülalpidamise ulatus määratakse PKS § 99 lg 1 kohaselt kindlaks ülalpidamist saama õigustatud isiku vajadustest ja tema tavalisest elulaadist lähtudes. Kohtupraktikas on lähtunud eeldusest, et lapse ülalpidamiseks kulub kummagi vanema ülalpidamiskohustust arvestades kahekordne seadusjärgne elatise miinimummäär ning mõlemad vanemad suudavad miinimumsuuruses ülalpidamist lapsele anda.⁹³

Alates 1. jaanuarist 2022 kehtiva PKS redaktsiooni § 101 näeb ette nii-öelda miinimumelatisel arvutamise valemi, mille alusel kujuneb lapsele makstav miinimumelatisel summa. Elatise miinimummäära arvutamise valem koosneb viiest komponendist: baassummast (PKS § 101 lg 3), 3% keskmisest brutokuupalgast (PKS § 101 lg 4), lapsetoetusest ja lasterikka pere toetusest (PKS § 101 lg 5), lapsega koosviibitavast ajast (PKS § 101 lg 6) ning laste arvust ja nende vanusevahet peres (PKS § 101 lg 7). See tähendab, et seadusjärgse miinimumelatisel väljamõistmiseks tuleb iga lapse puhul selgitada kohtumenetluses välja PKS § 101 alusel elatise arvutamist võimaldavad asjaolud, kuivõrd miinimumelatisel summa kujunemine sõltub iga konkreetse lapsega seotud asjaoludest.

Kuigi PKS § 101 lg 1 sätestab, et igakuine elatis ühele lapsele ei või olla väiksem kui käesoleva paragrahvi alusel arvutatud summa, võib paragrahvi sõnastust tõlgendades järeldada, et õiguslikus tähenduses kujuneb miinimumelatisel igakuise elatise arvutamise aluseks olevast baassummast ning sellele lisanduvast kolmest protsendist eelneva kalendriaasta keskmisest brutokuupalgast. Sellele viitab ka alaealisele lapsele elatise kindlaksmääramise regulatsiooni aluseks võetud RAKE uuringu lõpparuandes leitud kõikide laste vanuserühmade keskmine standardeelarve ehk PKS § 101 lg 2 tähenduses baassumma, mis peaks sisaldama lapsele vastuvõetava elukvaliteedi tagamiseks kõike hädavajalikku.⁹⁴ PKS § 101 lg 5 kohaldamise eelduseks on, et toetuste arvelt saab lapse vajadused toetuste ulatuses rahuldada. PKS § 101 lg 6 eelduseks on aga vanema vahetu ülalpidamiskohustuse täitmine ajal, mil elatist maksta

⁹³ RKTko 09.06.2017, 3-2-1-35-17, p 27 ja seal viidatud kohtupraktika.

⁹⁴ E. Trumm, jt. Lapse vajaduspõhine miinimumelatisel. Uuringu lõpparuanne. Justiitsministeerium: 2020, lk 35. Kättesaadav arvutivõrgus: [JUM-Miinimumelatisel lõpparuanne final.pdf \(etag.ee\)](#) (15.02.2024).

kohustatud vanem on koos lapsega. PKS § 101 lg 7 eelduseks on aga mastaabisääst, mille kohaselt saab noorem laps kasutada näiteks vanema lapse väikseks jäänud riideid või esemeid, nagu turvahäll, voodi jms.⁹⁵ Seega on tegemist asjaoludega, mille esinemisel tuleks miinimumelatise suurust nende asjaolude arvelt vähendada. Riigikohus on kehtiva PKS §-i 101 selgitades märkinud, et PKS § 101 alusel elatise suuruse arvutamiseks asjaolude välja selgitamine on kohtu ülesanne. Sealjuures saab kohus neid vajalikke asjaolusid välja selgitada kas omal algatusel või poolte kaasabil.⁹⁶

Kui laps veedab kohustatud vanemaga keskmiselt seitse päeva kuus, kuid sealjuures kannab kohustatud vanem sel ajal vahetult üksnes lapse kulusid toidule ja eluasemele, kas kohtud peaksid lähtuma üksnes asjaolust, et PKS § 101 lg 6 kohaselt vähendatakse elatise summat proportsionaalselt kohustatud vanemaga koos veedetava ajaga? Arvestades, et PKS § 101 lg-d 5–6 kujutavad endast eeldusi, tuleks neid autori hinnangul arvestada juhul, kui eelnes lõigus nimetatud eeldused ka tegelikult aset leiavad. Vastasel tingimusel võib tekkida olukord, kus lapsele vastuvõetava elukvaliteedi tagamiseks mõeldud summat vähendatakse eelduste arvelt, mis tegelikkuses ei eksisteeri ning mille tagajärjel ei pruugi lapsele olla tagatud minimaalne elukvaliteet. Järgnevalt analüüsib autor, kas ja kui põhjalikult peaksid kohtud PKS § 101 alusel arvutatava miinimumelatise suuruse leidmiseks PKS § 101 sätestatud komponentide ning nende eeldusteks olevate asjaolude esinemist kontrollima.

2.2 Lastetoetus ja lasterikka pere toetusega arvestamine

PKS § 101 lg 5 sätestab, et vanem ei pea andma ülalpidamist ulatuses, milles lapse vajadused saab rahuldada lapsetoetuse ja lasterikka pere toetuse arvel. Loetakse, et lapse vajadused saab rahuldada kogu lapsetoetuse arvel ja poole lasterikka pere toetuse arvel, mis on jagatud võrdselt toetust saava pere kõigi laste vahel. Tartu Ringkonnakohus on selgitanud, et seaduse muudatusega pandi kohtutele kohustus lastele mõeldud toetustega, sh lasterikka pere toetusega, PKS § 101 järgse elatise arvutamisel arvestada.⁹⁷ Ringkonnakohtu juhustest lähtuvalt peaksid kohtud seega lähtumagi eeldusest, et kui lapse eest laekuvad vanemale riigipoolsed toetused, saab ja tuleb neid arvestada toetustena, millega osaliselt kaetakse lapse minimaalsed vajadused.

⁹⁵ Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus 474 SE, seletuskiri I, lk 6-8.

⁹⁶ RKTko 22.06.2022, 2-19-19160, p 15.

⁹⁷ TrtRnKo 30.05.2023, 2-23-1387, p 9.

1. jaanuaril 2022 kehtima hakanud PKS⁹⁸ regulatsiooni § 101 lg 5 nägi ette, et vanem ei pea andma ülalpidamist ulatuses, milles lapse vajadused saab rahuldada lapsetoetuse ja lasterikka pere toetuse arvel. Seega jättis sätte sõnastus kohtutele otsustusõiguse, millises ulatuses neid toetusi miinimumelatise summa arvutamisel arvestada.⁹⁹ Pereküvitiste seaduse, perekonnaseaduse ja töölepingu seaduse muutmise seadusega täiendati aga PKS § 101 lg-s 5 sätestatut selliselt, et loetakse, et lapse vajadused saab rahuldada kogu lapsetoetuse arvel ja poole lasterikka pere toetuse arvel, mis on jagatud võrdselt toetust saava pere kõigi laste vahel.¹⁰⁰ Eelnõu seletuskirja kohaselt on kohtuvaidlus koormav mõlemale vanemale, mistõttu peaks seaduses olema võimalikult täpselt reguleeritud, kuidas elatist arvutada.¹⁰¹ Sätte täiendatud kujul jõustus 1. jaanuaril 2023.¹⁰²

Veel 2022. aastal kehtinud PKS § 101 lg 5 sõnastuses on Riigikohus selle sätte kohaldamise osas selgitanud, et kohtul tuleb hinnata, kas lapse vajadused saab rahuldada lapsetoetuse ja lasterikka pere toetuse arvel ning seda sõltumata sellest, kas pooled seda taotleavad või mitte.¹⁰³ Enne 2022. aastat kehtinud PKS redaktsiooni kohaselt võis riiklike peretoetuste maksimine olla üksnes mõjuv põhjus elatise vähendamiseks alla miinimumi, kui selline mõjuv põhjus oli koostoimes näiteks vanemate halva varalise seisundiga või kui pool tõendas, et laste vajadused on miinimummäärast väiksemad.¹⁰⁴ Kuigi 2022. aastal jõustunud PKS regulatsiooni valguses viitas Riigikohus vajadusele hinnata, kas lapse vajadused saab toetuste arvelt rahuldada, ei võimalda käesolevalt kehtiv PKS § 101 lg 5 sätte sõnastus seda kohtutel enam teha. Kehtiva PKS regulatsiooni § 101 lg 5 näeb ette, et lapse vajadused saab rahuldada kogu lapsetoetuse arvel. Ka kohtupraktikast nähtuvalt on sätte kohaldamise puhul üksnes kontrollitud, milline on lapsetoetuse või lasterikka pere toetuse suurus ning millisele vanemale toetused laekuvad.¹⁰⁵ Fakt, et lapsel on õigus saada lapsetoetust, võrdub seega võimalusega katta lapse vajadusi lapsetoetuse arvel.¹⁰⁶

2022. aastal jõustunud elatise väljamõistmise regulatsioon ning eelnõu seletuskiri jättis erinevalt lapsetoetuse arvestamisega lasterikka pere toetuse arvestamiseks elatise suuruse kindlaksmääramisel kohtutele aga veelgi rohkem tõlgendamisruumi. Perekonnaseaduse

⁹⁸ Perekonnaseadus. – RT I, 22.12.2021, 15.

⁹⁹ Pereküvitiste seaduse, perekonnaseaduse ja töölepingu seaduse muutmise seadus, 703 SE, seletuskiri I, lk 6.

¹⁰⁰ Pereküvitiste seaduse, perekonnaseaduse ja töölepingu seaduse muutmise seadus, 703 UA, vastuvõetud seadus, lk 2.

¹⁰¹ Pereküvitiste seaduse, perekonnaseaduse ja töölepingu seaduse muutmise seadus, 703 SE, seletuskiri II, lk 3.

¹⁰² Perekonnaseadus. – RT I, 11.01.2023, 11.

¹⁰³ RKTko 22.06.2022, 2-19-19160, p 14.3.

¹⁰⁴ RKTko 09.06.2017, 3-2-1-35-17, p 28.2

¹⁰⁵ Vt nt HMKo 30.11.2023, 2-23-12132; TMKo 06.06.2023, 2-23-5700, p 5.

¹⁰⁶ HMKo 10.01.2024, 2-22-16932, p 25.

muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskirja kohaselt oli seadusandja pidanud lasterikka pere toetuse arvestamist miinimumelalise suuruse arvutamisel põhjendatuks juhul, kui lapsed, kelle tõttu seda toetust makstakse, on elatist maksma kohustatud vanema ja lapsi peamiselt kasvatava vanema ühised lapsed.¹⁰⁷ Sellisest eeldusest lähtus ka näiteks Harju Maakohus tsiviilasjas nr 2-22-38, kus kohus leidis, et kuna elatist maksma kohustatud vanemal ja last peamiselt kasvataval vanemal on vaid kaks ühist last ning ei esine erandlikke asjaolusid nagu hageja kasuvanemasuhe lapsi kasvatava vanema kolmanda lapsega, ei ole põhjendatud elatise miinimummäärast maha arvestada osa lasterikka pere toetusest.¹⁰⁸ Tallinna Ringkonnakohus leidis tsiviilasjas nr 2-19-20735 seevastu, et vaatamata seletuskirjas toodule tuleks lasterikka pere toetuse puhul arvestada ka selle maksmise eesmärki, milleks on kogu pere toimetuleku toetamine ning suure pere kõigi liikmete vajaduste katmine, mistõttu tuleks antud juhul lasterikka pere toetust võtta arvesse elatise suuruse arvutamisel.¹⁰⁹ Samas leidis aga ringkonnakohus, et kuna lasterikka pere toetuse saamise õigus on pereküvitiste seaduse § 21 lõike 1 kohaselt vanemal, kes kasvatab peres kolme või enamat last ning arvestades, et lasterikka pere toetus on mõeldud kogu pere toimetuleku toetamiseks, mitte üksnes laste kulutuste katmiseks (mille eesmärk on lapsetoetusel), on kolleegiumi hinnangul põhjendatud jagada lasterikka pere toetus võrdselt kõigi toetust saava vanema pereliikmete, mitte üksnes pere laste vahel.¹¹⁰

Seadusandjal oli tahe jätta pärast 01. jaanuarit 2022 jõustunud PKS § 101 lg-st 5 lasterikka pere toetuse arvestamine hoopiski välja. Seda põhjusel, et lasterikka pere toetuse suurendamise eesmärk on tagada parem abi keskmisest suurema perega kaasnevate kulude katmisel, mitte vähendada selle abil elatist maksma kohustatud vanema panust laste ülalpidamisse.¹¹¹ Eelnõu teisel lugemisel jõuti aga seisukohale, et lasterikka pere toetuse maksmist tuleb elatise arvutamisel arvesse võtta, kuna peretoetused on mõeldud laste kulude katmiseks ning see peaks leevendama mõlema vanema koormust laste kulude kandmisel. Seda ka juhul, kui üks vanematest elab lastest lahus.¹¹² Sealjuures täiendati teisel lugemisel eelnõud selliselt, et PKS § 101 lg-t 5 täiendatakse lausega, mille kohaselt eeldatakse, et lasterikka pere toetust arvestatakse elatise väljamõistmisel ainult juhul, kui seda makstakse ühiste laste eest.¹¹³

¹⁰⁷ Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus, 474 SE, seletuskiri I, lk 7.

¹⁰⁸ HMKo 26.10.2022, 2-22-38, p 9.

¹⁰⁹ TlnRnKo 11.02.2022, 2-19-20735, p 12.4.

¹¹⁰ TlnRnKo 11.02.2022, 2-19-20735, p 12.4. Vt ka TlnRnKo 10.11.2022, 2-21-8472, p 40.

¹¹¹ Pereküvitiste seaduse ja perekonnaseaduse muutmise seadus, 703 SE, seletuskiri I, lk 6-7.

¹¹² Pereküvitiste seaduse ja perekonnaseaduse muutmise seadus, 703 SE, seletuskiri II, lk 3.

¹¹³ Pereküvitiste seaduse ja perekonnaseaduse muutmise seadus, 703 SE, eelnõu II, lk 2.

Vabariigi president otsustas perehüvitiste seaduse ja perekonnaseaduse muutmise seaduse jätta välja kuulutamata, leides muuhulgas, et muudetud PKS § 101 lg 5 ebaselgus jätab avatuks täiesti erinevate õiguslike tagajärgedega tõlgendused.¹¹⁴ Seega näeb 01. veebruaril 2023 jõustunud ja käesoleval hetkel kehtiv PKS § 101 lg 5 säte ette, et lapse vajadused saab rahuldada kogu lapsetoetuse arvel ja poole lasterikka pere toetuse arvel, mis on jagatud võrdselt toetust saava pere kõigi laste vahel.

Eelnevast tulenevalt tuleb asuda seisukohale, et PKS § 101 lg 5 sõnastus ning sätte eesmärk ei võimalda kohtutel jätta miinimumelatise suuruse arvutamisel arvestamata lapsetoetuse ja lasterikka pere toetuse saamist ega nende toetuste ulatust. Sealjuures ei ole oluline, kas pooled toetuste olemasolule või nende suurustele menetluses tuginevad. Tegemist on olulise asjaoluga lapse miinimumelatise suuruse arvutamisel ning kohtutel tuleb lapsetoetuse ja lasterikka pere toetuste saamine välja selgitada kas poolte kaasabil või vajadusel ka omal algatusel. Sealjuures on ringkonnakohus rõhutanud, et kohtul tuleb lapsetoetuse ja lasterikka pere toetuse komponentide arvestamise kõrval pöörata tähelepanu ka sellele, et need võivad tulevikus vajada ümberarvutamist, mistõttu tuleb sellega arvestada otsuse resolutsiooni sõnastamisel.¹¹⁵ Kuna kohtutel on võimalik lapsetoetuste ning lasterikka pere toetuste laekumise kohta küsida TsMS § 230 lg-te 3 ja 5 alusel andmeid Sotsiaalkindlustusametilt, ei saa kohus jätta toetuste maksmist arvestamata ka põhjusel, et menetlusosalised ei ole kohtule sellekohaseid vajalikke andmeid esitanud.

2.3 Kohustatud vanema juures viibimise aja arvestamine

1. jaanuarist 2022 kehtiva PKS redaktsiooni § 101 lg 6 sätestab, et kui laps viibib kohustatud vanema juures aasta jooksul keskmiselt seitse kuni viisteist ööpäeva kuus, vähendatakse elatise summat proportsionaalselt kohustatud vanemaga koos veedetava ajaga. Kohtute varasema praktika järgi ei saanud elatise suuruse määramisel arvesse võtta üksnes seda, kui palju aega veedab laps ühe või teise vanema juures, vaid tuli tuvastada, kas lapsega koosoldud ajal tehtavate kulude suurus vastab vanema ülalpidamiskohustuse ulatusele või tuleb tal vastavalt oma kohustuste ulatusele maksta lisaks ka elatist.¹¹⁶ Sealjuures võis elatist maksta kohustatud

¹¹⁴ Vabariigi presidendi otsus nr 234, 22.12.2022, perehüvitiste seaduse ja perekonnaseaduse muutmise seaduse väljakuulutamata jätmise.

¹¹⁵ TrtRnKo 04.11.2022, 2-22-4375, p 12.

¹¹⁶ RKTko 09.06.2017, 3-2-1-35-17, p 23.2.

vanema juures viibimise aeg olla üksnes mõjuvaks põhjuseks elatise vähendamiseks PKS § 102 lg 2 alusel ning mõjuva põhjuse esinemist pidi tõendama kohustatud vanem.¹¹⁷ Kohustatud vanema juures viibimise aja osas on Riigikohus alates 2022. aastast kehtiva PKS redaktsiooni valguses märkinud, et kohus peab PKS § 101 lg-s 6 sätestatud asjaolu esinemisel vähendama elatist automaatselt ning seda tuleb teha sõltumata poolte väidetest.¹¹⁸ Tegemist on olulise ning põhimõttelise muudatusega elatise väljamõistmise kohtupraktikas.

Riigikohus on PKS § 101 lg 6 kohaldamise eelduseks pidanud siiski seda, et lahuselava vanema juures viibimise aeg, mis jääb vahemikku keskmiselt seitse kuni viisteist ööpäeva kuus, nähtub suhtluskorda reguleerivast kohtulahendist või kui vanemad selle asjaolu üle ei vaidle. Juhul, kui lahus elava vanema ja lapse suhtlemise kord ei ole kohtulahendiga kindlaks määratud ning suhtlemise kord põhineb üksnes vanemate varasemal kokkuleppel, millele menetluse kestel üks pooltest vastu vaidleb, ei ole see aluseks PKS § 101 lg 6 kohaldamiseks, vaid võib kõne alla tulla mõjuva põhjusena PKS § 102 lg 2 alusel elatise vähendamiseks.¹¹⁹

Kuigi kohtutel on võimalik omaalgatuslikult tuvastada, kas lapse ja lahuselava vanema vahel kehtib kohtu poolt määratud suhtluskord, kohtupraktikas seda alati ei tehta. Näiteks on tsiviilasjas nr 2-22-10521 jätnud maakohus välja selgitamata, kas lastele miinimumelatise arvutamisel tuleks kohaldada PKS § 101 lg-t 6. Kuigi kohtuotsuses märgitud asjaoludest nähtuvalt on lapsed väitnud, et kohustatud vanem ei osale mistahes viisil laste ülalpidamises, ei selgu otsusest, et kohus oleks PKS § 101 lg 6 esinemist üldse hinnanud.¹²⁰ Samuti ei ole kohus PKS § 101 lg 6 kohaldamise eelduseid kontrollinud tagaseljaotsuses tsiviilasjas nr 2-23-9693, kuna kohus märkis, et loeb laste esitatud faktilised väited kostja poolt omaksvõetuks ning laste sõnul ei veeda nad lahuselava vanemaga kuus kokku vähemalt seitset ööpäeva.¹²¹ Autori hinnangul on selline praktika vastuolus Riigikohtu juhistega¹²², mille kohaselt on PKS § 101 alusel elatise suuruse arvutamiseks vajalike asjaolude selgitamine kohtu ülesanne.

Teisalt leiab käesoleva töö autor, et ka kehtiva kohtu poolt määratud suhtluskorra alusel on lapse ja lahuselava vanema täpse koosveedetud aja arvutamine ning selle tuvastamine siiski keeruline. Näiteks on maakohus tsiviilasjas nr 2-22-744 tuvastanud, et lapsed viibivad lahuselava vanemaga kohtu määratud suhtlemiskorra alusel vähemalt seitse päeva kuus ning

¹¹⁷ RKTko 22.06.2022, 2-19-19160, p 14.5; RKTko 08.01.2024, 3-2-1-165-13, p 12.

¹¹⁸ RKTko 22.06.2022, 2-19-19160, p-d 14.5 ja 14.6.

¹¹⁹ RKTko 22.06.2022, 2-19-19160, p-d 14.5, 14.7 ja 15.5.

¹²⁰ TMko 06.10.2023, 2-22-10521.

¹²¹ PMko 25.09.2023, 2-23-9693, p-d 1, 9 ja 11.

¹²² RKTko 22.06.2022, 2-19-19160, p 15.

vähendas elatist proportsionaalselt lahuselava vanema ja laste koosviibitud aja ulatuses.¹²³ Tallinna Ringkonnakohus leidis seevastu maakohtu otsust läbi vaadates, et maakohus on ekslikult leidnud, et lapsed veedavad suhtlemiskorra alusel lahuselava vanemaga seitse päeva kuus ning on elatist seega alusetult PKS § 101 lg 6 alusel vähendanud. Ringkonnakohus tõi välja, et suhtluskorra määruse järgi suhtlevad lapsed lahuselava vanemaga igal paarisnädala laupäeval kella 11.00st kuni pühapäeval kella 20.00ni, kooliperioodil kella 19.00ni. Suvisel ajal veedavad lapsed kohustatud vanemaga järjest vähemalt ühe nädala. Ringkonnakohus märkis, et PKS § 101 lg 6 mõttes tuleb lähtuda täisööpäevast ehk 24 tunnist. Selle võimatusel aga ühes kuus veedetud tundide arvust. Ringkonnakohus leidis, et kuna suhtluskorra kohaselt viibisid lapsed lahuselava vanemaga kooliperioodil kahe nädala peale kokku 32 tundi, teeb see keskmise kuu peale kokku 2,93 päeva. Arvestades koolivaheaegu, teeb see 4,32 päeva kuus. Ringkonnakohus lisas, et kuigi lahuselaval vanemal oli võimalus tõendada, et lapsed on temaga viibinud rohkem, ei esitanud kohustatud vanem selle kohta kontrollitavat arvestust ega kinnitavaid tõendeid.¹²⁴

Keerulisemaks teevad lapse ja lahuselava vanema koosviibitud aja arvestamisel suhtluskorrad, milles arvatav regulaarsus puudub. Riigikohus on ka vahetult enne elatise regulatsiooni muudatusi märkinud, et lahuselava vanemaga koosviibitavat aega tuleks tuvastada kohtulahendiga kindlaksmääratud suhtluskorrast, mitte juhinduda sellest, kui palju aega viibib laps lahuselava vanemaga tegelikult koos. Sealjuures on kolleegium samas lahendis märkinud, et täpse ajalise jaotuse saavutamine kohtulahendiga ei ole praktikas enamasti realistlik.¹²⁵ Tsiviilasjas 2-21-17109 pidi maakohus tuvastama lapse ja lahuselava vanema koosviibitud aega suhtluskorda reguleeriva määruse alusel, mis nägi ette, et lahuselaval vanemal on õigus võtta lapsed enda juurde kaheks nädalaks iga kord, kui ta tööst vabal ajal Eestis viibib; kui lahuselav vanem on Eestis korruga rohkem kui neli nädalat, on tal õigus võtta lapsed lisaks üheks nädalavahetuseks reede õhtust kuni pühapäeva õhtuni. Kohus leidis, et kuna suhtluskord ei ole tavapärane, vaid sõltub peamiselt lahuselava vanema töögraafikust, tuleb hinnata laste tegelikku viibimisaega lahuselava vanemaga. Kuna kohus luges lahuselava vanema esitatud tõendite põhjal tuvastatuks, et lapsed viibisid lahuselava vanema juures suhtluskorra alusel 2021. aastal keskmiselt kuus päeva kuus, leidis kohus, et see on ligilähedane PKS § 101 lg-s 6 sätestatud eeldustele, mis annab kohustatud vanemale õiguse nõuda elatise vähendamist

¹²³ HMKo 31.03.2022, 2-22-744, p-d 4 ja 5.

¹²⁴ TlnRnKo 12.05.2023, 2-22-744, p-d 8-8.3.

¹²⁵ RKTko 12.05.2021, 2-18-6491, p-d 13.2 ja 14.1.

proportsionaalselt lastega koos viibitud ajaga.¹²⁶ Ringkonnakohtu hinnangul ei olnud esitatud tõendite pinnalt siiski võimalik järeldada, et lapsed oleksid viibinud lahuselava vanemaga vähemalt seitse päeva kuus. Samuti ei nõustunud ringkonnakohus, et määratud suhtluskorra ja senise suhtluse põhjal saaks järeldada, et lapsed edaspidi lahuselava vanemaga vähemalt seitse päeva kuus viibiksid, kuna laste suhtluses lahuselava vanemaga puudub kindel regulaarsus. Kohus jättis PKS § 101 lg 6 elatise arvutamisel kohaldamata.¹²⁷

Kui kehtiva suhtluskorra alusel ei ole võimalik üheselt kindlaks teha, kas lapse ja lahuselava vanema koosveedetud aeg jääb vahemikku seitse kuni viisteist ööpäeva kuus, on võimalik lahuselaval vanemal siiski koosveedetud ajale tugineda PKS § 102 lg 2 kohaselt. Riigikohus on ka pärast 2022. aastal kehtima hakanud elatise regulatsioonis jäänud seisukohale, et mõjuvale põhjusele PKS § 102 lg 2 mõttes peab kohtumenetluses tuginema kohustatud vanem, kes peab need asjaolud kohtu ette tooma ning neid ka tõendama.¹²⁸ Seega on kohtul ka poolte vaidluse korral ning suhtluskorda kindlaks määrava kohtulahendi puudumisel võimalik küll hinnata, kas kohustatud vanem veedab lapsega keskmiselt vähemalt seitse ööpäeva kuus, kuid asjaolude kohtu ette toomise kohustus ning tõendamiskoormus lasub vanemal, kes lapsega koosviibitud ajale kui mõjuvale põhjusele elatise vähendamiseks tugineb.

Näiteks on Viru Maakohus tsiviilasjas nr 2-23-1162 võtnud lapsele väljamõistetava elatise suuruse arvutamisel arvesse, et laps viibib kohustatud vanema juures keskmiselt seitse päeva kuus. Kohtu põhjenduste kohaselt on laps toonud välja, et viibib vanemate kokkuleppel koolivaheajad võrdselt mõlema vanemaga. Kohustatud vanema sõnul veedab laps temaga aga keskmiselt 10-12 päeva kuus. Kohus arvutas välja, et 2023. aastal on koolivaheaeg kokku 116 kalendripäeval, seega veedab laps lahuselava vanema juures 58 päeva aastas ehk keskmiselt viis päeva kuus. Siiski luges kohus, et laps veedab kohustatud vanemaga aasta jooksul keskmiselt seitse päeva kuus ning vähendas PKS § 101 alusel arvutatavat elatist PKS § 102 lg 2 alusel.¹²⁹

Tartu Ringkonnakohus on eelnevalt viidatud ning vaidlustatud Viru Maakohtu otsust läbi vaadates tuvastanud, et maakohus ei ole lapsega koosviibitava aja osas selgitanud välja, millega pooled enda väiteid tõendasid. Ringkonnakohus võttis asja lahendamiseks vastu kohustatud vanema esitatud tabeli lapsega koos veedetud ajast, fotod ning kohustatud vanema elukaaslase kirjaliku selgituse. Eelnevate tõendite põhjal luges ringkonnakohus sellega tuvastatuks, et laps

¹²⁶ HMKo 22.03.2022, 2-21-17109, p-d 29, 33 ja 36.

¹²⁷ TlnRnKo 30.05.2023, 2-21-17109, p 57.5.

¹²⁸ RKTko 22.06.2022, 2-19-19160, p 15.2.

¹²⁹ VMKo 10.04.2023, 2-23-1162, p-d 6-7.

veedab kohustatud vanemaga tõesti vähemalt seitse päeva kuus ning vähendas elatist PKS § 102 lg 2 alusel, kohaldades analoogia korras PKS § 101 lg-t 6.¹³⁰

Eelnevast nähtub, et kohtupraktikas lähtutakse eeldusest, et kui lapse ja vanema suhtluskorda reguleerib kohtulahend või kui lahuselav vanem tõendab kohtus, et laps viibib temaga keskmiselt vähemalt seitse ööpäeva kuus, tuleb elatise summat vähendada proportsionaalselt kohustatud vanemaga koos veedetava ajaga. Enne 2022. aastat kehtivate sätete osas kehtis kohtupraktikas põhimõte, et elatise suurust ei saa määrata selle järgi, kui palju aega veedab laps ühe või teise vanema juures, kuna sõltumata sellest võivad ühe vanema tehtavad kulutused lapse ülalpidamiseks olla suuremad, kui see vanem katab suurema osa lapse vajadustest.¹³¹ Seega pidid kohtud tegema kindlaks, millised lapse vajaduste rahuldamiseks tehtavad kulutused kannab lapsest lahus elav vanem vahetult ajal, mil laps viibib tema juures. Tehtavaid kulutusi pidi tõendama elatist maksma kohustatud vanem.¹³² Riigikohus on hiljem aga selgitanud, et ajal, mil laps viibib lahuselava vanema juures, saab eeldada, et sel ajal kannab lahuselav vanem lapse vajaduste rahuldamiseks tehtavad kulud proportsionaalselt ajaga, mil laps tema juures viibib. Seega on Riigikohus muutnud varasemas kohtupraktikas viidatud tõendamiskoormise jaotust, leides, et last peamiselt kasvataval vanemal on õigus see eeldus siiski ümber lükata ja tõendada, et tal tuleb lapse igapäevaste vajaduste rahuldamiseks teha kulutusi ka sel ajal, mil laps lahuselava vanema juures viibib.¹³³ Samale seisukohale on Riigikohus jäänud ka 2022. aastast kehtiva elatise väljamõistmise regulatsiooni kohaldades.¹³⁴

Riigikohus on siiski ise juhtinud tähelepanu asjaolule, et eelduslikult ei sõltu lapsega seotud püsikulude, nagu näiteks kulud riidele, hügieenitarvikutele, koolile, lasteaiale, laagritele, treeningutele või huvialaringidele, kandmine sellest, kumma vanema juures laps viibib. Kui laps viibib lahuselava vanema juures, kannab see vanem eelduslikult üksnes lapse esmaseid kulutusi, nagu näiteks söögi- ja eluasemekulud.¹³⁵ 2021. aasta lahendis – vähem kui aasta enne elatise muutmise regulatsiooni – rõhutas Riigikohus, et ka lapse vahelduva elukoha olemasolu hindamisel tuleb lisaks kummagi vanema juures viibitud ajavahemiku pikkusele tuvastada, kas lapse vahetu ülalpidamine, tema eest vahetu hoolitsemine, igapäevaelu tegevuste ja toimingute

¹³⁰ TrtRnKo 19.10.2023, 2-23-1162, p-d 11, 12 ja 14.

¹³¹ RKTko 03.06.2015, 3-2-1-56-15, p 11.

¹³² RKTko 03.06.2015, 3-2-1-56-15, p 11.

¹³³ RKTko 09.06.2017, 3-2-1-35-17, p 23.3.

¹³⁴ RKTko 22.06.2022, 2-19-19160, p 15.6.

¹³⁵ RKTko 09.06.2017, 3-2-1-35-17, p 23.4.

korraldamine ning muude jooksvate vajaduste katmine jaguneb vanemate vahel ka võrdselt või on lapse ülalpidamise põhivastutus siiski ühel vanemal.¹³⁶

Alates 01. jaanuarist 2022 jõustunud PKS redaktsiooni lisandunud säte, PKS § 102 lg 3, võimaldab elatise PKS § 101 alusel arvatud summaga võrreldes suuremas summas välja mõista ka lähtuvalt lapsega seotud kulutuste jaotusest vanemate vahel.¹³⁷ Eelnõu seletuskirja kohaselt tuleks viidatud sätte alusel suurema elatise nõudmine kõne alla näiteks juhul, kui vanemad kasvatavad last võrdse osa ajast, kuid üks vanemates kannab jagatud elukohale vaatamata suurema osa lapse kulusid, samas kui teine vanem kannab üksnes lapse vahetud kulud ajal, mil laps tema juures elab.¹³⁸ Näiteks on Tallinna Ringkonnakohus PKS § 102 lg-t 3 kohaldanud lahendis 2-21-126009, kus kohus leidis, et kohustatud vanemalt on põhjendamatult nõuda lapse eluaseme- ja toidukulude katmist ajal, mil laps viibib temaga, kuid lapsega seotud püsikulude, nagu sidekulud või kulud riieks, hügieenitarvetele, lasteaiale, laagritele, treeningutele, huvialaringidele või reisidele, kandmine ei sõltu sellest, kumma vanema juures laps on. Viidatud lahendis tuvastas kohus, et lapsega kooselava vanema kulud lapsele on 548,47 eurot kuus ning lahuselav vanem viibib lapsega suhtlemiskorra määrase järgi keskmiselt 10 ööpäeva kuus. Kuna laps vaidles vastu eeldusele, et elatist tuleks vähendada proportsionaalselt kohustatud vanemaga koos veedetava ajaga, leidis ringkonnakohus, et laps ei nõua elatist miinimummääras, vaid kohaldamisele kuulub PKS § 102 lg 3.¹³⁹ Maakohtu lahendist nähtuvalt on nii lapsega koos elav vanem kui ka lapsest lahuselav vanem tõendanud kumbki neid kulusid, mida nad kannavad vahetult ajal, mil laps viibib tema juures.¹⁴⁰ Ringkonnakohtu lahendist nähtuvalt on aga kohus lähtunud mitte esitatud tõenditest, vaid pigem sellest, kas kulud on vajalikud ja põhjendatud.¹⁴¹

Eelnevast tulenevalt tuleks kohtutel lapsele miinimummääras väljamõistetava elatise arvutamisel tuvastada, vajadusel omaalgatuslikult tõendeid kogudes, kas lapse ja lahuselava vanema vahel kehtib kohtu määratud suhtluskord, mille alusel veedab laps lahuselava vanemaga aastas keskmiselt seitse kuni viisteist ööpäeva kuus. Kui see nii on või kui vanemad selle asjaolu üle ei vaidle, tuleb miinimummääras elatise arvutamiseks kohaldada PKS § 101 lg-t 6 ning elatise summat vähendada proportsionaalselt ajaga, mil laps viibib lahuselava

¹³⁶ RKTko 12.05.2021, 2-18-6491, p 13,2.

¹³⁷ PKS § 102 lg 3 sätestab, et kohus võib elatise välja mõista käesoleva seaduse § 101 alusel arvatud summaga võrreldes suuremas summas lisaks §-s 99 toodud alustele muu hulgas lähtuvalt kummagi vanema varalisest seisust või lapsega seotud kulutuste jaotusest vanemate vahel.

¹³⁸ Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus, SE 474, seletuskiri I, lk 7.

¹³⁹ TlnRnKo 16.08.2022, 2-21-126009, p 16.3 ja 17.1.

¹⁴⁰ HMKo 21.04.2022, 2-21-126009, p 44 ja 49.

¹⁴¹ TlnRnKo 16.08.2022, 2-21-126009, p-d 16.3.

vanemaga. Kuigi PKS § 101 lg-s 6 sätestatud põhimõte kehtib üksnes miinimumelalise suuruse arvutamisel, saab autori hinnangul Tallinna Ringkonnakohtu praktikale tuginedes samasugusest analoogiat kasutada ka juhul, kui laps nõuab elatist miinimumist suuremas summas ning kohus on tuvastanud lapse igakuised tegelikud vajadused ja asjaolu, et laps veedab kohustatud vanemaga keskmiselt vähemalt seitse kuni viisteist ööpäeva kuus.

Lapse huvidest lähtuvalt tuleks järeldada, et kui suhtluskord ei võimalda täpset lapse ja lahuselava vanema koosviibitud aega tuvastada, tuleks lähtuda sellest, et eeldused PKS § 101 lg 6 kohaldamiseks ei ole täidetud ning kohustatud vanemal tuleb selle eelduse olemasolu endal tõendada. Olukorras, kus vanemad vaidlevad lapse ja lahuselava vanema koosveedetud aja üle ning suhtlust ei reguleeri ka kehtiv kohtulahend, peab lahuselav vanem need asjaolud samuti ise kohtu ette tooma ning lapsega koosveedetava aja mahtu tõendama.

Kui lahuselav vanem on tõendanud, et ta viibib lapsega keskmiselt vähemalt seitse ööpäeva kuus, on kohtutel siiski õigus jätta PKS § 101 lg 6 osaliselt kohaldamata PKS § 102 lg 3 alusel, kui põhikoormus lapse igakuiste kulude kandmisel on siiski lapsega põhiliselt koos elaval vanemal ning seda ka ajal, mil laps viibib lahuselava vanemaga. Samas ei saa autori hinnangul kohtult eeldada, et ta asuks välja selgitama asjaolusid, mis võimaldaksid kohtul kõrvale kalduda PKS § 101 lg-s 6 sätestatud eeldusest, et elatist maksma kohustatud vanem kannab lapse kulud vahetult ajal, mil laps viibib temaga. Seega tuleks PKS § 102 lg 3 alusel elatise suurendamise alused tuua kohtu ette siiski lapsel endal, sealjuures neid seisukohti vähemalt põhistades. Arvestades lapse huvide kaitset, tuleks kohtul sellise võimaluse olemasolu kohtumenetluses menetlusosalistele vähemalt selgitada.

2.4 Mastaabisäästuga arvestamine

PKS § 101 lg 7 sätestab, et kui isik on kohustatud elatist tasuma sama pere mitmele lapsele, vähendatakse järgnevate laste puhul elatise summat 15 protsenti esimese lapse elatise summaga võrreldes. Elatise summat ei vähendata mitmike puhul ja laste puhul, kelle vanusevahe on suurem kui kolm aastat. Riigikohus on PKS § 101 lg 7 tõlgendamisel selgitanud, et PKS § 101 alusel arvutatud elatis on PKS § 101 lg-s 7 märgitud asjaolude esinemisel väiksem sõltumata sellest, kas pooled sellele tuginevad või mitte.¹⁴² Kui enne 2022. aastat kehtinud

¹⁴² RKTko 22.06.2022, 2-19-19160, p 14.4.

perekonnaseaduse regulatsiooni kohaselt võis mastaabisäästu arvesse võtta PKS § 102 lg 2 kohaselt, kuid kohustatud vanem pidi mastaabisäästu tekkimist tõendama ning põhistama, milles mastaabisääst seisnes¹⁴³, tuleb kehtiva seaduse puhul mastaabisäästu põhimõtte alati kohaldamisele, kui kohustatud vanem peab elatist tasuma sama pere mitmele lapsele ning tegemist ei ole mitmikega või kui laste vanusevahe ei ole suurem kui kolm aastat.¹⁴⁴

Mastaabisäästu põhimõtet arvestades tuleb PKS § 101 lg 7 kohaldamisel vähendada teise ja järgnevate laste puhul elatise summat 15 protsenti esimese lapse elatise summaga võrreldes. Sätte keelelisest tõlgendusest lähtudes tuleks järeldada, et noorema lapse elatis sõltub üksnes vanema lapse elatise suurusest. PKS § 101 eesmärki arvestades ei tohiks autori hinnangul mastaabisäästu kohaldamist aga niivõrd kitsalt tõlgendada. Põhjendamatu oleks PKS § 101 lg 7 alusel noorema lapse elatist vähendada 15 protsenti üksnes vanema lapse elatise näiteks juhul, kus kohustatud vanem ei viibi vanema lapsega vähemalt seitse ööpäeva kuus, kuid viibib noorema lapsega näiteks 10 päeva kuus.¹⁴⁵ Ka PKS muudatuste eelnõu seletuskirjas on välja toodud, et vähendamise protsent PKS § 101 lg 7 kohaselt arvutatakse PKS § 101 lg-te 3–6 alusel saadud elatise summast.¹⁴⁶ Seega tuleks PKS § 101 lg 7 kohaldamisel lähtuda seadusandja eesmärgist, mitte konkreetselt sätte sõnastusest.

Eelnõu seletuskirja kohaselt on mastaabisäästu arvesse võtmisel oluline silmas pidada, et mastaabisäästu tekkimise eelduseks on laste kasvamine samas peres. Näitena on seletuskirjas välja toodud, et kui kohustatud isik tasub elatist kolmele lapsele, kuid lapsed on eri partneritega, ei saa ühegi tema lapse puhul mastaabisäästu rakendada.¹⁴⁷ Samuti ei arvestata mastaabisäästu ka näiteks olukorras, kus kohustatud vanem peab elatist maksma üksnes ühele lapsele, kuid last peamiselt kasvatava vanema peres on veel lapsi.¹⁴⁸ Autor ei ole alates 2022. aasta kohtupraktikas tuvastanud lahendeid, milles kohtud oleksid jõudnud teistsugusele järeldusele.

PKS § 101 lg 7 eesmärk on võimaldada elatise suuruse kindlaksmääramisel arvesse võtta, et mitme lapsega pere puhul on võimalik pere noorematel lastel kasutada vanemate laste jaoks

¹⁴³ Vt nt TlnRnKo 27.01.2022, 2-20-104705, p 50.

¹⁴⁴ RKTko 22.06.2022, 2-19-19160, p 14.4.

¹⁴⁵ Näiteks tuleks vanema lapse PKS § 101 lg-te 3-5 alusel arvutatud summaks 01.01.2024 seisuga 260,33 eurot (baassumma 249,78 eurot + 3% vabariigi keskmisest brutokuupalgast 50,55 eurot – pool lapsetoetusest 40 eurot), seda 15 protsenti vähendades saaksime elatise suuruseks 221,28 eurot. Kui noorem laps viibib kohustatud vanemaga 10 ööpäeva kuus, tuleks tema elatise suurust vähendada 66,67 protsenti, mis annab oluliselt väiksema elatise summa kui seda on 221,28 eurot.

¹⁴⁶ Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus, 474 SE, seletuskiri I, lk 8. Samas on leheküljel 12 toodud näite 2 puhul rõhutatud, et 15% tuleb maha arvata just esimese lapse elatise summast.

¹⁴⁷ Samas, lk 8.

¹⁴⁸ TMKo 07.06.2022, 2-21-12106, p 13.

soetatud esemeid ning ka muud kulutused, näiteks majapidamisele, on kokkuvõtlikult suuremate koguste soetamise tõttu soodsamad.¹⁴⁹ RAKE uuringus on selgitatud, et mastaabisäästu arvutamise valemis on juba arvestatud mitme lapse jagatavate ja individuaalsete kulude osakaaluga. Jagatavate kulude all on uuringus silmas peetud eluasemekulusid, transpordikuluseid, riiete ja jalanõude kuluseid, koduse majapidamise kuluseid ning beebikaupade kuluseid. Samas on aga välja toodud, et mastaabiefekt võib muutuda erandlikult väiksemaks, kui laste vanusevahe on väga väike, kuna korraga on vaja soetada mitu komplekti kaupu ja teenuseid. Samuti on mastaabisäästu kordaja väiksem vanuseklassis 13-17-aastat ning oluliselt suurem vanuseklassis 0-1-aastat.¹⁵⁰ Autori hinnangul ei ole siiski mastaabisäästu kohaldamine kõikide jagatavate kulude osas alati eluliselt põhjendatud. Näiteks on usutav, et suure pere puhul tekib mastaabisääst toidukulule ja transpordikulule, kui lapsi sõidutatakse samaaegselt samasse kohta, kuid eluliselt ei saa pidada usutavaks, et näiteks tervishoiukulude ja huvialaringide kulu väheneks üksnes seetõttu, et ühe leibkonna laste vanusevahe on väiksem kui kolm aastat. Ka ei saa pidada mõistlikuks, et näiteks poisslaps kannab enda õe väikseks jäänud riideid.

Maakohus on asjas 2-22-19474 PKS § 101 alusel miinimumelatisse suuruse arvutamisel ning PKS § 101 lg 7 kohaldamisel pidanud näiteks asjakohatuks arutelu teemal, kas nooremal lapsel on võimalik vanema asju kasutada või mitte, kuna kohtul puudub PKS § 101 lg 7 kohaldamisel diskretsioon ning sätte eesmärk on vältida mastaabisäästu osas tarbetut vaidlust.¹⁵¹ Samas vaidluses hindas kohus aga laste nõudel nende tegelikke ülalpidamiskuluseid, millest nähtuvalt mastaabisäästu siiski ei tekkinud näiteks riiete ja jalanõude, majapidamistarvete, toidu, meelelahutuse ja ravimite kulude puhul.¹⁵² Maakohus on asjas 2-21-12149 hinnanud 17-aastase, 15-aastase ja 13-aastase laste igakuiseid kuluseid PKS § 99 alusel ning leidnud, et mastaabisäästu saab kohaldada toidukulule ning transpordile, kuna laste sõidud on eelduslikult ka ühised, kuid ei arvestanud mastaabisäästu tekkimist eluaseme-, side-, tervishoiu-, koolikohustuse täitmise, huvitegevuse, riiete ja jalanõude ega meelelahutuse kuludele. Kohus tugines sealjuures toidu- ja transpordikulude mastaabisäästu arvestades mitte PKS § 101 lg-s 7

¹⁴⁹ Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus 474 SE, seletuskiri I, lk 8.

¹⁵⁰ E. Trumm, jt. Lapse vajaduspõhine miinimumelatis. Uuringu lõpparuanne. (viide 15), lk 48-52.

¹⁵¹ HMKo 30.06.2023, 2-22-19474, p 31. Samamoodi ei ole laste vastuväidetega mastaabisäästu osas arvestanud kohus tsiviilasjas nr 2-22-16932 (HMKo 10.01.2024, 2-22-16932).

¹⁵² HMKo 30.06.2023, 2-22-19474, p 33.

sätestatud kordajale, vaid RAKE uuringule, mille kohaselt mastaabisäästu kordajaks 13–17-aastaste vanusegrupis on 0,88.¹⁵³

Eelnev näitab, et lapse huvidest lähtuvalt tuleks eelistatult hinnata alati lapse tegelikke vajadusi. Siiski nähtub kohtupraktikast, et miinimumelalise nõude ulatuses ei ole lapsel võimalik vastu vaielda PKS § 101 lg 7 eeldusele ilma, et ta tugineks PKS § 102 lg-le 3 või PKS §-le 99 ning oma tegelikke vajadusi tõendaks.¹⁵⁴ Samas on kohtutel aga võimalik eelduste ümberlükkamise võimalust menetlusosalistele selgitada. Autori hinnangul on kohtute selgituskohustus lapsele, et mastaabisäästu kohaldamiseks on võimalik esitada vastuväiteid, mastaabisäästu kontseptsiooni arvesse võttes oluline. Nimelt loob autori hinnangul mastaabisääst ettekujutuse suurperest, kus kulutused on väiksemad eelkõige seetõttu, et lapsed saavad kasutada üksteise vanu asju ning näiteks laste transpordikulud on jagades väiksemad, kuna vanem saab ühe sõiduga sõidutada lapsi kooli, trenni, huvialaringidesse. Teisalt ei arvesta mastaabisääst, et paljulapseline perekond seab vanematele, eriti üksikvanematele, oluliselt rohkem piiranguid nende võimetele vastavat sissetulekut teenida, mida üksikud mastaabisäästu põhimõttel kokkuhoitavad kulud kindlasti ei kompenseeri.

Autori hinnangul on laste huvidest lähtuvalt muuhulgas oluline, et elatise väljamõistmisel PKS § 101 lg 7 kohaldamisega ei vähendataks elatist PKS § 101 lg 7 alusel põhjendamatult olukorras, kus PKS § 101 lg 7 kohaldamise eeldused on ära langenud. Kohtupraktikas on erinevad lähenemised sellele, kuidas kohtuotsuse resolutsioonis PKS § 101 lg 7 kohaldamist märkida tuleks. Näiteks on maakohtud mõnel juhul PKS § 101 lg-t 7 kohaldades märkinud kohtuotsuse resolutsiooni, et alates vanema lapse täisealiseks saamisest ei kohaldu noorema lapse elatise suuruse arvutamisele PKS § 101 lg 7.¹⁵⁵ Teisalt on maakohtud nii mõnelgi juhul jätnud laste elatiste suuruse väljamõistmisel resolutsiooni märkimata, et noorema lapse elatise summat tuleks PKS § 101 lg 7 alusel 15% ulatuses vähendada vaid ajani, mil vanem laps saab täisealiseks.¹⁵⁶ Arvestades PKS § 101 lg 7 sätte sõnastust, kohaldatakse mastaabisäästu üksnes juhul, kui ühe pere laste, kellele kohustatud vanem on kohustatud elatist tasuma, vanusevahe on väiksem kui kolm aastat. Kuna lapse täisealiseks saamisel kaob vanemal kohustus lapsele

¹⁵³ HMKo 03.06.2022, 2-21-12149, p-d 11-15 ja 19. Kuigi maakohus hindas kulusid 2021. aasta kehtiva redaktsiooni alusel, ei muutnud kohus alates 2022. aastast kehtiva elatise suuruse arvutamisel oma hinnangut laste igakuistele kuludele.

¹⁵⁴ TlnRnKo 22.06.2023, 2-22-1402, p 45.

¹⁵⁵ Vt nt TMKo 06.10.2023, 2-22-10521; PMKo 21.09.2023, 2-23-6472; HMKo 01.08.2023, 2-22-147788; TMKo 05.07.2023, 2-23-6139.

¹⁵⁶ HMKo 06.02.2024, 2-23-17426; HMKo 10.01.2024, 2-22-16932; PMKo 25.09.2023, 2-23-9693; HMKo 03.07.2023, 2-23-2966.

elatist tasuda, ei saa autori hinnangul vanema lapse täisealiseks saamise korral seega nooremale lapsele enam mastaabisäästu kohaldada. Kuigi TsMS § 459 kohaselt on poolel õigus pärast otsuse jõustumist uues hagis nõuda maksete suuruse muutmist otsuses, kui oluliselt on muutunud maksete suurust või kestust mõjutavad asjaolud, mille alusel on tehtud nõude rahuldamise otsus ning need asjaolud on tekkinud pärast asja arutamise lõpetamist, ei oleks menetlusökonomiliselt otstarbekas lapsele väljamõistetava elatise suurust kohtu kaudu muuta üksnes põhjusel, et mastaabisäästu kohaldamise eeldused on langenud. Arvestades, et PKS § 101 lg 2 kohaselt määrab kohus muutuva suurusena elatise puhul kindlaks elatissumma suuruse arvutamise alused, tuleks kohtul kindlaks määrata ka mastaabisäästu kohaldamine elatise suuruse arvutamisel.

3. KOHTUTE ROLL ASJAOLUDE VÄLJASELGITAMISEL JA TÕENDAMISEL MIINIMUMMÄÄRAST SUUREMA ELATISE VÄLJAMÕISTMISEL

3.1 Elatise suurendamise alused

Perekonnaseaduse (1995) § 61 lg 2 kohaselt määrati elatis lapsele kindlaks lähtudes kummagi vanema varalisest seisundist ja lapse vajadusest. Sealjuures ei tohtinud igakuine elatis PKS § 61 lg 4 kohaselt olla ühele lapsele väiksem kui veerand Vabariigi Valitsuse kehtestatud kuupalga alammäära.¹⁵⁷ Kohtupraktikas on selgitatud, et enne 2010. aastat kehtinud PKS-i järgi tuli lapse elatise suurus kindlaks määrata vastavalt lapse põhjendatud vajadustele ning nende rahuldamiseks tehtavatest kulutustest pidi kumbki vanem kandma pool, kuid mitte vähem kui seaduses sätestatud miinimum.¹⁵⁸

18. novembril 2009 vastu võetud perekonnaseaduse (PKS 2010) eelnõu seletuskirja kohaselt pööratakse varasema perekonnaseadusega (PKS 1995) võrreldes rohkem tähelepanu perekonnasuhete nõrgema osalise, sh alaealise lapse, seisundile.¹⁵⁹ Alates 2010. aasta 1. juulist jõustunud PKS (2010)¹⁶⁰ näeb ette, et ülalpidamise ulatus määratakse kindlaks ülalpidamist saama õigustatud isiku vajadustest ja tema tavalisest elulaadist lähtudes (§ 99 lg 1). PKS § 99 lg 2 kohaselt arvestatakse ülalpidamise kindlaksmääramisel õigustatud isiku kõiki eluvajadusi, sealhulgas tema võimete ja kalduvuste kohase hariduse ja kutsealase ettevalmistusega seotud kulutusi, alaealise ülalpeetava puhul ka tema kasvatamise kulutusi. 1. jaanuarist 2022 kehtiva elatise arvutamise regulatsiooniga eelnevalt nimetatud sätteid ei muudetud, mistõttu tuleb kohtutel alaealise lapse ülalpidamise ulatust arvestades hinnata lapse kõiki vajadusi ning tema tavalist elulaadi.

Kohtupraktikas on elatise eesmärgiks peetud lapse igapäevaste vajaduste rahuldamist ja lapse arenguks piisavate materiaalsete vahendite tagamist.¹⁶¹ Eelduslikult kulub lapse ülalpidamiseks kummagi vanema ülalpidamiskohustust arvestades kahekordne elatise miinimummäär.¹⁶² Sellest tulenevalt ei ole varasemas kohtupraktikas peetud vajalikuks minimaalses suurusel elatise saamiseks lapse vajaduste rahuldamiseks tehtavaid kulutusi kohtumenetluses

¹⁵⁷ Perekonnaseadus. – RT I 1994, 75, 1326.

¹⁵⁸ RKTko 24.10.2012, 3-2-1-118-12, p 14.

¹⁵⁹ Perekonnaseadus, 543 SE, seletuskiri I, lk 2.

¹⁶⁰ Perekonnaseadus. – RT I 2009, 60, 395.

¹⁶¹ RKTko 12.12.2007, 3-2-1-119-07, p 13; RKTko 17.05.2011, 3-2-1-33-11, p 19.

¹⁶² RKTko 09.06.2017, 3-2-1-35-17, p 27.

tõendada.¹⁶³ Kuigi alates 2022. aastast ei näe PKS ette kindlat miinimumelatise suurust, kujuneb see siiski konkreetsele lapsele PKS § 101 alusel konkreetsele baassummale juurde- ja mahaarvamisi tehes.¹⁶⁴ Ka alates 1. jaanuarist 2022 kehtiva elatise arutamise regulatsiooni lähtutakse eeldusest, et PKS § 101 alusel arvutatava elatise suuruse nõudmisel ei pea laps enda igakuised kulused tõendama.¹⁶⁵

Seda, kas lapse esmavajadused saavad ka tegelikult kaetud PKS § 101 alusel arvutatud miinimumelatise ulatuses, sõltub juba igast konkreetsest lapsest. PKS § 99 kannab oma olemuselt üldpõhimõtet, mis võimaldab iga lapse vajadusi, tema kasvatamisega seotud kulused ning vanemate võimaldatavat tavalist elulaadi igal konkreetset juhul arvesse võtta ning sellest lähtuvalt määrata kindlaks elatise suuruse. PKS §-le 99 tuginedes on iga lapse ülalpidamisulatus, sh konkreetse lapse igapäevaste vajaduste minimaalseks rahuldamiseks tehtavate kulutuste osas, usutavasti erinev. Kuigi PKS § 101 lg 1 sätestab, et igakuine elatis ühele lapsele ei või olla väiksem kui käesoleva paragrahvi alusel arvutatud summa, ei pruugi sätte kohaldamine tagada lapse tegelike vajaduste rahuldamiseks vajalikku elatise suurust. PKS § 101 lg 1 annab üksnes piirid, millisest summast väiksem elatis ei vasta eelduslikult enam lapse huvidele, kuid PKS § 99 rõhutab, milliste tegurite arvesse võtmisel tuleks kindlaks määrata elatise suurus.

Kui enne 2022. aastat kehtiv elatise regulatsioon nägi ette üksnes elatise vähendamise alused, siis 2022. aastast kehtima hakanud PKS redaktsiooni on lisandunud § 102 lg 3, mille kohaselt võib kohus elatise välja mõista PKS § 101 alusel arvutatud summaga võrreldes suuremas summas lisaks §-s 99 toodud alustele muu hulgas lähtuvalt kummagi vanema varalisest seisust või lapsega seotud kulutuste jaotusest vanemate vahel. PKS § 102 lg 3 sätte sõnastus viitab sellele, et tegemist ei ole ammendava loeteluga elatise suurendamiste alustest ning kohtutel tuleks igal üksikjuhul hinnata, kas esineb põhjus miinimumelatisest suurema summa väljamõistmiseks. Riigikohus on kehtiva PKS redaktsiooni valguses selgitanud, et PKS § 102 lg 3 alusel elatise väljamõistmine PKS § 101 alusel arvutatud summast suuremas ulatuses on kohtu diskretsiooniotsus ning kohus võib seda teha sõltumata sellest, kas pooled sellele tuginevad või mitte. Sealjuures peab kohus otsustamise aluseks olevad asjaolud menetluses välja selgitama ning otsust nõuetekohaselt põhjendama.¹⁶⁶ Teisalt on Riigikohus aga märkinud, kui laps soovib PKS § 101 alusel arvutatud elatise suurusest suuremas ulatuses elatist, peab ta

¹⁶³ Vt nt RKTko 22.03.2017, 3-2-1-174-16, p 13 ja seal viidatud kohtupraktika.

¹⁶⁴ Perekonnaseaduse ja teiste seaduste muutmise seadus, SE 474, seletuskiri I, lk 5.

¹⁶⁵ Vt nt RKTko 07.12.2022, 2-20-3353, p 10.5 ja TlnRnKo 30.05.2023, 2-21-17109, p 57.2.

¹⁶⁶ RKTko 22.06.2022, 2-19-19160, p 14.8.

tõendama, et tema vajadused on sellised, mis põhjendavad PKS § 101 alusel arvatud elatisest suurema elatise väljamõistmist.¹⁶⁷ Riigikohus on rõhutanud ka enne 2022. aastat kehtinud PKS redaktsiooni kohaldamisel, et kohus ei ole perekonnaasjas seotud esitatud asjaolude ega seisukohtadega asjaolude tuvastamisel ja tõendite hindamisel lapse vajaduste ja vanemate varalise seisundi kohta.¹⁶⁸ Sealjuures on aga Riigikohtu suuniste kohaselt kohtu kohustus juhtida poolte tähelepanu sellele, et kui lapse vajadused ületavad eeldusliku kahekordse miinimumi, tuleb lapse vajaduste rahuldamiseks tehtavaid kulusid tõendada.¹⁶⁹ Järgnevalt analüüsib autor, millised on kohtute võimalused ning pädevus siiski miinimumist suurema elatise väljamõistmisel lähtuvalt lapse huvidest.

3.2 Lapse esmavajadused ja nende väljaselgitamine

Tallinna Ringkonnakohtus on märkinud, et laste võrdväärne kohtlemine ei tähenda igale lapsele kindlas summas elatise tasumist, vaid seda, et igale lapsele tasutakse elatist, mis vastab lapse vajadusele ning millega oleks tagatud lapse kasvamiseks ja arenguks vajalikud tingimused.¹⁷⁰ PKS § 99 eesmärk on lapse igapäevaste vajaduste rahuldamiseks ja lapse arenguks piisavate materiaalse vahendite tagamine, arvestades sealjuures elulaadi, mida vanemad saavad lapsele võimaldada.¹⁷¹ Kohtutel tuleb PKS § 99 kohaselt teha kindlaks lapse tegelikud vajadused, kui need ei saa kaetud PKS § 101 alusel arvatava summa ulatuses. Arvestades kohtute uurimisprintsipi perekonnaasjades, sh ka hagilises perekonnaasjas, peaksid kohtud olema eelduslikult aktiivsemad ka laste tegelike vajaduste väljaselgitamisel. Kohtupraktikas tuvastavad kohtud lapse tegelikke vajadusi üldjuhul vaid siis, kui laps on nõudnud kohustatud vanemalt elatist suuremas summas kui seda on PKS § 101 alusel arvatud elatise suurus. Sealjuures on kohtud seisukohal, et elatise väljamõistmiseks miinimummäära ületavas osas peavad lapse vajaduste rahuldamiseks tehtavad kulutused olema asjas esitatud tõendite alusel kindlaks tehtud ning sealjuures on kulude suuruse tõendamise kohustus lapsel.¹⁷² Kui laps soovib elatist PKS § 101 alusel arvatud summast suuremas ulatuses, tekib olukord, kus laps

¹⁶⁷ RKTko 22.06.2022, 2-19-19160, p 14.2.

¹⁶⁸ RKTko 09.06.2017, 3-2-1-35-17, p 24.

¹⁶⁹ RKTko 08.01.2014, 3-2-1-165-13, p 15.

¹⁷⁰ TlnRnko 21.06.2023, 2-21-14217, p 46.

¹⁷¹ HMKo 27.10.2022, 2-21-130257, p 5.

¹⁷² Vt nt HMKo 30.06.2023, 2-22-19474, p 32 ja 33; HMKo 21.09.2023, 2-23-4206, p 6; HMKo 10.01.2024, 2-22-16932, p 35, TlnRnko 22.06.2023, 2-22-1402, p 45.

peab hakkama tõendama oma kõikide kulude suurust, sh tema esmavajadusteks tehtavate kulude suurust.

Mõnel juhul on kohtud tuvastanud lapse tegelikke kulutusi ning vajadusi ka juhul, kui laps nõuab küll PKS § 101 alusel arvatud suuruses elatist, kuid kohustatud vanem on vastu vaieldud laste kulude suurusele ning muuhulgas tuginenud enda kehvale majanduslikule olukorrale. Näiteks on Harju Maakohus pidanud vajalikuks laste igakuiseid kulusid hinnata olukorras, kus lapsed on kohustatud vanemalt nõudnud elatist PKS § 101 alusel, kuid kohustatud vanem on laste nõudele vastu vaieldud ning muuhulgas märkinud, et on töötü.¹⁷³ Teisalt leidis näiteks Viru Maakohus, et kuna lapse vajaduste rahuldamiseks kulub eelduslikult kahekordne miinimumelatis ning nende tõendamiseks tehtavaid kulutusi kohtumenetluses tõendada ei ole vaja, ei pidanud kohus kohustatud vanema vastuväiteid lapse hagiavalduses märgitud kulude suuruse kohta vajalikuks otsuses eraldi käsitleda. Sealjuures ei tuginenud kohustatud vanem ka muudele mõjuvatele põhjustele, mis tingiksid elatise vähendamist PKS § 102 lg 2 alusel.¹⁷⁴ Ka Riigikohus on varasemas kohtupraktikas väljendanud, et välistatud ei ole vähendada elatist alla miinimummäära, arvestades kohustatud vanema varalist seisundit ja seda, millised on lapse tegelikud vajadused, kui asjaolud seda tingivad.¹⁷⁵ Autori hinnangul tuleks Riigikohtu seisukohta tõlgendada selliselt, et üksnes vastuväited lapse esitatud kuludele miinimumelatisel nõudmisel ei ole aluseks PKS § 102 lg 2 alusel elatise suuruse vähendamiseks, kui võrd eraldiseisvalt ei ole tegemist mõjuva põhjusena. Erandina võib seda teha koosmõjus mõne muu mõjuva põhjusega, näiteks kohustatud vanema kehva varandusliku seisundiga. Mõjuvaid põhjuseid PKS § 102 lg 2 tähenduses elatise vähendamiseks analüüsib autor eraldi järgmises peatükis.

Peamised kulukomponendid, mida kohtupraktikas lapse ülalpidamiseks tehtavate kulutuste rahuldamiseks hinnatakse on kulutused eluasemele, toidule, transpordile, sidele, tervishoiule, hügieenitarvetele, kooliharidusele, riiatele ja jalanõudele ning muud vältimatud püsikulutused.¹⁷⁶ TsMS § 232 lg 1 sätestab, et kohus hindab seadusest juhindudes kõiki tõendeid igakülgset, täielikult ja objektiivselt ning otsustab oma siseveendumuse kohaselt, kas menetlusosalise esitatud väide on tõendatud või mitte, arvestades muu hulgas poolte kokkuleppeid tõendamise kohta.

¹⁷³ HMKo 09.10.2023, 2-23-5732, lk 8.

¹⁷⁴ VMKo 16.06.2023, 2-23-4533, p 7.

¹⁷⁵ RKTko 22.03.2017, 3-2-1-174-16, p 13 ja seal viidatud kohtupraktika.

¹⁷⁶ Vt nt Harju Maakohtu lapsele elatise väljamõistmiseks koostatud hagiavalduse vormi <https://www.kohus.ee/dokumendid-ja-vormid/hagiavaldus-lapsele-elatise-valjamoistmiseks> (15.10.2022).

Kohtupraktikas on lapse eluasemekulutused loetud põhjendatuks ja tõendatuks näiteks üürilepingute, kontoväljavõtete, kommunaalteenuste arvete või kodulaenulepingute ulatuses, mis kohtutele on esitatud.¹⁷⁷ Näiteks on maakohus lahendis 2-22-15900 tuvastanud, et lapse eluasemekulud on suuruses 373,17 eurot kuus, mis moodustab üürikulust summas 550 eurot ning kommunaalkuludest summas 196 eurot, mis on jagatud lapse ja lapsega koos elava vanema vahel.¹⁷⁸ Sealjuures on arvestatud eluasemekulusid ka eluruumi kasutuseelise väärtuse kaudu, võttes arvesse võrreldava eluruumi keskmise üürihinna samas piirkonnas ning arvestades lapse kasutuses oleva eluruumi osa suurust.¹⁷⁹ Autori hinnangul on märkimisväärne, et 2020. aastal valminud RAKE miinimumelatis lõpparuande kohaselt on kuni 17-aastaste laste eluasemekulud 26 eurot kuus, mille hulka on uuringu kohaselt arvestatud üürikulu ning kommunaalkulud.¹⁸⁰ Sealjuures pole töö autor kohtupraktikat analüüsidis leidnud ühtegi lahendit, kus kohus oleks lapse eluasemekulusid lugenud põhjendatuks ligilähedaselt RAKE uuringus toodule.

Samas ei ole kohtud esitatud ostutšekkide põhjal lugenud tõendatuks lapse toidukulusid, kuivõrd need ei tõenda lapse reaalseid kulusid, vaid üksnes teatud ajahetkel erinevate poodide külastamist ning ostetud kaupade maksumust.¹⁸¹ Näiteks on maakohus lahendis 2-21-15822 märkinud, et menetlusökonoomia seisukohalt oleks toidupoe tšekkide esitamine ebamõistlik ega välistaks vaidlust, kes millise osa perekonna toidukorvist tarbib. Maakohus tõi välja Statistikaameti minimaalse toidukorvi maksumuse, milleks oli 106,8 eurot, ning luges 12-aastase tütarlapse põhjendatud toidukuluks 89 eurot.¹⁸² RAKE 2020. aastal avaldatud uuringu kohaselt on aga 7-12-aastaste laste toidukulu 107 eurot kuus.¹⁸³ Sarnaselt toidukuludele ei näita ka riiete ja jalanõude ostutšekid lapsele tehtavate kulutuste vajalikkust, vaid üksnes riiete soetamist ning nende maksumust konkreetsel ajahetkel.¹⁸⁴

Ringkonnakohus on selgitanud, et igakuiste lapse vajaduste katmiseks tehtavate kulude tõendamiseks piisab sellest, et last kasvatav vanem toob esile täpse igakuiste kulude jaotuse, sealjuures ei pea iga kululiigi kohta tõendama tegelikke kulutusi mitme kuu vältel. Alles siis, kui kohustatud vanem teeb usutavaks, et mõnda väljatoodud kulu lapsel ei ole, rakendub TsMS

¹⁷⁷ Vt nt HMKo 06.06.2022, 2-21-131193, p 6.1; HMKo 03.06.2022, 2-21-12149, p-d 8-9; HMKo 27.04.2023, 2-22-15900, p 29; VMKo 09.02.2023, 2-22-10881, p 16.

¹⁷⁸ HMKo 27.04.2023, 2-22-15900, p 29.

¹⁷⁹ HMKo 27.09.2023, 2-22-12034, p 12.

¹⁸⁰ E. Trumm, jt. Lapse vajaduspõhine miinimumelatis. Uuringu lõpparuanne. (viide 15), lk 24, 36-40.

¹⁸¹ HMKo 27.10.2022, 2-21-130257, p 6.2; HMKo 11.05.2022, 2-21-17753, p 6.2.

¹⁸² HMKo 17.03.2022, 2-21-15822, p 23.

¹⁸³ E. Trumm, jt. Lapse vajaduspõhine miinimumelatis. Uuringu lõpparuanne. (viide 15), lk 39.

¹⁸⁴ HMKo 27.10.2022, 2-21-130257, p 6.8; HMKo 11.05.2022, 2-21-17753, p 6.6

§ 230 lg 1 kohane tõendamiskoormuse reegel suurema tõendamisstandardiga ning kulude olemasolu tuleb juba eraldi tõendada.¹⁸⁵ Sisuliselt on ringkonnakohus pidanud laste kulutuste väljatoomisel oluliseks nende kulude põhistamist. TsMS § 235 kohaselt on väite põhistamine kohtule väite põhjendamine selliselt, et põhjenduse õigusust eeldades saab kohus lugeda väite usutavaks. Siiski on standard kulude põhistamisele kohtute praktikas varieeruv. Näiteks on kohus pidanud eluliselt usutavaks, kuid tõendamata kuluks koolitarvetele nii 12 eurot kuus kui ka 25 eurot kuus.¹⁸⁶ Samuti on maakohus pidanud laste transpordikulusid põhjendatuks 15 euro ulatuses kuus, kuna on eluliselt usutav ka ilma tõendamata, et teatud transpordikulud võivad lastel siiski tekkida.¹⁸⁷ Samas ei ole kohus pidanud ühel juhul kulutusi transpordile üldse põhjendatuks, kuna vajadust transpordi kasutada laps kohtumenetluses ei tõendanud.¹⁸⁸ Samas RAKE uuringu kohaselt transpordikulud igas vanusegrupis laste seas siiski tekivad.¹⁸⁹

Ringkonnakohus on selgitanud, et PKS § 101 nähtuv elatise suuruse arvutamise korra kehtestamisel on arvestatud mitte üksnes lapse minimaalsete vajadustega, vaid lapse kõikvõimalike vajadustega, mis tagavad arengut toetava keskkonna. Sealjuures on juba arvestatud lapse mõistlike kuludega nii eluasemele, kodusele majapidamisele, telekommunikatsioonile, transpordile, haridusele, huviringidele, toidule, hügieenile, tervishoiule, riidele-jalatsitele ning vaba aja veetmisele. Lisaks korrigeeritakse elatise aluseks olevat baassummat igal aastal vastavalt eelnevate kalendriaastate tarbijahinnaindeksi muutuste võrra ja lisatakse osa eelneva kalendriaasta Eesti keskmisest brutokuupalgast.¹⁹⁰ Seega tuleks PKS § 101 alusel arvutatud summast suurema elatise väljamõistmise vajadust hinnata eelkõige juhtudel, kus ilmselgelt keskmise suurema kulu mõne kululiigi osas tingivad näiteks lapse tervises seisundist tulenevad erivajadused¹⁹¹, võistlusspordiga tegelemine või mõni muu põhjendatud asjaolu.

Kuna asjaolude tuvastamisel ja tõendite hindamisel lapse vajaduste kohta ei ole kohus poolte esitatud asjaolude ega seisukohtadega TsMS § 436 lg 6 kohaselt seotud¹⁹², tuleks uurimisprintsibiist lähtudes kohtul omaalgatuslikult vähemalt selgitada poolte kaasabil välja, kas esineb olulisi põhjuseid, miks kohus peaks kaaluma elatise suurendamist PKS § 101 alusel

¹⁸⁵ TlnRnKo 19.05.2023, 2-21-19146, p 10.

¹⁸⁶ Võrdluseks nt HMKo 27.10.2022, 2-21-130257, p 6.7 ja HMKo 28.04.2022, 2-21-15170, p 6.1.

¹⁸⁷ HMKo 27.10.2022, 2-21-130257, p 6.3.

¹⁸⁸ HMKo 11.05.2022, 2-21-17753, p 6.3; HMKo 28.04.2022, 2-21-15170, p 6.4.

¹⁸⁹ E. Trumm, jt. Lapse vajaduspõhine miinimumelatis. Uuringu lõpparuanne. (viide 15), lk 36-40.

¹⁹⁰ TrtRnKo 04.11.2022, 2-22-4375, p 13.1. E. Trumm, jt. Lapse vajaduspõhine miinimumelatis. Uuringu lõpparuanne. (viide 15), lk 34-35.

¹⁹¹ Sellele on viidanud ka Tartu Ringkonnakohus 04.11.2022 otsuses 2-22-4375 (p 13.1).

¹⁹² RKTko 09.06.2017, 3-2-1-35-17, p 24.

arvutatud elatisest suuremas ulatuses. Kui kohtumenetluses saab kohtule teatavaks asjaolusid, mis tingiksid lapse keskmisest suuremad igakuised kulud, ei tohiks kohus jätta neid välja selgitamata üksnes seetõttu, et pooled ei ole ise nendele asjaoludele elatise arvutamisel tuginenud või kõrgema tõendamisstandardi kohaselt tõendanud.

Autori hinnangul ei ole menetlusökonomiat silmas pidades asjakohane igal üksikul juhul hakata elatise väljamõistmisel hindama näiteks lapse toidukulusid või vaba aja veetmise kulusid, kui laps on PKS § 101 alusel arvutatud summast suurema elatiste väljamõistmist ise soovinud. Seda eelkõige põhjusel, et selliseid kululiike on peaaesjalikult võimatu tõendada ning kulu põhjendatud suuruse osas saab tugineda keskmisele kulule, mida konkreetses vanuses laste puhul tavapäraseks peetakse. Lähtuda võiks sellest, et menetluses tuleks tuvastada üksnes lapse tavapärasest erilisemaid vajadusi ning need kululiigid, mille puhul erivajadus tingib keskmisest suurema vajaduse. Selliselt on Harju Maakohus tsiviilasjas nr 2-21-141355 lähtunud ka lapse esmavajaduste hindamisel. Kohus hindas lapse igakuiseid esmavajadusi lähtudes lapse tervislikust seisundist. Näiteks leidis kohus, et erinevalt RAKE uuringust toodule tuleks lapse esmavajaduseks toidule lugeda 134,20 euro asemel 200 eurot kuus, kuna tavatoidu asendamine mahetoiduga võib olla lapse tervislikust seisundist tulenevalt lapse tervise huvides oluline. Sealjuures ei ole kohtuotsusest nähtuvalt laps kõiki kulusid suutnud tõendada, vaid kohus on lähtunud sellest, kas kulud on põhjendatud.¹⁹³ Üksnes juhul, kui lapse esmavajalikud kulutused on tema hinnangul keskmiselt suuremad kõikide kulutuste osas, ilma ilmselget ja põhjendatud vajadust omamata, tuleks autori hinnangul lapse igakuiseid kulutusi tõendada lapsel.

Arvestades, et RAKE uuringus märgitud kulud on vajalikud laste minimaalsete vajaduste katmiseks, on autori hinnangul oluline, et ka kohtute praktikas ei peetaks kulutusi mõne kulukomponendi osas väiksemaks kui seda on märgitud RAKE miinimumelatisel lõpparuandes. Sealjuures tuleks arvestada, et lõpparuanne koostati 2020 ning üldist elukallidust arvestades on tõusnud ka kõik uuringus käsitletavat kulud.

3.3 Lapse varasema elulaadiga arvestamine

Lapse ülalpidamise ulatust PKS § 99 alusel hinnates tuleks aga eristada lapse esmavajaduste rahuldamiseks tehtavaid põhjendatud kulusid ning kulusid, mida tuleks põhjendatult kanda lapse tavalise elulaadi säilitamiseks. Riigikohus on märkinud, et kuna lapsel ei ole üldjuhul

¹⁹³ HMKo 25.10.2022, 2-21-141355, p-d 14.1 ja 14.2.

sissetulekut, saab ta osa perekonna tavalisest elulaadist, mille kujundavad vanemate käsutuses olevad varalised vahendid. Seetõttu tuleb elatise suuruse määramisel lapse elustandardit silmas pidades arvestada ka vanemate varalist seisundit.¹⁹⁴ Kuivõrd vanemate varaline seisund on alates 2022. aastast kehtiva PKS § 102 lõike 3 kohaselt eraldi alus elatise suurendamiseks, tuleks autori hinnangul käsitleda PKS § 99 lõikes 1 sätestatud elulaadi mõistet selliselt, et elatise maksmisega peab lapsele olema tagatud sarnane elukorraldus, mis tal oli siis, kui tema vanemad elasid ühise leibkonnana ning määravaks ei pea olema sealjuures kohustatud vanema keskmisest suurem sissetulek.

Lahendis 2-21-18116 leidis maakohus, et elatis ei pea katma lapse kalleid reise, ööbimisi hotellides, restoranikülastusi, kulukaid sünnipäevapidusid või brändirõivaid, isegi, kui vaidlust ei ole, et kohustatud vanem selliseid kulutusi oma lapsele varasemalt on teinud. Elatise määramisel on maakohtu hinnangul lapse elustandardi mõttes oluline, et laps saab kanda terveid ja puhtaid riideid, süüa, ravimeid ja arstiabi, hariduse omandamiseks vajalikke vahendeid, mänguasju ning lapsel on kodu, kus ta saab turvaliselt areneda ja kasvada.¹⁹⁵ Ringkonnakohus maakohtuga selles osas ei nõustunud ning märkis, et lapse miinimumelatisest suurem nõue võib iseenesest olla põhjendatud lapse elustandardist ja selle säilitamisest tulenevalt. Ringkonnakohus leidis, et lapse esmavajadusi saab hinnata ka lapse harjumuspärasest elulaadist lähtuvalt. Kuivõrd laps tõendas, et tema varasema elulaadi hulka on kuulunud muuhulgas reisidel käimine, ei saa vanemate lahkuminekku tõttu eeldada, et lapse elustiil ja elukvaliteet ei peaks jätkuma. Ringkonnakohus hindas sealjuures lapse varasemat elustandardit ja kvaliteeti peamiselt kohtule esitatud arvete ja maksekorralduste põhjal.¹⁹⁶

Riigikohtu juhistel tuleks lapse elatise suuruse üle otsustades esmalt teha kindlaks lapse esmavajadused ning alles seejärel otsustada, kas ja kui palju peaks lapsele mõeldud elatis olema lapse tavalisest elulaadist tulenevalt suurem.¹⁹⁷ Eelnevalt viidatud lahendis hindas ringkonnakohus lapse esmavajadusi tõendatuks summas 1343,33 eurot kuus, sealjuures kuulus tõendatud esmavajaduseks restoranis söömise kulud 47,5 eurot kuus, kulud riieteile 102 eurot kuus ning eluasemekulud 816,38 eurot kuus. Lisaks eelnevalt nimetatud esmavajadustele hindas kohus, kui palju peaks elatis olema sellest suurem lähtuvalt lapse elulaadist.¹⁹⁸ Sisuliselt hindas ringkonnakohus juba lapse esmavajaduste arvestamisel elulaadi, mida lapsele on

¹⁹⁴ RKTko 24.10.2012, 3-2-1-118-12, p 15; RKTko 19.04.2017, 3-2-1-15-17, p 12.

¹⁹⁵ TlnRnKo 13.03.2023, 2-21-18116, p 21, vaidlustatud lahend HMKo 13.04.2022.

¹⁹⁶ TlnRnKo 13.03.2023, 2-21-18116, p-d 49, 50-52, vaidlustatud lahend HMKo 13.04.2022.

¹⁹⁷ RKTko 24.10.2012, 3-2-1-118-12, p 15; RKTko 19.04.2017, 3-2-1-15-17, p 12.

¹⁹⁸ TlnRnKo 13.03.2023, 2-21-18116, p-d 50.2 ja 52.

varasemalt võimaldatud. Lapse esmavajaduste kindlaks tegemisel tuleks siiski lähtuda kulutustest, mis on vajalikud lapse normaalseks arenguks ning igapäevaste vajaduste rahuldamiseks. Lapse esmavajadusi ei saa võrdsustada väljakujunenud elukorralduse, elustiili ega vanemate võimalustega.¹⁹⁹ Lapse elulaadist tulenevad kulutusi saaks pidada autori hinnangul põhjendatud kulutusteks lähtuvalt lapse varasemast elulaadist, kuid mitte lapse esmavajadusteks.

Lapse elulaadist tulenevalt võib olla põhjendatud ka näiteks kallimates huvialaringides käimine. Maakohus on tsiviilasjas 2-22-14370 leidnud, et kui laps tegeleb süvendatult muusika ja tantsimisega, on aktiivne, võimekas ja edukas, on sellest saanud tema elulaad. Lapse elulaadi ja huvisid arvestades on põhjendatud sealjuures lapse keskmisest suuremad kulud huvialaringidele ning mõnel juhul ka näiteks reisikulud võistlustele, isegi, kui tegemist ei ole lapse esmavajadustega. Seda, et lapse elulaadi osaks on huvialaringides ja reisidel käimine on kohus lugenud tõendatuks esitatud kuludokumentide ja diplomitega.²⁰⁰

Ringkonnakohus on lahendis 2-20-15843 näiteks lapse transpordikulude põhjendatust hinnates leidnud, et lisaks sellele, et sõiduauto kasutamine on tavapärane ning transpordikulud tekivad ka vaatamata tasuta ühistranspordi olemasolule, tuleb transpordikulude hindamisel arvesse võtta ka lapse senist elustandardit. Kuna kohustatud vanem oli vanemate lahkumineku korral pidanud vajalikuks lapse elu lihtsustamiseks anda lapse ja teda peamiselt kasvatava vanema kasutusse sõiduauto, luges kohus, et eelduslikult tagatakse sõiduauto kasutamisega lapsele elulaadi säilitamine, mistõttu keskmisest suurem transpordikulu tulenevalt sõiduauto kasutamisest on ka põhjendatud.²⁰¹

Maakohus ei pidanud asjas 2-21-130257 lapse erakooli kulusid ning igakuiseid tennisitreennis käimise kulusid aga üldse põhjendatuks, kuigi need on osa lapse senisest elulaadist. Sealjuures ei hinnanud kohus, kas kohustatud vanema varaline seis võimaldaks vähemalt osaliselt selliste kulude katmise, et säilitada lapse senine elulaad. Maakohus leidis, et keskmiselt kallimate treeningute või erakoolis käimise kulude kandmine peaks vanemate vahel olema eelnevalt kokku lepitud.²⁰² Seevastu leidis maakohus lahendis 2-21-126009, et lapsele täiendavate keelekursuste võimaldamisel ei oma tähtsust asjaolu, et kulu ei ole teise vanemaga

¹⁹⁹ TlnRnKo 20.05.2022, 2-20-5126, p 11.

²⁰⁰ TlnRnKo 19.05.2023, 2-22-14370, p-d 3 ja 11.1, vaidlustatud lahend HMKo 01.03.2023.

²⁰¹ TlnRnKo 22.04.2022, 2-20-15843, p 48.

²⁰² HMKo 27.10.2022, 2-21-130257, p-d 6,7, 6,9 ja 9.

kooskõlastatud. Kohus märkis, et kuna vanemate vahel on keerulised suhted, ei ole mõistlik ega põhjendatud kulu kooskõlastamist eeltingimusena sätestada.²⁰³

Vanemate kooselu korral saab eeldada, et vanemad otsustavad lapsega seotud olulisi asju ühiselt, nagu seda näeb ette PKS § 145 lg 1. Seega tuleb lapse elulaadi hinnates arvesse võtta lapse elustandardit, mis kujunes vanemate kooselu ajal. Vanemate lahuselu ajal kujunenud lapse elulaadi arvestades võib tekkida olukord, kus last peamiselt kasvatav vanem on enda varalisest seisundist lähtuvalt suutnud lapsele võimaldada keskmisest suuremaid kulutusi huvialadele või haridusele, kuid nõuab hiljem kohustatud vanemalt nende kulutuste osalist kandmist edaspidiselt. Iseenesest ei ole sellisel juhul miinimumist suurema elatise väljamõistmine välistatud näiteks lähtuvalt kohustatud vanema suuremast sissetulekust PKS § 102 lg 3 alusel, kuid ilma teise hooldusõigusliku vanema nõusolekuta last puudutavates olulistest küsimustes ei saa lapsel olla välja kujunenud teatav elulaad, mille säilitamist saaks kohustatud vanemalt nõuda.

Kuigi kohtutel on õigus lapse ülalpidamise ulatuse kindlakstegemiseks arvesse võtta lapse elulaadi PKS § 99 lg 2 kohaselt, ei ole kohtutel võimalust lapse varasemat elulaadi omaalgatuslikult kontrollida. Kohtul on õigus menetlusosalistele menetluses selgitada, et lapse ülalpidamise ulatuse kindlaks määramisel on kohtul õigus arvesse võtta tema senist elulaadi, kuid lapsel tuleb tema varasemat elulaadi väljendavad asjaolud endal kohtu ette tuua ning vähemalt elulise usutavusega neid põhjendada. Sealjuures tuleks arvesse võtta, et lapse igakuiseid kulusid ei tuleks sellisel juhul hinnata mitte tema tavapäraest esmavajadustest, vaid senisest elulaadist lähtudes.

3.4 Kohustatud vanema sissetulekuga arvestamine

Kohtupraktikas on lapse igakuiseid kulutusi arvestades lähtutud sellest, kas laps on oma igakuised kulutusi tõendanud ning kas need kulutused on ka põhjendatud. Näiteks on maakohus pidanud laste igakuiseid põhjendatud kulusid hinnates auto rentimist mugavusteenuseks olukorras, kus lapsi peamiselt kasvataval vanemal ei olnud isiklikku sõiduautot. Kohus leidis, et laste vanus on piisav, et kasutada võimaluse korral eelkõige tasuta ühistransporti.²⁰⁴ Tallinna Ringkonnakohus on lapse kulutusi hinnates leidnud, et asjaolu, et üks vanem on ühes

²⁰³ HMKo 21.04.2022, 2-21-126009, p-d 13 ja 49.

²⁰⁴ HMKo 27.10.2022, 2-21-130257, p 6.3.

kalendrikuus kulutanud lapse toidule ligikaudu 410 eurot, ei tõenda nimetatud määras lapse igakuiste vajaduste olemasolu. Sealjuures märkis ringkonnakohus, et lapse keskmist vajadust toidu osas ei saa võrdsustada väljakujunenud elukorraldusega, elustiiliga ega vanemate võimalustega. Kohus väljas söömist toidukulude hulka kuuluvaks ei pidanud.²⁰⁵ Autori hinnangul võib küll nõustuda, et restoranides söömine, toidu koju tellimine või mugavusteenuste kasutamine ei ole lapse esmavajadused, ei tähenda see siiski seda, et elatise väljamõistmisel ei tohiks selliste võimalustega lapse ülalpidamisulatus kindlakstegemisel arvestada.

Riigikohus on märkinud, et lapse ülalpidamise ulatus kindlaksmääramisel PKS § 99 alusel tuleb arvestada nii lapse vajaduste kui ka vanemate võimalustega.²⁰⁶ Alates 2022. aastast on PKS-i lisandunud § 102 lg 3, mis võimaldab kohtul suurendada PKS § 101 alusel arvutatud elatise summat ka üksnes kohustatud vanema keskmisest paremast varalisest seisust tulenevalt.²⁰⁷ Kuigi perekonnaseaduse muutmise eelnõu seletuskiri seda otsesõnu ei väljenda, on autori hinnangul sätte sõnastusele tuginedes tegemist eraldiseisva alusega, mis ei eelda lapse keskmisest paremat elulaadi ega keskmisest suuremate vajaduste esinemist.

Enne 2022. aastat kehtinud PKS redaktsioon võimaldas vanemate võrdsuse põhimõttest kõrvale kalduda ning mõista lapsele elatis välja vastavalt vanema sissetuleku ja varalise seisundi proportsioonile PKS § 105 lg 3.²⁰⁸ PKS § 105 lg 3 sätestab, et mitu sama astme sugulast täidavad ülalpidamiskohustust osavõlgnikena. Iga osavõlgniku kohustuse suurus määratakse kindlaks võrdeliselt tema sissetuleku ja varalise seisundiga, arvestades ka tema ning ülalpidamist saama õigustatud isiku vahelisi suhteid. Sisuliselt võimaldab PKS § 105 lg 3 mõista kohustatud vanemalt lapse kasuks välja miinimumelatisest suurema summa, kuid seda juhul, kui lapsega peamiselt elav vanem ei suuda temal lasuvat kohustust nõutaval määral ehk miinimumelatisel ulatuses täita. Sätte eesmärk on tagada lapsele vähemalt kahekordne miinimumelatis, mis iga laps eelduslikult oma põhivajaduste katmiseks vajab.²⁰⁹ Autori hinnangul tuleks PKS § 102 lg-t 3 tõlgendada selliselt, et kohustatud vanema varalisest seisust tulenevalt võib olla põhjendatud nõuda temalt ka suurema elatise tasumist ning sealjuures ei pea olema täidetud eeldus, et teine vanem ei suudaks temal lasuvat kohustust täiel määral kanda.

²⁰⁵ TlnRnKo 20.05.2022, 2-20-5126, p 11.

²⁰⁶ RKTko 27.10.2021, 2-19-18082, p 11.

²⁰⁷ Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus, 474 SE, seletuskiri I, lk 9.

²⁰⁸ RKTko 19.04.2017, 3-2-1-15-17, p 11.

²⁰⁹ Vt nt RKTko 08.01.2014, 3-2-1-165-13, p 16.

TsMS § 230 lg 4 sätestab, et ülalpidamisasjas võib kohus kohustada poolt esitama andmed ja dokumendid oma sissetuleku ja varalise seisundi kohta, hoiatades teda, et võimalik on teha käesoleva paragrahvi lõikes 5 nimetatud järelepärimine. Riigikohus on sätet selgitades märkinud, et lapse ülalpidamisasjas peab kohus vajadusel tegema pooltele ettepaneku esitada lisatõendeid või neid ise koguma.²¹⁰ Seega erinevalt tavapärasest hagimenetlusest, kus kohus rajab otsuse üksnes poolte esitatud tõenditele ning hindab seda, kas üks või teine asjaolu on piisavalt tõendatud, tuleb kohtul nii vanema esitatud asjaolusid kui ka tõendeid kohustatud vanema varalise seisundi kohta mitte üksnes hinnata, vaid ka iseseisvalt kontrollida. Siiski peab kohus esmalt proovima saada teavet menetlusosalistelt endilt ning hoiatama, et kohus võib ise järelepärimisi teha.²¹¹

Kohtupraktikas on kohustatud vanema varalise seisundi kindlaks tegemiseks kogunud kohtud omaalgatuslikult tõendeid eelkõige juhtudel, kus kohustatud vanem nõuab elatise suuruse vähendamist tuginedes oma kehvale varalisele seisule. Näiteks on maakohus uurinud enda algatusel kohustatud vanema väiteid selle kohta, et tema sissetulek on alla töötasu miinimummäära. Kohus on kontrollinud kohustatud vanema väidet töötamise registri, liiklusregistri ja kinnistusraamatu kannete põhjal ning nõudnud teavet ka Maksu- ja Tolliametilt.²¹² Samas ei ole maakohus pidanud aga lahendis 2-21-126009 vajalikuks kohustatud vanema majandusliku seisukorra kohta tõendeid koguda, kuna kohustatud vanem ei ole esile toonud, et tema majanduslik seisukord ei võimalda nõutavas ulatuses elatist tasuda. Samas ei olnud ka laps välja toonud, et kohustatud vanema sissetulekust sõltuvalt võiks elatise suurus olla PKS § 101 alusel arvatust suurem.²¹³

Maakohus ei ole aga tsiviilasjas nr 2-22-15725 pidanud vajalikuks omaalgatuslikult kohustatud vanema sissetulekute suurust kontrollida olukorras, kus laps tugineb kohustatud vanema keskmisest paremale sissetulekule. Maakohus hindas, et kohustatud vanem on esitatud palgateatisega tõendanud, et tema keskmine töötasu on 1716,28 eurot kuus, samas kui laps ei ole esitanud ühtegi tõendit, mis kinnitaks tema väidet, et kohustatud vanema sissetulek on hoopis 3000 eurot kuus. Kuivõrd laps lähtus elatise suuruse arvutamisel kohustatud vanema sissetulekust, mida laps ei tõendanud, ei pidanud kohus nähtavalt põhjendatuks elatise nõudmist PKS § 101 alusel arvatust suuremas ulatuses. Kohus leidis sealjuures, et kohustatud vanem

²¹⁰ RKTko 29.04.2015, 3-2-1-21-15, p 11.

²¹¹ T. Uusen-Nacke (viide 19), lk 497.

²¹² VMko 28.08.2023, 2-23-7292, p 12.

²¹³ HMKo 21.04.2022, 2-21-126009, p 46.

on kohustatud lapsele tasuma vaid lapsele tehtavad vajalikud ja põhjendatud kulud, võtmata sealjuures seisukohta, kas lapse igakuised kulud ületavad seadusjärgset miinimumi.²¹⁴

Samas mõistis maakohus lahendis 2-21-7320 alates 2022. aastast kehtivate PKS sätete alusel kohustatud vanemalt lapse kasuks välja elatise PKS § 101 alusel arvatud elatise suurusel suuremas ulatuses, kuna kohtu hinnangul võimaldas kohustatud vanema varaline seis lapsele suuremat elatist tasuda. Maakohus leidis, et kuigi hageja ei esitanud kohtule asjaolusid ega tõendeid elatise väljamõistmiseks suuremas ulatuses, kui see oleks lapse kohta alates 01.01.2022 PKS § 101 alusel arvatud summa, peab kohus analüüsima, kas esinevad asjaolud elatise väljamõistmiseks ulatuses, mida hageja on nõudnud. Kohus kontrollis kohustatud vanema varalist seisust Maksu- ja Tolliametis, Eesti Töötukassa ning Sotsiaalkindlustusametis kaasabil ning kontrollis kostjale kuuluva vara olemasolu äriregistrist, kinnistusraamatust ja Transpordiameti liiklusregistrist. Lahendis viitas maakohus Riigikohtu otsusele asjas nr 2-19-19160, kus Riigikohus märkis, et varem kehtinud õigusega võrreldes on erinev see, et kohus võib PKS § 102 lg 3 kohaselt elatise välja mõista PKS § 101 alusel arvatud summast suuremas ulatuses sõltumata sellest, kas pooled sellele tuginevad.²¹⁵

Kui lähtuda kohtupraktikas käibel olevast põhimõttest, et PKS § 101 alusel suurema elatise nõudmisel tuleb lapsel suurema elatise aluseks olevaid asjaolusid endal tõendada, tähendab see seda, et laps peab olema teadlik kohustatud vanema tegelikest sissetulekutest ning tema vara suurusel. Juhtudel, kus vanemate koostöö on ammu lõppenud ning lapse ja kohustatud vanema vahel suhtlus puudub, võib autori hinnangul olla eluliselt usutav, et lapsel või last peamiselt kasvataval vanemal puudub igasugune ülevaade kohustatud vanema tegelikust varalisest seisust. Kuigi PKS § 104 võimaldab lapsel kohustatud vanemalt nõuda tema sissetulekute ja vara kohta teavet elatise suuruse kindlakstegemiseks ka väljaspool kohtumenetlust, oleks naiivne eeldada, et kohustatud vanemad asjakohaseid tõendeid igal juhul esitavad. Samuti on nähtunud ka kohtumenetlustes, et mõnel juhul on kohustatud vanemad teeninud tulu näiteks sularahas, mistõttu ei ole ka kohtul endal võimalik sissetulekute kindlat suurust andmete puudumise tõttu tuvastada.²¹⁶ Riigikohus on vanema varalise seisundi hindamisel lubanud elatisvaidlustes muuhulgas arvestada ka vanema elustandardit, kui kohustatud vanem varjab oma sissetulekuid või tema sissetuleku suuruse tuvastamine ei ole muul põhjusel võimalik.²¹⁷

²¹⁴ PMKo 19.05.2023, 2-22-15725, p 11-13.

²¹⁵ VMKo 14.06.2023, 2-21-7320, lk 10-11.

²¹⁶ Vt nt TrtRnKo 05.05.2023, 2-22-111975, p 10.

²¹⁷ RKTko 13.04.2016, 3-2-1-17-16, p 14.

Erinevalt lapse elulaadi või lapse tegelike vajaduste suuruse kindlaksmääramisest on kohustatud vanema varalise seisu omaalgatuslik kontrollimine kohtutel võimalik ning lapse huvidest lähtuvalt ka põhjendatud. Nagu eelnevalt viidatud, on kohtutel võimalik vanemate sissetuleku suurust ning vara olemasolu kontrollida töötamise registrist, kinnistusraamatust, liiklusregistrist, äriregistrist, samuti on kohtul õigus nõuda asjakohast teavet krediitiasutustelt, sotsiaalkindlustusametilt, Maksu- ja Tolliametilt, töötukassalt, vanema tööandjalt ning endiselt tööandjalt. Ametnike puhul on nende palgaandmeid võimalik kontrollida ka rahandusministeeriumi avalikustatud ametnike palgaandmetest, mis on avalikult kättesaadav kõigile.²¹⁸

Ka seadusandja eesmärk on olnud kohustatud vanema keskmisest paremat varalist seisu arvestada juba konkreetsele lapsele PKS § 101 alusel määratavas miinimumelatises, mille asjaolude väljaselgitamine on Riigikohtu praktika kohaselt kohtu ülesanne. Perekonnaseaduse muudatuste eelnõu seletuskirjas on seadusandja selgitanud, et vanemate kokkuleppel või kohtu poolt määratuna võib ka PKS § 101 lg-s 4 sätestatud baassummale lisatav protsent olla keskmise brutokuupalga asemel 3% kohustatud vanema kuutasust.²¹⁹ Kohustatud vanema kuutasu alusel baassumma suurendamist toetab ka Justiitsministeeriumi 2022. aastast lapse miinimumelatisel suuruse arvutamiseks loodud elatiskalkulaator, mis võimaldab keskmise brutokuupalga asemel märkida elatise arvutamise valemisse kohustatud vanema keskmise brutosissetuleku. Sellist lähenemist kasutas Harju Maakohus tsiviilasjas 2-22-38, kus kohus leidis, et kuna elatist maksuma kohustatud vanem saab Eesti keskmisest brutokuupalgast suuremat sissetulekut, on mõistlik lapsele makstava miinimumelatisel summa arvutamisel liita baassummale kolm protsenti kohustatud vanema sissetulekust, mitte Eesti Vabariigi keskmisest brutokuupalgast. Sealjuures kontrollis kohus kohustatud vanema sissetulekut Rahandusministeeriumi avalikult kättesaadavaks tehtud ametnike palgaandmetest.²²⁰

Seaduse tekst iseenesest sellist lähenemist ei toeta ning sellest tulenevalt on ka Tartu Ringkonnakohus selgitanud, et kohus ei saa PKS § 101 lg 4 kohaldamisel lähtuda keskmise brutokuupalga asemel kohustatud vanema kuutasust.²²¹ Ringkonnakohus selgitas, et kummagi vanema varalist seisundit arvestades saab kohus üksikjuhtumi asjaolusid arvestades mõista välja PKS § 101 alusel arvutatust suurema elatise PKS § 102 lg 3 alusel. Sealjuures viitas kohus

²¹⁸ Ametnike palgaandmete põhjal on kohustatud vanema sissetulekut kontrollinud kohus näiteks tsiviilasjas 2-2-38 (HMKo 26.10.2022, p 8.1).

²¹⁹ Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus, 474 SE, seletuskiri I, lk 1.

²²⁰ HMKo 26.10.2022, 2-22-38, p 8.1.

²²¹ TrtRnKo 07.09.2022, 2-21-117241, p 23.

aga ka sellele, et kui laps soovib elatist, mille suurus ületab PKS § 101 alusel arvatud elatise suurus, tuleb lapsel TsMS § 230 lg-st 1 lähtuvalt ka oma vajadusi tõendada.²²²

Erinevalt eelnevalt viidatud Tartu Ringkonnakohtu otsusest on Tallinna Ringkonnakohus tsiviilasjas 2-21-17109 ja tsiviilasjas 2-20-14693 pidanud siiski lubatavaks miinimumelatise arvutamiseks liita baassummale Eesti Vabariigi keskmise brutokuupalga asemel 3% kohustatud vanema keskmisest brutokuupalgast.²²³ Tsiviilasjas 2-20-14693 arvutas ringkonnakohus ka lapsele PKS § 101 alusel arvutatavat miinimumelatist lähtudes kohustatud vanema keskmisest sissetulekust, sealjuures kohus tuvastas kohustatud vanema sissetulekute suuruse kohustatud vanema enda esitatud tõendite pinnalt. Ringkonnakohus viitas, et PKS § 102 lg 3 järgi võib kohus mõista kohustatud vanemalt tema varalisest seisundist tulenevalt suurema elatise, st lisada PKS § 101 lg-s 4 nimetatud keskmise brutokuupalga asemel vanema tegeliku brutosissetuleku. Kuna kohustatud vanema keskmisest suurem sissetulek tõstis PKS § 101 alusel arvutatava miinimumelatise suurus, ei olnud kohtu hinnangul vajalik lapsel tõendada oma vajaduste katmiseks tehtavate kulutuste suurus.²²⁴

Vaatamata sellele, kas kohtud lähtuvad elatise suuruse väljamõistmisel võimalusest asendada PKS § 101 lg-s 4 baassummale liidetava Eesti Vabariigi keskmine brutokuupalk kohustatud vanema keskmise brutokuupalgaga või suurendavad PKS § 101 alusel arvutatavat elatist PKS § 102 lg 3 alusel kohustatud vanema keskmise brutokuupalga ulatuses mõne muu valemi alusel, ei eelda autori hinnangul kohustatud vanema keskmisest suurema sissetulekuga arvestamine lapse kohustust neid asjaolusid tõendada. Riigikohus on selgitanud, et PKS § 102 lg 3 alusel elatise väljamõistmine suuremas ulatuses, kui seda oleks PKS § 101 alusel arvatud elatise summa, on kohtu diskretsiooniotsus. Sealjuures võib suuremas summas elatise välja mõista ka vaatamata sellele, kas pooled ise sellele tuginevad või mitte.²²⁵ Autori hinnangul ei eelda TsMS § 230 lg 3, et kohus võiks lapse huve puudutavas vaidluses koguda tõendeid, sh TsMS § 230 lg-s 4 nimetatud tõendeid vanema sissetuleku ja varalise seisundi kohta, üksnes kontrollimaks, kas kohustatud vanem on võimeline tasuma lapsele elatist PKS § 101 sätestatud miinimummääras.

²²² TrtRnKo 07.09.2022, 2-21-117241, p 29.

²²³ TlnRnKo 30.05.2023, 2-21-17109, p 58; TlnRnKo 18.12.2023, 2-20-14693, p 13.2.

²²⁴ TlnRnKo 18.12.2023, 2-20-14693, p-d 13.2, 13.3 ja 18.2.

²²⁵ RKTko 22.06.2022, 2-19-19160, p 14.8.

4. KOHTUTE ROLL ASJAOLUDE VÄLJASELGITAMISEL JA TÕENDAMISEL ELATISE VÄHENDAMISEL ALLA MIINIMUMMÄÄRA

4.1 Kohustatud vanema keskmisest kehvem varaline seisundi hindamine

PKS § 102 lg 1 sätestab, et isik vabaneb ülalpidamiskohustusest selles ulatuses, milles ta ei ole tema muid kohustusi ja varalist seisundit arvestades võimeline andma teisele isikule ülalpidamist, kahjustamata enese tavalist ülalpidamist. PKS § 102 lg 2 kohaselt võib kohus mõjuval põhjusel vähendada elatist alla käesoleva seaduse § 101 alusel arvutatud elatise summa. PKS § 102 lg 2 neljanda lause kohaselt võib mõjuv põhjus olla muu hulgas vanema töövõimetus või olukord, kus vanemal on teine laps, kes elatise väljamõistmise korral käesoleva seaduse §-s 101 sätestatud ulatuses osutuks varaliselt vähem kindlustatuks kui elatist saav laps.

PKS § 102 lg 2 loetelu mõjuvatest põhjustest ei ole ammendav ning kohus saab iga üksikjuhtumi asjaolusid arvestades hinnata, kas esineb mõjuv põhjus miinimumelatisest väiksema elatise väljamõistmiseks või mitte.²²⁶ Ka 2022. aastast kehtiva PKS elatise väljamõistmise regulatsioon jättis mõjuvate põhjuste näitliku loetelu endiseks ning seadusemuudatusega parandati üksnes sätte sõnastust, millega viidati uutele elatise arvutamise alustele.²²⁷ Kohtupraktikas on vähemalt autorile näivalt üks peamisi argumente elatise vähendamiseks alla PKS § 101 alusel arvutatud summa kohustatud vanema kehv varaline seisund.

Vanematel on lapse ülalpidamiskohustuse täitmiseks kohustus hankida nii enda kui ka oma laste vajaduste rahuldamiseks vajalikud vahendid.²²⁸ Seadusandja on 2022. aastal kehtima hakanud perekonnaseaduse muudatuste eelnõud tehes selgitanud, et perekonnaseaduse ülalpidamiskohustusi puudutava peatüki mõte on arvesse võtta vanema varalist seisust tervikuna, mitte üksnes tema sissetulekut.²²⁹ Ka Riigikohus on selgitanud, et miinimummäärast väiksema elatise väljamõistmine lapsele on põhjendatud üksnes juhul, kui vanema varaline seisund ei võimalda lapsele vajalikus suurusel elatist maksta.²³⁰ Sealjuures tuleb vanema piisava sissetuleku teenimise kohustuse täitmise hindamisel arvestada ka näiteks vanema vanust,

²²⁶ RKTko 28.10.2015, 3-2-1-124-15, p 15.

²²⁷ Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus, 474 SE, seletuskiri I, lk 8.

²²⁸ RKTko 25.04.2018, 2-16-100215, p 20 ja seal viidatud kohtupraktika.

²²⁹ Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus, 474 SE, seletuskiri II, lk 2.

²³⁰ RKTko 24.10.2012, 3-2-1-118-12, p 14.

haridust, kvalifikatsiooni ning tervislikku seisundit.²³¹ Kui vanemal on tuvastatud töövõime kaotus, tuleb hinnata, kas vanem on täieliku töövõimetu või võimaldab tema osaline töövõime siiski sissetulekut saada ning sellest elatist maksta.²³² Vajadusel tuleb kohustatud vanemal müüa ka talle kuuluvaid esemeid ülalpidamiskohustuse täitmiseks vajalike vahendite saamiseks.²³³

Riigikohus on enne 2022. aastat kehtinud PKS redaktsiooni põhjal selgitanud, et PKS § 102 lg 2 alusel on võimalik miinimumelatisest väiksema elatise väljamõistmine üksnes mõjuval põhjusel koostoimes muude asjaoludega, näiteks vanemate halva varalise seisundiga, ning üksnes juhul, kui menetlusosaline sellele tugines ja kohus oli seda pooltega arutanud.²³⁴ Riigikohus on kinnitanud, et PKS § 102 lg 2 mõttes mõjuvale põhjusele peab ka 2022. aastast kehtiva PKS redaktsiooni alusel elatise väljamõistmise menetluses tuginema kohustatud vanem, kes peab mõjuva põhjuse aluseks olevad asjaolud välja tooma ning neid tõendama.²³⁵

Riigikohtunikud Peeter Jerofejev, Villu Kõve ning Ants Kull on aga tsiviilasjas nr 2-16-11905 tehtud otsuse osas erimeelt osas, mis puudutab seisukohta, et kohus ei või omal algatusel arvesse võtta asjaolu, mis võimaldab elatise vähendamist PKS § 102 lg 2 alusel. Riigikohtunikud rõhutasid, et TsMS § 436 lg 6 õigustab ja kohustab kohut kõiki perekonnaasju lahendama võimalikult õigesti ja õiglaselt ning see hõlmab ka vanemate varaliste võimaluste ja lapse vajaduste kindlakstegemist elatisasjades. Riigikohtunikud leidsid eriarvamuses, et seaduse järgi võib kohus ülalpidamisasjas elatise maksmise kohustuse hindamisel ja elatise suuruse määramisel arvestada asjaolusid, mida pool ise ei esita.²³⁶ Kui lähtuda aga Riigikohtu selgitusest, et TsMS § 436 lg 6 eesmärgiks on elatisasjades kaitsta last²³⁷ ning asjaolust, et Riigikohus on kohtu kohustust – selgitada välja vajalikud asjaolud – kohaldanud eelkõige lapse huvide kaitset silmas pidades²³⁸, tuleks siiski järeldada, et kohus saab lapse huvidest ja vajadustest lähtuvat elatist vähendada üksnes kohustatud isiku taotlusel ning kui kohustatud isiku esiletoodud ning tõendatud asjaolud seda võimaldavad.

Vaatamata väljendatud eriarvamusele, levib kohtupraktikas valdavalt seisukoht, et kohustatud vanem peab esile tooma ning tõendama asjaolusid, millest tulenevalt ei ole ta võimeline oma

²³¹ RKTko 25.04.2018, p 2-16-100215, p 20.

²³² RKTko 24.10.2012, 3-2-1-118-12, p 14.

²³³ RKTko 12.03.2007, 3-2-1-19-07, p 12.

²³⁴ RKTko 09.06.2017, 3-2-1-35-17, p 28-28.3.

²³⁵ RKTko 22.06.2022, 2-19-19160, p 15.2.

²³⁶ Riigikohtunike P. Jerofejev, A. Kull, V. Kõve 28.03.2018 eriarvamus tsiviilasjas 2-16-11905, p 3.

²³⁷ RKTko 28.03.2018, 2-16-11905, p 23.

²³⁸ T. Uusen-Nacke (viide 19), lk 493.

kohustust lapse ülalpidamiseks vajalikus suuruses täitma. Näiteks ei ole maakohus pidanud vajalikuks koguda tõendeid kohustatud vanema majandusliku seisukorra kohta, kuna kohustatud vanem ei ole esile toonud, et tema majanduslik seisukord ei võimalda nõutavas ulatuses elatist tasuda. Maakohus märkis, et kuna vanem on kohustatud hankima sissetuleku, mis võimaldab tal tagada lapse ülalpidamise, eeldab kohus, et kohustatud vanema majanduslik olukord on piisavalt hea.²³⁹ Samuti on maakohus tsiviilasjas nr 2-23-7159 märkinud, et kuna kohustatud vanem ei ole esitanud ühtegi väidet ega tõendit selle kohta, et ta ei oleks majanduslikult suuteline elatist tasuma, puudub kohtul alus elatise vähendamiseks alla miinimummäära.²⁴⁰

Töö autor on varasemalt järeldanud, et kohtutel tuleks TsMS § 230 lg 3 kohaselt lapse huvides omal algatusel või poolte kaasabil vanemate sissetulekute suuruse kohta tõendeid koguda. Siiski ei ole autori hinnangul lapse huvidest lähtuvalt asuda kohtul elatise suurust vähendama üksnes juhul, kui kohustatud vanema sissetulekud on näiteks keskmisest väiksemad. Kohtupraktikas on korduvalt rõhutatud, et vanemal on lapse ülalpidamise kohustusest tulenevalt kohustus teenida sissetulekut ning lapse ülalpidamise kohustusest ei saa vanem vabaneda üksnes põhjusel, et tal ei ole sissetulekut või tema sissetulek on liiga väike.²⁴¹ Seega ei saaks kohus üksnes kohustatud vanema varalist seisundit kindlaks tehes jõuda seisukohale, et esinevad mõjuvad põhjused elatise vähendamiseks PKS § 102 lg 2 alusel. Näiteks peab vanem tõendama, et tema tervislik seisund ei võimalda tal suuremat sissetulekut teenida.²⁴²

Harju Maakohus on tsiviilasjas nr 2-22-1465 vähendanud PKS § 102 lg 2 alusel seaduses sätestatud miinimumelatise suurust näiteks põhjusel, et kohustatud vanemal on olnud pikka aega puuduv töövõime ning raske puue ning tema sissetuleku suurendamine on tervisliku seisundi tõttu objektiivselt takistatud. Sealjuures esitas kohustatud vanem ise kohtule tõendid oma sissetulekute ning kulude kohta. Kohtuotsusest ei nähtu aga, et kohus oleks kontrollinud, kas kohustatud vanemal on muu vara, mille arvel elatist suuremas ulatuses tasuda.²⁴³ Tsiviilasjas nr 2-21-137993 leidis Tartu Maakohus, et kohustatud vanemalt lapsele miinimumsummas elatise väljamõistmine oleks kohustatud vanemale ebamõistlikult koormav, kuna vanemal on tuvastatud puuduv töövõime, kohtule esitatud konto väljavõttest ei nähtu

²³⁹ HMKo 21.04.2022, 2-21-126009, p 46.

²⁴⁰ HMKo 10.10.2023, 2-23-7159, p 7.

²⁴¹ RKTko 24.10.2012, 3-2-1-118-12, p 15; RKTko 13.04.2016, 3-2-1-17-16, p 11; RKTko 13.02.2018, 2-16-2343, p 13.

²⁴² TlnRnKo 29.02.2024, 2-22-101470, p 22.1; TlnRnKo 06.02.2024, 2-20-1245, p 32, HMKo 21.11.2023, 2-23-9772, p 15.

²⁴³ HMKo 17.02.2023, 2-22-1465, p-d 15 ja 18.

kohustatud vanemale laekuvat töötasu ning hageja ei ole esitanud tõendeid kohustatud vanemale kuuluvate kinnistute kohta, mistõttu on need väited jäänud paljasõnaliseks.²⁴⁴ Tartu Ringkonnakohus leidis eelnevalt viidatud maakohtu otsust läbi vaadates, et maakohus ei ole kohustatud vanemalt kinnisvara olemasolu või selle puudumise kohta tõendeid nõudnud ega ise kogunud. Ringkonnakohus viitas, et maakohtul tuleb hinnata lisaks kostja sissetulekule ka tema varalist seisundit. Lisaks märkis ringkonnakohus, et maakohtul tuleb miinimumelatisest väiksema elatise väljamõistmisel arvestada ka lapse huve ning seda, kas elatise vähendamine on vanema ja lapse huve kaaludes proportsionaalne.²⁴⁵

Kohtud on siiski vanemate varalist seisu kontrollinud ka omal algatusel, kui kohustatud vanem on tuginenud menetluses PKS § 102 lg 2 alusel elatise vähendamisele. Näiteks on maakohus tsiviilasjas nr 2-23-7679 kontrollinud kohustatud vanema sissetulekut päringutega krediidasutustele ning leidis koosmõjus asjaoludega, et kohustatud vanem on töötu, tema suhtes on välja kuulutatud pankrot ning kohustatud vanemal on ka teise lapse ülalpidamiskohustus, ei ole kohustatud vanem võimeline lapsele seadusjärgses miinimumsummas elatist tasuma. Asjaolusid, et vanem on töötu, tema suhtes on välja kuulutatud pankrot ning tal on ka teise lapse ülalpidamiskohustus, tõendas kohustatud vanem. Sealjuures ei nähtu kohtuotsusest, millistel põhjustel ei ole kohustatud vanem endale tööd leidnud.²⁴⁶ Kohtupraktikas siiski kohustatud vanema kindla sissetuleku puudumise tõttu ilma selleks mõjuvate põhjusteta elatist alla seadusjärgse miinimummäära reeglina ei vähendata.²⁴⁷

Kui kohus on tuvastanud, et kohustatud vanemal puudub sissetulek või see on keskmisest väiksem, ning kohustatud vanem on tõendanud, et tal puudub võimalus piisavat sissetulekut teenida, tuleb kohtul siiski ka hinnata, kas vanemal on võimalus enda kohustusi täita ka enda muu vara arvel. Näiteks on Riigikohus pidanud võimalikuks kohtul TsMS § 436 lg 6 alusel oma algatusel välja selgitada, kas kohustatud vanem on pärinud vara, mille võõrandamise korral oleks tal võimalik lastele elatist tasuda, ning seda isegi juhul, kui pärijate tegelik ring ning kinnisasja väärtus on teadmata.²⁴⁸ Tsiviilasjas nr 2-23-6603 on kohus kontrollinud kohustatud vanema muu vara olemasolu ning märkinud, et kui kohustatud vanema sissetulekust ei piisa lastele elatise maksmiseks, on kohustatud vanemal võimalik jagada ühisomandisse kuuluv

²⁴⁴ TrtRnKo 22.02.2023, 2-21-137993, vaidlustatud Tartu Maakohtu 10.11.2022 otsust, p 3.

²⁴⁵ TrtRnKo 22.02.2023, 2-21-137993, p-d 9 ja 11.

²⁴⁶ HMKo 12.10.2023, 2-23-7679, p 7.

²⁴⁷ TMKo 07.06.2022, 2-21-12106, p 13; HMKo 31.05.2023, 2-22-12680, p 17; VMKo 25.04.2023, 2-23-372, p 10; PMKo 20.11.2023, 2-23-5582, p 13.

²⁴⁸ RKTko 25.04.2018, 2-16-100215, p 22.

kinnistu, mis ei ole kohustatud vanema elukohaks, ning tasuta lastele elatist ühisvara jagamisel saadava hüvitise eest.²⁴⁹

PKS § 102 lg 2 alusel seaduses sätestatud miinimumelatise suuruse vähendamisel on kohtud muuhulgas lähtunud sellest, et elatise maksmisel jääks kohustatud vanema sissetulekust piisavalt vahendeid ka iseenda toimetuleku tagamiseks. Tulenevalt PKS § 102 lg-st 2, kui kohustatud vanemal on ka keskmisest kehvem varaline seisund, peab ta kasutama enda käsutuses olevaid vahendeid enda ja lapse ülalpidamiseks ühetaoliselt. Kui kohustatud vanemal on igakuiseid kulutusi oluliselt rohkem kui lapsel, on kohtud märkinud muuhulgas, et kohustatud vanem on kohustatud piirama enda kulutuste suurust lähtudes lapse ülalpidamise kohustusest.²⁵⁰ Ka Riigikohus on varasemas kohtupraktikas märkinud, et kui vanema sissetulekust ei ole võimalik katta nii tema kui ka lapse minimaalseid vajadusi, tuleb sissetulek jagada proportsionaalselt lapse ja vanema vajadusi arvestades.²⁵¹ Sealjuures on lähtutud, et kohustatud vanemale jääks enda ülalpidamiseks statistikaameti poolt arvatud arvestuslik elatusmiinimum.²⁵²

Kohtupraktikas ei ole lapsele elatise suurust vähendatud muuhulgas põhjustel, et kohustatud vanemal on võlad ning tal on raskusi nende tasumisega. Näiteks on ringkonnakohus tsiviilasjas nr 2-22-2344 märkinud, et elatise suuruse vähendamist ei õigusta see, et elatist maksuma kohustatud isik on jätnud varasema perioodi eest elatise lapsele nõuetekohaselt tasumata, mistõttu on kohustatud vanem nüüd raskustes oma elatisvõla tasumisega.²⁵³ Ka ei ole kohus arvestanud elatise suuruse kindlaksmääramisel kohustatud vanema laenukohustusega, mis on võetud sissetulekute kompenseerimiseks. Kohus on märkinud, et kiirlaenude võtmine on finantskäitumine, mille puhul tuleb kaaluda, kas sellise kohustuse võtmine on taskukohane ja mõistlik.²⁵⁴ Samuti ei ole kohus pidanud elatise vähendamise aluseks üksnes asjaolu, et välja on kuulutatud kohustatud vanema pankrot, kuna miinimumpalka peaks suutma teenida ka inimene, kelle pankrot on välja kuulutatud.²⁵⁵ Lisaks ei ole kohtupraktikas peetud mõjuvaks põhjuseks elatise vähendamiseks asjaolu, et kohustatud vanem viibib vanglas, kuna kohustatud

²⁴⁹ HMKo 11.12.2023, 2-23-6603, lk 13.

²⁵⁰ HMK o 03.11.2023, 2-23-5125, p 33.

²⁵¹ RKTko 09.06.2017, 3-2-1-35-17, p 21.4.

²⁵² TlnRnKo 27.02.2024, 2-22-2344, p 20.3.3; HMKo 25.04.2023, 2-22-4568, p 11.

²⁵³ TlnRnKo 27.02.2024, 2-22-2344, p 21.

²⁵⁴ TMKo 15.05.2023, 2-23-2356, p 13.

²⁵⁵ TMKo 16.02.2024, 2-23-16262, p 7.

vanem on vangistuse kaasa toonud kuriteo toimepanemisega ise pannud ennast olukorda, kus ta ei saa teenida suuremat sissetulekut.²⁵⁶

Kui kohus on menetluse käigus tuvastanud, et kohustatud vanemal on potentsiaali teenida ka keskmisest suuremat sissetulekut, on küsitav, kas see on alus elatise suurendamiseks PKS § 102 lg 3 alusel. Riigikohus on varasemas kohtupraktikas siiski rõhutanud, et vanem peab hoolimata oma halvast varalisest seisundist andma üldjuhul lapsele ülalpidamist seaduses sätestatud miinimummääras. Seetõttu ei saa kohustatud vanemalt nõuda, et ta teeniks sissetulekut, mis võimaldab tasuda miinimummäärast suuremat elatist.²⁵⁷ Samas ei saa aga autori hinnangul välistada, et kui lapse keskmised suuremad kulutused tema tegelike vajaduste rahuldamiseks on tuvastatud, ei võiks kohtud nõuda kohustatud vanemalt talle kuuluva vara müümiseks, kui see ei seaks ohtu kohustatud vanema enda toimetuleku.

4.2 Kohustatud vanema teiste laste huvidega arvestamine

Mõjuvaks põhjuseks elatise vähendamiseks alla seaduses sätestatud miinimumi on PKS § 102 lg 2 kohaselt muu hulgas olukord, kus kohustatud vanemal on ka teine laps, kes elatise väljamõistmisel PKS § 101 sätestatud ulatuses osutuks varaliselt vähem kindlustatuks kui elatist saav laps. Tartu Ringkonnakohtu kohtunik Triin Uusen-Nacke on tõstatanud küsimuse, kas kohus peaks tulenevalt oma järelevalvefunktsioonist arvestama lisaks elatishõude esitanud lapse huvidele ka kohustatud isiku teiste laste huvidega, kes ei kasva samas peres, kuid kes on kohustatud vanema ülalpidamisel.²⁵⁸ Riigikohtu seisukohtadest ja õiguskirjandusest ei ole võimalik üheselt järeldada, kas kohus peaks omal algatusel hindama, et väljamõistetud elatise korral on kohustatud vanema teiste lapse võimalused tagatud elatist nõudva lapsega võrdselt.²⁵⁹

Riigikohus on ka pärast 2022. aastal jõustunud perekonnaseaduse muudatusi jäänud seisukohale, et mõjuvate põhjusele elatise vähendamiseks peab tuginema kohustatud vanem, kes peab mõjuva põhjuse aluseks olevad asjaolud välja tooma ning neid ka tõendama.²⁶⁰ Kohtupraktikast nähtuvalt on siiski kohtud mõnel juhul omaalgatuslikult rahvastikuregistrist kontrollinud, kas kohustatud vanemal on ka teisi lapsi, kellele kohustatud vanem peab

²⁵⁶ TlnRnKo 22.08.2023, 2-21-19506, p 17, HMKo 20.11.2023, 2-23-11732, p 12.

²⁵⁷ RKTko 19.04.2017, 3-2-1-15-17, p 12.

²⁵⁸ T. Uusen-Nacke (viide 19), lk 495.

²⁵⁹ Samas, lk 496.

²⁶⁰ RKTko 22.06.2022, 2-19-19160, p 15.2

ülalpidamist andma.²⁶¹ Kummalgi juhul kohustatud vanemal rahvastikuregistrist nähtuvalt teisi lapsi peale elatist nõudva lapse polnud. Pärnu Maakohus on aga tagaseljaotsuses hinnanud kohustatud vanema sissetulekute suurust ning seda, kas kostja teised lapsed ei osutuks elatise väljamõistmisel vähem kindlustatuks kui elatisnõude esitanud laps. Kohtuotsuse põhjendustest nähtuvalt oli kohustatud vanem esitanud enne hagiavaldusele vastuse koostamist kohtule riigi õigusabi taotluse, milles oli märkinud enda sissetulekute suuruse ning toonud ise välja, et tema ülalpidamisel on lisaks elatist nõudvale lapsele veel kolm alaealist last. Hagiavaldusele kohustatud vanem siiski ei vastanud. Kohus tegi päringud kohustatud vanema sissetulekute hindamiseks Sotsiaalkindlustusametile ning Töötukassale. Kohus jõudis siiski seisukohale, et PKS § 101 alusel arvatud elatise maksmisel elatist nõudvale lapsele ei osutuks kohustatud vanema teised lapsed varaliselt vähem kindlustatuks.²⁶²

Isegi juhul, kui kohustatud vanem on menetluses toonud esile asjaolu, et tal on lisaks elatist nõudvale lapsele veel teisi ülalpeetavaid, kes osutuks varaliselt vähem kindlustatuks kui elatist saav laps, ei ole kohtud olnud aktiivsed teiste laste huve välja selgitama. Näiteks on tsiviilasjas nr 2-22-11663 toonud kohustatud vanem välja, et tema sissetuleku suurus ei võimalda maksta lapsele elatist suuremas määras kui 180 eurot kuus ning lisaks on tema ülalpidamisel veel üks alaealine laps. Kohtuotsuse põhjendustes selgitas kohus, et kostja on tööealine ning -võimeline, mistõttu eeldab kohus, et kohustatud vanema majanduslik olukord on piisavalt hea. Lisaks märkis maakohus, et vanemate teised lapsed ning neile elatise tasumine ei puutu vaidlusesse.²⁶³ Tsiviilasjas nr 2-23-2966, kus kohustatud vanemalt nõudsid elatist kuus last, on kohustatud vanem toonud välja asjaolu, et tal puudub püsiv sissetulek ning tema ülalpidamisel on veel kolm alaealist last. Kohus leidis, et kohustatud vanem ei ole tõendanud, et ta oleks töövõimetu. Kohustatud vanema esitatud kontode väljavõtetest nähtuvalt ei ole kohustatud vanema sissetulekud igakuiselt püsivad, ent samas on ta teinud enda kontole 1300 euro suuruse sissemaksu ning väljavõtetest nähtuvalt reisib ta sageli kahe riigi vahel. Kohtu hinnangul ei olnud kohustatud vanem esile toonud, et tal ei oleks võimalik anda lastele elatist miinimummääras ega teenida täiendavat sissetulekut.²⁶⁴

Riigikohus on siiski elatisasjades rõhutanud laste võrdse kohtlemise põhimõtet, viidates sealjuures ÜRO lapse õiguste konventsiooni artiklile 2, mille kohaselt tuleb lapsi kohelda

²⁶¹ VMKo 26.01.2024, 2-23-16359, p 13; TMKo 07.06.2022, 2-21-12106, p 13.

²⁶² PMKo 13.09.2023, 2-23-326, p 6.

²⁶³ HMKo 23.11.2022, 2-22-11663, p-d 8 ja 18.

²⁶⁴ HMKo 03.07.2023, 2-23-2966, lk-d 3,4 ja 5.

võrdselt.²⁶⁵ Viidatud lahendis väitis kohustatud vanem, et tema Soomes elavad lapsed jäävad vähem kindlustatuks kui elatist nõudev laps ning esitas statistilisi andmeid selle kohta, kui suur on lapse vajadus keskmiselt Soomes. Kuna maa- ja ringkonnakohus leidsid, et esitatud tõend ei olnud piisav Soomes elavate laste vajaduste tõendamiseks, leidis Riigikohus, et kohtud oleksid pidanud tegema kohustatud vanemale ettepaneku esitama täiendavaid tõendeid või nõudma neid asjakohastelt asutustelt ise.²⁶⁶

Riigikohus on väljendanud seisukohta, et vanemal, kes tugineb teiste laste ebavõrdsele olukorrale, tuleb need asjaolud esile tuua ning kohtul tuvastada, millised on kohustatud vanema kõigi laste vajadused ning võimalused neid vajadusi rahuldada.²⁶⁷ Kui kohustatud vanem ei ole kohtumenetluses toonud välja teiste lastega seotud kulused, tuleks autori hinnangul kohtul eeldada, et kõigi laste ülalpidamiseks kulub vähemalt kahekordne seadusjärgne miinimum, millest kohustatud vanema kanda on sellest pool. Kui kohustatud vanem on esile toonud, et ta tasub enda teistele lastele elatist seadusjärgsest miinimumist suuremas ulatuses, tuleks ka elatist nõudva lapse puhul arvestada, et teda koheldaks teiste ülalpidamist saama õigustatud lastega võrdselt.²⁶⁸ Kui kohustatud vanem on kohtuotsuse alusel kohustatud tasuma miinimummäärast suuremat elatist enda teistele lastele ning kohustatud vanema varaline seis ei võimalda miinimummääras elatise tasumist elatist nõudvale lapsele, ei ole see autori hinnangul siiski mõjuvaks põhjuseks elatist nõudva lapse elatise suuruse vähendamiseks. Sellisel juhul on kohustatud vanemal õigus TsMS § 459 lg 1 kohaselt nõuda uues hakis teistele lastele elatise suuruse muutmist.²⁶⁹

Kui kohustatud vanem on kohtumenetluses välja toonud enda teiste laste igakuised kulutused, on kohtud pidanud hindama sealjuures ka nende laste igakuiseid põhjendatud kulutusi, kellele kohtumenetluses elatist välja ei mõisteta.²⁷⁰ Olukorras, kus kohustatud vanem ei ole tema vahetul ülalpidamisel olevate laste kulutuste arvestuse osas välja toonud laste igakuiseid vajadusi ega enda võimalusi neid vajadusi rahuldada, on kohus aga leidnud, et elatise vähendamiseks alus puudub. Sealjuures on kohus välja toonud, et kohustatud vanema esiletoodu ei võimalda hinnata tema sissetulekut, teiste laste elukorraldust ega ka nende laste teise vanema panust, mistõttu kohtul puudub seaduslik alus elatise vähendamiseks olukorra

²⁶⁵ RKTko 28.03.2007, 3-2-1-21-07, p 12.

²⁶⁶ RKTko 28.03.2007, 3-2-1-21-07, p 14.

²⁶⁷ RKTko 25.04.2018, 2-16-100215, p 22.

²⁶⁸ Tallinna Ringkonnakohus on 28.11.2023 otsuses tsiviilasjas nr 2-22-16242 viidanud, et kõikide ülalpeetavate võrdsest ülalpidamiskohustusest kõrvale kaldumiseks peaks kohustatud vanem esitama veenvaid põhjendusi (p-d 41 ja 44).

²⁶⁹ RKTko 29.04.2015, 3-2-1-21-15, p 10.

²⁷⁰ HMKo 10.05.2023, 2-22-16242, p 33.

tõttu, kus kohustatud vanemal on teine laps, kes elatise väljamõistmisel jääks kohustatud vanema hinnangul varaliselt vähemkindlustatuks kui elatist saav laps.²⁷¹ Maakohus on ka tsiviilasjas nr 2-21-19635 leidnud, et kui kohustatud vanem on jätnud tõendamata, et miinimumelalise tasumisel jääb tema teine laps halvemasse olukorda, ei saa kohus sellist asjaolu üksnes vastuväite alusel hinnata.²⁷²

Autor ei nõustu seisukohaga, et kohtutel ei ole kohustust üksnes kohustatud vanema vastuväite korral välja selgitada lisaks hagi esitanud lapse huvidele ka kohustatud vanema teiste laste huve. PKS § 96 lg 1 ja PKS § 97 p 1 kohaselt on alaealine laps õigustatud oma vanemalt ülalpidamist saama. Lähtudes asjaolust, et kohtul on võimalik rahvastikuregistrist kontrollida kohustatud vanema laste arvu ning eeldusest, et igakuine elatis ühele lapsele ei või olla väiksem kui PKS § 101 alusel arvutatud summa, on võimalik kohtutel lapse elatisvaidluses arvestada ka kohustatud vanema teiste ülalpeetavate huvidega. Põhjendamatu oleks jõuda seisukohale, et lapse elatisvaidlustes on kohtutel kohustus lähtuda üksnes elatist nõudva lapse huvidest, kuna kohustatud vanemalt elatise väljamõistmine puudutab paratamatult ka kohustatud vanema teiste laste huve. Ka õiguskirjanduses on leitud, et kohus peab elatisasja lahendades arvestama omal algatusel kohustatud vanema teiste laste ülalpidamisvajadusi ning seda, et neid ei koheldaks elatist nõudvast lapsest halvemini.²⁷³ Arvestades riigikohtunike Peeter Jerofejevi, Villu Kõve ning Ants Kulli seisukohta, et TsMS § 436 lg 6 õigustab ja kohustab kohut kõiki perekonnaasju lahendama võimalikult õigesti ja õiglaselt, on autori hinnangul põhjendatud PKS § 102 lg 2 kohaldamisel pidada tõendamiskoormuse kandmisel erandiks kohustatud vanema teiste laste huvidega arvestamist ning kohtutel tuleks vajalikud asjaolud vajadusel selgitada välja ise.

²⁷¹ PMKo 30.05.2023, 2-22-12331, p 7.

²⁷² TMKo 17.10.2022, 2-21-19635, p 18.

²⁷³ Tsiviilkohtumenetluse seadustik II. Kommenteeritud väljaanne. (viide 77), § 436 komm. 3.3.5 (E.-K. Velbri, V. Kõve).

KOKKUVÕTE

Kuigi erinevalt teistest lapsi puudutavatest perekonnaasjadest lahendatakse alaealise lapse ülalpidamisvaidlused hagimenetluses, kehtib ka lapse ülalpidamisasjades lapse kui nõrgema poole huvidega arvestamise põhimõte. Kõige selgemalt viitavad hagita menetlusele omasele uurimisprintsibile hagilises perekonnaasjas TsMS § 436 lg 6 ning TsMS § 230 lg 3. Kuigi hagimenetlus teenib eelkõige poolte erahuve, on hagilises lapse ülalpidamisvaidluses hagita menetlusele sarnase uurimisprintsibi kohaldamise kaalukaks argumendiks kohtu kohustus kaitsta menetluses osaleva alaealise lapse kui nõrgema poole huve. Seega tuleb uurimisprintsipi kohaldades silmas pidada, et selle eesmärgiks on kaitsta last.

Riigikohus on enda seisukohtades lapse ülalpidamisvaidlustes kohaldatavale kohtute uurimisprintsibile küll korduvalt viidanud, kuid kohtupraktikast nähtuvalt ei ole üheselt selge, milles kohtute uurimisprintsip alaealise lapse ülalpidamisvaidluses seisneb. Sellest tulenevalt on kohtupraktika lapse huvide väljaselgitamisel elatisvaidlustes ebahühtlane. Peamiselt piirdub see lapsele seadusjärgse miinimumelatisel summa väljamõistmiseks vajalike asjaolude väljaselgitamisega.

1. jaanuarist 2022 kehtima hakanud elatise sätete kohaldamist selgitades on Riigikohus andnud selgelt märku, et vastutus PKS §-i 101 kohase miinimumelatisel suuruse arvutamiseks vajalike aluste väljaselgitamisel on kohtul. Samuti on Riigikohus väljendanud selgelt, et kohtutel on miinimummäärast suurema elatise väljamõistmiseks PKS § 102 lg 3 alusel õigus ka siis, kui pooled elatise suurendamise alustele ise ei tugine. Seega ei piirdu kohtute roll lapse huvide eest kaitsmisel üksnes seadusjärgse miinimumelatisel väljamõistmise ulatuses. Kohtutel on asja õigeks lahendamiseks õigus ning lapse huvide kaitsmisel ka kohustus selgitada välja kõik asjas tähtsust omavad asjaolud.

Kohtute uurimiskohustus ei peaks põhjendamatult kaasa tooma olukorda, kus asja lahendamiseks vajalike oluliste asjaolude väljaselgitamise ülesanne jääb üksnes kohtu kanda. Uurimiskohtus eeldab siiski koostööd menetlusosalistega ning selleks vajaliku selgitamiskohustuse täitmist. Sama kehtib ka tõendamiskoormuse jaotamisel kohtu ja menetlusosaliste vahel. Lähtuda tuleks sellest, et kohtul on kohustus tõendeid koguda juhul, kui see on vajalik laste huvide väljaselgitamiseks. Sealjuures ei peaks lapse ülalpidamisvaidluses tõendamisstandard sarnanema tavapärasele võistlevale menetlusele. Näiteks ei peaks kohtumenetluse eesmärk omaette olema lapse ülalpidamisvaidluses tõsikindlate tõendite kogumine, vaid keskenduda tuleks asjaolude põhistamisele.

Lähtuvalt PKS § 101 sätestatust, tuleb kohtutel lapse miinimumelalise suuruse kindlaks tegemiseks selgitada välja, kas 1) lapse eest makstakse lapsetoetust ja lasterikka pere toetust ning kummale vanemale toetus laekub, 2) kas kohustatud vanemal ja lapsel on kohtu poolt kindlaks määratud suhtluskord ning kui mitu täisööpäeva laps lahuselava vanema juures viibib, 3) kas kohustatud vanem on kohustatud elatist maksma veel sama pere teistele lastele ning kui jah, kas laste vanusevahe on väiksem kui kolm aastat või kas tegemist on mitmikega. Kuigi kohtutel on õigus need asjaolud välja selgitada poolte kaasabil, ei saa kohus jätta eelnevalt nimetatud asjaolusid hindamata üksnes seetõttu, et pooled pole nendele asjaoludele menetluses tuginenud. Tegemist on oluliste asjaoludega, millest sõltub lapse seadusjärgne miinimumelalise suurus.

Lapsetoetuse ja lasterikka pere toetuse saamise fakti on kohtutel võimalik kontrollida, tehes PKS § 230 lg-te 3 ja 5 alusel päringu Sotsiaalkindlustusametile. Kui lapse eest makstakse lapsetoetust või lasterikka pere toetust, loetakse, et nende toetuste arvel saab lapse vajadused rahuldada. Küll aga tuleb kohtul arvestada, et kui kohus on kohtuotsuse resolutsioonis sidunud lapsetoetuse või lasterikka pere toetuste saamise elatise summaga, võivad toetused vajada tulevikus ümberarvutamist ning seda tuleks märkida ka otsuse resolutsioonis.

Samuti tuleb kohtul välja selgitada, kas lapse ja lahuselava vanema suhtlemine on kindlaks määratud kohtulahendi alusel ning kas nende koosviibitud aeg jääb ajavahele vähemalt seitse kuni viisteist ööpäeva kuus. Kohtutel on võimalik seda asjaolu kontrollida kohtute infosüsteemist, mistõttu ei saa kohus PKS § 101 lg 6 sätestatut jätta arvestamata üksnes põhjusel, et menetlusosalised ei ole suhtluskorra olemasolule või lapse ja lahuselava vanema suhtlusele tuginenud. Sealjuures tuleb kohtutel suhtluskorra alusel viibitav aeg tuvastada võimalikult täpselt, et miinimumelalise summa põhjendamatu vähendamise tõttu ei saaks kahjustatud lapse huvid. Paraku ei võimalda kohtute määratud suhtluskorrad alati üheselt tuvastada, kas laps veedab kohustatud vanemaga ühes kuu vähemalt seitse ööpäeva. Kahtluse korral tuleks lapse huvidest lähtuvalt lugeda, et koosoldud aeg jääb alla seitsme ööpäeva kuus.

Lisaks on kohtutel kohustus lapsele miinimumelalise arvutamisel tuvastada olulise asjaoluna, kas kohustatud vanem on kohustatud tasuma elatist veel mõnele sama pere lapsele, kelle vanusevahe elatist nõudva lapsega on vähem kui kolm aastat. Kohtutel on võimalik seda tuvastada rahvastikuregistrisse tehtava päringuga. Kui kohus on seadusjärgse miinimumelalise summa arvutamisel kohaldanud PKS § 101 lg-t 7, peaks kohtuotsuse resolutsioonist nähtuma, et elatist vähendatakse PKS § 101 lg 7 ulatuses üksnes vanema lapse täiselaiseks saamiseni.

Kuigi PKS § 101 sätestatud eelduseid on võimalik ümber lükata, ei peaks kohus igaks juhuks hakkama selgitama välja asjaolusid, mis seda teha võimaldaksid. Selliseid asjaolud tuleks kohtu ette tuua lapsel, kuid sealjuures tuleks lapse huvidest lähtuvalt pidada kohtu kohustuseks selliseid võimalusi menetluses osapooltele selgitada.

Riigikohus on alates 1. jaanuarist 2022 kehtiva elatise regulatsiooni valguses selgelt rõhutanud, et seadusjärgsest miinimumelatise summas suuremas määras elatise väljamõistmine on kohtu diskretsiooniotsus, ning seda võib teha sõltumata sellest, kas pooled sellele tuginevad. Seega tuleks kohtutel lapse huvidest lähtuvalt tuvastada menetluses poolte kaasabil või omal algatusel olulised asjaolud, mis võiksid tingida ka miinimummäärast suurema elatise väljamõistmise. Vajadusel tuleb kohtutel seega ka ületada kohtule esitatud nõude piire.

Lapse tegelike vajaduste väljaselgitamisel PKS § 99 kohaselt tuleb eristada lapse esmavajadusteks tehtavaid kulutusi ning lapse varasemast elulaadist tulenevaid kulutusi. Menetlusökonomiat arvestades ei ole põhjendatud, et kohtud peaksid iga kord tuvastama lapse esmavajaduste rahuldamiseks tehtavaid kulutusi, kui elatist nõudev laps on soovinud PKS § 101 alusel arvutatud summast suuremat elatist. Kohtute kohustus lapse esmavajaduste väljaselgitamisel peaks olema menetlusosaliste kaasabil üksnes selliste oluliste asjaolude tuvastamine, mis tingiksid seadusjärgsest miinimumist suuremas summas elatise väljamõistmise. Näiteks võib olulisteks põhjusteks olla lapse tervislik seisund või keskmisest aktiivsem eluviis. Sealjuures tuleks kohtul neid asjaolusid arvesse võtta ka juhul, kui menetlusosalised neile asjaoludele ise tuginenud ei ole, kuid kohtule saavad need menetluse käigus muud moodi teatavaks.

Lapse igakuiste põhjendatud kulutuste hindamise vajaduse tingib ka lapse senine või varasem elulaad. Lapse elulaadiga arvestamisel ei saa lähtuda sellest, millised kulud on põhjendatud lapse esmavajaduste rahuldamiseks. Lapse elulaadist lähtuvalt võib olla põhjendatud näiteks iga-aastastel reisidel käimine või restoranis söömine. Kuna eelduslikult ei ole kohtutel võimalust lapse varasemat elulaadi omaalgatuslikult kontrollida, tuleb sellele menetluses tugineda lapsel.

Kohtutel on õigus lapsele määratavat elatist suurendada PKS § 102 lg 3 alusel ka põhjusel, et kohustatud vanema varaline seis on keskmisest parem. Sealjuures ei eelda PKS § 102 lg 3, et lapse igakuised esmavajadused ei saaks kaetud PKS § 101 alusel arvutatud miinimumelatise ulatuses. Kuna kohtutel on võimalus ning PKS § 230 lg 3 kohaselt õigus lapse vanemate sissetulekute suurust omal algatusel kontrollida, tuleks lapse huvidest lähtuvalt seda ka teha. Kuigi seaduse sõnastus ei võimalda kohustatud vanema sissetuleku suurust arvesse võtta PKS

§ 101 alusel arvatava elatise summa määramisel, on seadusandja eesmärk olnud siiski kohustatud vanema keskmisest paremat varalist seisut miinimumelatise määramisel arvestada. Lapse huve arvestades võiksid kohtud julgemalt menetluses välja selgitada kohustatud vanema tegeliku võimekuse lapsele elatist tasuda. Sealjuures on kohtutel võimalik andmeid koguda TsMS § 230 lg-s 5 nimetatud asutustelt ning samuti on kohtutel ligipääs nii kinnistusraamatusse, äriregistrisse, liiklusregistrisse. Seadusjärgses miinimummääras elatise väljamõistmine ei peaks olema eesmärk omaette, kui vanemate varaline seis võimaldab lapsele pakkuda oluliselt paremat elujärge.

Kuigi kohtutel on lapse ülalpidamisvaidluses paindlikud võimalused asjas tähtsust omavate asjaolude väljaselgitamiseks, on tõendamiskoormus mõjuvate põhjuste, mis võimaldavad miinimummääras elatist vähendada, olemasolu tõendamiseks PKS § 102 lg 2 mõistes jäetud kohustatud vanemale. Kui kohustatud vanem tugineb enda keskmisest kehvemale majanduslikule sisukorrale, tuleb kohtutel siiski lapse huvidest lähtuvalt tuvastada ning vajadusel omal algatusel ka kontrollida, milline on kohustatud vanema tegelik varaline seis.

Erandina tuleks kohtutel omal algatusel siiski kontrollida PKS § 102 lg 2 kohaldamise vajalikkust olukorras, kus kohustatud vanema teised ülalpeetavad lapsed võiksid elatist nõudvale lapsele elatise väljamõistmisel osutada varaliselt vähemkindlustatuks. Põhjendamatu oleks jõuda seisukohale, et lapse elatisvaidlustes on kohtutel kohustus lähtuda üksnes elatist nõudva lapse huvidest, kuna kohustatud vanemalt elatise väljamõistmine puudutab paratamatult ka kohustatud vanema teiste laste huve.

Üldistatult võib öelda, et kohtute peamine roll ülalpidamisvaidlustes on tuvastada nii iseseisvalt kui ka menetlusosaliste kaasabil olulised asjaolud, mis võimaldaksid kohtutel teha lahendi lapse huvidest lähtuvalt. Julgemalt võiksid kohtud seda rolli täita miinimummäärast suurema elatise väljamõistmiseks.

SUMMARY

The Role of Courts in Underage Child's claim for maintenance in cases falling Under the action-by-claim procedure

On 1 January 2022, amendments to the Family Law Act (FLA) entered into force, which linked the minimum monthly allowance for one child to the minimum monthly wage set by the Government. As a result of the amendment, there will no longer be a single statutory minimum benefit amount, but the minimum benefit will be calculated according to a formula, the components of which depend on each child.

The proportion of maintenance claims exceeding the statutory minimum is rather modest in court proceedings. On the other hand, in the author's view, the current wording of the Family Law Act and the reduction of the minimum maintenance amount have significantly increased the role of the courts in implementing the principle of judicial inquiry in maintenance disputes.

The author of the present study hypothesizes that the practice of the courts in maintenance disputes concerning minors is uneven with regard to the investigative principle of the courts and that the interests of the child are often overshadowed by the adversarial principle inherent in the proceedings. This Master's thesis aims to analyze the role of the courts in child maintenance disputes and whether and how the courts can protect the interests of the child, the weaker party, in maintenance proceedings. In doing so, the author analyses whether the courts' obligation to investigate differs when awarding a statutory minimum maintenance or a higher or lower amount.

The paper consists of four main sections, which are further divided into subsections. In the first chapter, the author discusses the application of the features of non-adversarial proceedings in litigious maintenance disputes involving minors. In doing so, the author analyses the possible right of the courts to investigate the facts independently, to ask the parties to the proceedings for further evidence, to gather such evidence in the proceedings on their initiative, and the right to go beyond the limits of the claim in resolving the dispute. The second chapter discusses the role of the courts in establishing the facts and in providing evidence for the award of the statutory minimum maintenance. In the third chapter, the author discusses the investigative principle of the courts in order to award maintenance over the minimum, as well as the possible material facts that could be relevant for an award of maintenance over the minimum. In the fourth chapter, the author focuses on the role of the courts in awarding maintenance below the

minimum, focusing on the income of the obligated parent and the other dependants of the obligated parent.

In clarifying the application of the provisions on maintenance that came into force on 1 January 2022, the Supreme Court has made it clear that it is the responsibility of the court to determine the basis for the calculation of the minimum amount of maintenance under section 101 of the FLA. The Supreme Court has also made it clear that the courts have the power to award a maintenance amount over the minimum amount under Article 102(3) of the FLA even if the parties do not rely on the grounds for an increase in maintenance. Thus, the court's duty to investigate should be interpreted more broadly than is required by an award of the statutory minimum maintenance only.

At the same time, the courts' duty of inquiry must not lead to a situation in which the task of ascertaining the essential facts necessary for the resolution of the case falls exclusively to the court. However, an investigative tribunal requires the cooperation of the parties to the proceedings and the fulfillment of the necessary duty of inquiry. On the other hand, responsibility cannot be attributed solely to the parties to the proceedings.

To determine the amount of the child's minimum maintenance, the courts must ascertain, based on the provisions of § 101 of the Family Law Act, whether (1) child benefit and dependent child allowance are paid for the child and to which parent the child benefit is paid, (2) whether the obligated parent and the child have a relationship established by the court and how many full days a week the child is with the separating parent, (3) whether the obligated parent is liable to pay maintenance to other children in the same family and, if so, whether the age difference between the children is less than three years or whether there are multiple children. Although the courts have the power to determine these facts with the assistance of the parties, the court cannot fail to assess the above-mentioned facts merely because they have not been relied on by the parties in the proceedings.

Courts are also entitled and, in the best interests of the child, to establish in the proceedings, with the assistance of the parties or on their initiative, material circumstances which could justify an award of maintenance over the minimum amount under Article 102(3) of the FLA. Where necessary, the courts must therefore also exceed the limits of the claim submitted to the court.

Although the courts have flexibility in determining the relevant circumstances in child maintenance disputes, the burden of proving good cause for a reduction of maintenance under

Article 102(2) of the FLA is left to the obligated parent. However, if the obligated parent relies on his or her below-average financial circumstances, the courts must ascertain, in the best interests of the child, and, if necessary, of their motion, what the actual financial situation of the obligated parent is.

By way of exception, however, the courts should, of their own motion, examine the necessity of the application of § 102(2) of the FLA in a situation where the other dependent children of the obligated parent could prove to be less financially secure when maintenance is awarded to the child claiming maintenance. It would be unreasonable to take the view that, in child maintenance disputes, the courts are obliged to take as their starting point only the interests of the child claiming maintenance, since the award of maintenance to the debtor parent inevitably affects the interests of the other children of the debtor parent.

KASUTATUD KIRJANDUS

1. E. Barcena-Martin, M.C. Blanco-Arena, S. Perez-Moreno. Social Transfers and Child Poverty in European Countries: Pro-poor Targeting or Pro-child Targeting? Journal of Social Policy: 2018. Arvutivõrgus: <https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-social-policy/article/social-transfers-and-child-poverty-in-european-countries-propoor-targeting-or-prochild-targeting/D3B974C94308DB867C2010FF42DCA69D> (01.04.2024).
2. Eurostat, 2021. How many single-parent households are there in the EU? Arvutivõrgus: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/edn-20210601-2> (01.04.2024).
3. V. Kõve, I. Järvekülg, J. Ots, M. Torga (koost.). Tsiviilkohtumenetluse seadustik I. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2017.
4. V. Kõve, I. Järvekülg, J. Ots, M. Torga (koost.). Tsiviilkohtumenetluse seadustik II. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2017.
5. V. Kõve, I. Järvekülg, J. Ots, M. Torga (koost.). Tsiviilkohtumenetluse seadustik III. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2018.
6. L. Libeon. 2022. aastast kehtiva miinimumelatisel piisavus lapse esmavajaduste rahuldamiseks ning kohtute seisukohad elatise suurendamise alustest. Uurimistöo. Tallinn: Tartu Ülikool 2023.
7. K. Lillemäe. Miinimumelatisel alaealise lapse elatise arvutamise vahendina – abinõude kriitika ja lahendused. Tallinn: Tartu Ülikool 2019.
8. M. Mets. Põlvnemisest tulenev ülalpidamiskohustus ning selle menetlus kohtus. Magistritöö. Tallinn: Tallinna Tehnikaülikool 2014.
9. Ü. Madise jt (koost.). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: 2020.
10. J. Sootak, P. Pikamäe (koost.). Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2021.
11. I. Soots. Kohtu selgitamiskohustus hagimenetluses. Juridica 2011/5.
12. E. Trumm jt. Lapse vajaduspõhine miinimumelatisel. Uuringu lõpparuanne. Justiitsministeerium: 2020. Arvutivõrgus: <https://skytte.ut.ee/sites/default/files/2022->

[05/Miinumumelatis 1%C3%B5pparuanne t%C3%A4iendatud 19022020.pdf](#)

(28.04.2024).

13. J. Tobin. The UN Convention on the Rights of the Child. Oxford University Press: 2019.
14. T. Mikk, T. Uusen-Nacke, A. Stalmeister. Alaealisele lapsele elatise arvutamise korra muutmise. Rakenduspraktika analüüs, 2023.
15. T. Uusen-Nacke. Ülalpidamislõue kohtuvestkis. Kas ja mis ulatuses rakendub alaealise lapse ülalpidamislõuades uurimislõuip? Juridica 6/2023.
16. T. Uusen-Nacke, T. Gõttig. Perekonnaõiguse seosed teiste tsivilõiguse valdkondadega. Juridica II/2010.
17. Perekonnaseaduse eelõu seletuskiri, 543 SE. Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelõud/eelõu/b08d579a-6ae6-7288-be34-fcfd72f84e0/perekonnaseadus> (01.04.2024).
18. Perekonnaseaduse muutmise ja selle seõduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelõu seletuskiri, 474 SE. Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelõud/eelõu/b9d354cb-49c8-41a6-bf57-90f57aa37c74/perekonnaseaduse-muutmise-ja-sellega-seõduvalt-teiste-seaduste-muutmise-seadus> (01.04.2024).
19. Põhõvitiste seaduse, perekonnaseaduse ja tõõlepingu seaduse muutmise seaduse seletuskiri, 703 UA. Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelõud/eelõu/7285ebe6-ae44-47a1-99cf-2d0c5768bfc8/põhõvitiste-seaduse-perekonnaseaduse-ja-toolepingu-seaduse-muutmise-seadus> (01.04.2024).
20. Vabariigi presidenti otsus nr 234, 22.12.2022, põhõvitiste seaduse ja perekonnaseaduse muutmise seaduse väljakuulutamata jätmine. Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelõud/eelõu/7285ebe6-ae44-47a1-99cf-2d0c5768bfc8/põhõvitiste-seaduse-perekonnaseaduse-ja-toolepingu-seaduse-muutmise-seadus> (01.04.2024).

KASUTATUD ÕIGUSAKTID

21. Lapse õiguste konventsioon – RT II 1996, 16, 56.

22. Lastekaitseseadus – RT I, 06.01.2023, 15.
23. Perekonnaseadus – RT I, 11.01.2023, 11.
24. Perekonnaseadus – RT I, 22.12.2021, 15.
25. Perekonnaseadus – RT I 2009, 60, 395.
26. Perekonnaseadus – RT I 1994, 75, 1326.
27. Pärimisseadus – RT I, 06.07.2023, 67.
28. Tsiiviilkohtumenetluse seadustik – RT I, 22.04.2024, 7.
29. Vabariigi Valitsuse 19.12.2019 määrus nr 115, RT I 21.12.2019, 27

KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA

Riigikohtu lahendid

30. RKTko 2-20-3353
31. RKTko 2-19-19160
32. RKTko 2-19-18082
33. RKTko 2-18-6491
34. RKTko 2-16-100215
35. RKTko 2-16-118651
36. RKTko 2-16-2343
37. RKTko 2-16-11905 koos kohtunike P. Jerofejevi, A. Kulli, V. Kõve eriarvamusega
38. RKTko 3-2-1-174-16
39. RKTko 3-2-1-15-17
40. RKTko, 3-2-1-17-16
41. RKTko 3-2-1-41-15
42. RKTko 3-2-1-21-15
43. RKTko 3-2-1-56-15
44. RKTko 3-2-1-124-15

45. RKTko 3-2-1-165-13
46. RKTko 3-2-1-141-13
47. RKTko 3-2-1-20-12
48. RKTko 3-2-1-118-12
49. RKTko 3-2-1-33-11
50. RKTko 3-2-1-96-11
51. RKTko 3-2-1-31-09
52. RKTko 3-2-1-119-07
53. RKTko 3-2-1-19-07
54. RKTko 3-2-1-21-07
55. RKTko 3-2-1-35-17
56. RKTko 3-2-1-53-07
57. RKHko 3-3-1-49-01
58. RKTkm 3-2-1-42-10
59. RKTkm 3-2-1-25-11
60. RKTkm 3-2-1-132-11
61. RKTkm 3-2-1-186-15
62. RKTkm 3-2-1-45-09
63. RKHkm 3-3-1-32-03

Ringkonnakohtute lahendid

64. TlnRnKo 2-22-101470
65. TlnRnKo 2-22-14370
66. TlnRnKo 2-22-1402
67. TlnRnKo 2-22-16242
68. TlnRnKo 2-22-2344
69. TlnRnKo 2-22-744

70. TlnRnKo 2-21-126009
71. TlnRnKo 2-21-14217
72. TlnRnKo 2-21-17109
73. TlnRnKo 2-21-18116
74. TlnRnKo 2-21-19146
75. TlnRnKo 2-21-19506
76. TlnRnKo 2-21-8472
77. TlnRnKo 2-20-104705
78. TlnRnKo 2-20-1245
79. TlnRnKo 2-20-14693
80. TlnRnKo 2-20-15843
81. TlnRnKo 2-20-5126
82. TLRKo 2-19-20735
83. TrtRnKo 2-23-1162
84. TrtRnKo 2-23-1387
85. TrtRnKo 2-22-111975
86. TrtRnKo 2-22-148796
87. TrtRnKo 2-22-4375
88. TrtRnKo 2-21-117241
89. TrtRnKo 2-21-137993

Maakohtute lahendid

90. HMKo 2-23-11732
91. HMKo 2-23-12132
92. HMKo 2-23-17426
93. HMKo 2-23-2966
94. HMKo 2-23-4206

95. HMKo 2-23-5125
96. HMKo 2-23-5732
97. HMKo 2-23-6603
98. HMKo 2-23-7159
99. HMKo 2-23-7679
100. HMKo 2-23-9772
101. HMKo 2-22-11663
102. HMKo 2-22-12034
103. HMKo 2-22-12680
104. HMKo 2-22-141174
105. HMKo 2-22-1465
106. HMKo 2-22-147788
107. HMKo 2-22-15900
108. HMKo 2-22-16242
109. HMKo 2-22-16932
110. HMKo 2-22-19474
111. HMKo 2-22-38
112. HMKo 2-22-4568
113. HMKo 2-22-744
114. HMKo 2-21-12149
115. HMKo 2-21-126009
116. HMKo 2-21-130257
117. HMKo 2-21-131193
118. HMKo 2-21-141355
119. HMKo 2-21-15170
120. HMKo 2-21-15822

121. HMKo 2-21-17109
122. HMKo 2-21-17753
123. PMKo 2-23-326
124. PMKo 2-23-5582
125. PMKo 2-23-6472
126. PMKo 2-23-9693
127. PMKo 2-22-12331
128. PMKo 2-22-15725
129. TMKo 2-23-16262
130. TMKo 2-23-2356
131. TMKo 2-23-4386
132. TMKo 2-23-5700
133. TMKo 2-23-6139
134. TMKo 2-23-6311
135. TMKo 2-22-10521
136. TMKo 2-21-12106
137. TMKo 2-21-19635
138. VMKo 2-23-1162
139. VMKo 2-23-16359
140. VMKo 2-23-372
141. VMKo 2-23-4533
142. VMKo 2-23-7292
143. VMKo 2-22-10881
144. VMKo 2-21-7320

MUUD ALLIKAD

145. K. Ibrus. Riigikohus: lastega suhtluskorda määraates tuleb eelistada laste huve, mitte lahus elava vanema soove. Eesti Päevaleht, 28.02.2023. Arvutivõrgus: <https://epl.delfi.ee/artikkel/120148036/riigikohus-lastega-suhtluskorda-maarates-tuleb-eelistada-laste-huve-mitte-lahus-elava-vanema-soove> (01.04.2024).
146. Elatiskalkulaator [muutuv andmerakendus]. Arvutivõrgus: <https://www.just.ee/elatiskalkulaator/> (27.03.2024).
147. Hinnastatistika [muutuv andmerakendus]. Kinnisvaraportaali KV.ee. Arvutivõrgus: <https://www.kv.ee/hinnastatistika> (01.04.2024).
148. Kohtute menetlusstatistika [muutuv andmerakendus]. Eesti kohtute kodulehekülge. Arvutivõrgus: <https://www.kohus.ee/eesti-kohtud/kohtute-menetlusstatistika> (01.03.2024).
149. Hagiavaldis lapsele elatise väljamõistmiseks. Eesti kohtute kodulehekülge. Arvutivõrgus: <https://www.kohus.ee/kohtusse-poordujale/dokumendid-ja-vormid> (01.02.2024).
150. Tarbijahinnaindeks [muutuv andmerakendus]. Statistikaamet. Arvutivõrgus: <https://www.stat.ee/et/tarbijahinnaindeksi-kalkulaator> (01.04.2024).